

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ПАЖЎҲИШГОҲИ РУШДИ МАОРИФ БА НОМИ АБДУРАҲМОНИ
ҶОМИИ АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН**

Бо ҳуқуқи дастнавис

УДК: [37.018.1+37.018.2+37.034] (575.3)

ББК: 74.9+74.200.5

С – 30

САИДЗОДА НИЁЗМУҲАММАД САИД

**ҶАНБАИ ПЕДАГОГИИ ТАШАККУЛ ДОДАНИ ҶУРЪАТНОКИИ
АҲЛОҚИИ МАКТАББАЧАҲОНИ ХУРДСОЛ ДАР ҶАРАЁНИ КОРҲОИ
ТАЪЛИМӢ-ТАРБИЯВӢ**

ДИССЕРТАТСИЯ

**барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои педагогӣ
аз рӯи ихтисоси 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи
педагогика ва таҳсилот**

**Рохбари илмӣ:
Гулмадов Файз, доктори
илмҳои педагогӣ**

ДУШАНБЕ – 2025

МУНДАРИЧА

МУҚАДДИМА.....	3 – 14
БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ-МЕТОДОЛОГИИ ТАҲҚИҚИ ТАРБИЯИ ҶУРЪАТНОКИИ АХЛОҚИИ ХОНАНДАГОНИ СИНФҲОИ ИБТИДОӢ.....	15 – 84
1.2. Хусусиятҳои махсуси ташаккули малакаи тарбияи ҷуրъатнокии ахлоқӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ.....	15 – 36
1.1. Моҳият ва мазмуни ташаккули малакаи тарбияи ҷуրъатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ.....	36 – 62
1.3. Ташаккули малакаи ҷуրъатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ ҳангоми дарс ва корҳои беруназсинфӣ.....	62 – 81
ХУЛОСАИ БОБИ ЯКУМ.....	81 – 84
БОБИ II. ҶАМЪБАСТИ НАТИҶАИ КОРҲОИ ТАҶРИБАВӢ- ОЗМОИШӢ ОИД БА ТАШАККУЛИ ҶУРЪАТНОКИИ АХЛОҚӢ ДАР ХОНАНДАГОНИ СИНФҲОИ ИБТИДОӢ.....	85 – 156
2.1. Тарбияи ҳисси қарзи инсонӣ воситаи муҳимми ташаккули ҷуրъатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ.....	85 – 96
2.2. Асосҳои педагогии ҳамкориҳои мактаб ва оила дар ташаккули малакаи ҷуրъатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ.....	96 – 113
2.3. Ғанӣ гардонидани малакаи ташаккули ҷуրъатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол дар корҳои гуногуни коллективона.....	113 – 150
ХУЛОСАИ БОБИ ДУЮМ.....	150 – 156
ХУЛОСА.....	156 – 160
РӢҲАТИ АДАБИӢТ.....	161 – 177

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Тоҷикистони соҳибистиклол дар раванди инкишофи худ давраи муҳимми таърихи аз сар гузаронида истодааст. Имрӯз дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва давлатӣ, аз ҷумла иқтисодӣ, низоми сиёсӣ ва соҳаи маориф азнавсозӣ ва ислоҳот вусъати тоза ҷфта истодааст.

Азнавсозӣ ва ислоҳоти соҳаи маориф татбиқ намудани ҷунин як низоме ро талаб менамояд, ки тавонад тамоми кори тарбияи ахлоқии насли наврасо ба дараҷаи талаботи имрӯза, ба ҷараёнҳои пешқадами дар ҷомеа баамаломеа баланд бардошта тавонад.

Бояд дар назар дошт, ки ҷаҳони зуд тағйирёбанда, ки ба он хусусияти ноустуворӣ, тағйирёбандагӣ, зуд ивазшавии ахбор хос мебошад, моро водор месозад, ки ба масъалаи тарбияи ахлоқии насли наврас ба таври ҷиддӣ, бо диду тафаккури нав муносибат намоем. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки имрӯз дар ҷомеа нисбат ба тарбияи маърифатнокии ахлоқии насли наврас, аз ҷумла хонандагон як изтиробе эҳсос карда мешавад. Ғайр аз ин, дар оила пастравии симои ахлоқии падару модарон мушоҳида карда мешавад, ки ин ногузир ба пастравии ахлоқи насли наврас боис мегардад.

Вобаста ба ин, вазъи имрӯза дар ҷомеа зарурияти ба низом даровардани ҷараёни аз худ намудани арзшҳои маънавӣ-ахлоқии насли наврасо ба миён мегузорад.

Бояд зикр намуд, ки тарбияи сифатҳои ахлоқӣ дар хонандагон дар сурате самараи дилхоҳ дода метавонад, ки агар ин кор аз синни хурди мактабӣ оғоз карда шавад. Дар байни сифатҳои ахлоқие, ки дар мактаббачагони хурдсол ташаккул дода мешавад, тарбияи ҷуръатноки ахлоқӣ мавқеи махсусро ишғол менамояд. Лозим ба ёдоварист, ки дар бисёр мавридҳо хонандагони синфҳои ибтидоӣ бинобар сабаби бечуръатӣ, шармгинӣ рафторҳои дурусти ахлоқиро содир карда наметавонанд. Аз сӯи дигар аз сабаби он ки таҷрибаи ҳаётии мактаббачагони хурдсол ҳанӯз маҳдуд

аст, онҳо дар иҷрои рафторҳои ахлоқӣ душворӣ мекашанд, яъне онҳо гумон мекунанд, ки оё рафтори содиркардаи онҳо дуруст аст ё не?

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Дар назария ва амалияи педагогӣ заминаҳои муайяни назариявӣ барои ҳалли масъалаи ғанигардонии таҷрибаи маънавӣ-ахлоқии хонандагон, аз ҷумла хонандагони синфҳои ибтидоӣ таҳқиқотҳои арзишманд анҷом дода шудааст.

Олимони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар кор карда баромадани ҷанбаҳои гуногуни масъалаи тарбияи ахлоқии хонандагон саҳми муносиб гузоштаанд. Таҳқиқотҳои илмӣ олимони тоҷик М. Лутфуллозода [107], ва А. Нуров [131]. ба масъалаи педагогикаи миллӣ ва арзишҳои ахлоқии насли наврас бахшида шудаанд Таҳқиқоти илмӣ И.Х. Каримова [84]. ба масъалаи инсонгардонии раванди таълиму тарбия бахшида шудааст Муҳаққиқ Шарифзода Ф. Назарияи таълими ҳамгироро бо назардошти тарбияи ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ кор карда баромадааст [172]. Олимон Қ.Б. Қодиров [100], Қ. Абдурахимов [1], Х. Афзалов [17], М. Орифӣ [136] назарияи пайдоиши ақидаҳои педагогии халқи тоҷикро дар қарнҳои гуногун таҳқиқ намудаанд. Муҳаққиқон. И. Арабов [13], Х. Раҳимзода [142], масъалаи тарбияи оилавӣ ва аз ҷиҳати ахлоқӣ ба ҳаёти мустақилона тайёр намудани ҷавононро кор карда баромадаанд. Муҳаққиқ Б. Мачидова [118], таъсири анъанаҳои халқиро дар тарбияи ахлоқии кӯдакони синни томактабӣ, Б. Раҳимов масъалаи ташаккули рафторҳои мадании мактаббачагони хурдсол дар оиларо мавриди таҳқиқ қарор додаанд [30], [143] .

Барои таҳқиқоти мо монографияи таълифнамудаи муҳаққиқ Гулмадов Ф. «Асосҳои назариявии ташаккули эътиқоди маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ» аҳамияти махсус дорад. Лозим ба тазаккур аст, ки муаллиф дар натиҷаи таҳқиқотҳои ҷандинсола масъалаҳои мубрами ба ташаккули эътиқоди маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ вобастабударо аз ҷиҳати илмӣ ва амалӣ асоснок намудааст [63].

Муҳаққиқон Шарифов А. [173], Бобоева М. [23], Раҳмонова Г. [149] ва дигарон диссертатсияҳои номзодии худро ба тарбияи ахлоқии

мактаббачагони хурдсолро вобаста ба таъсири анъанаҳои халқӣ ва ҳамкориҳои мактаб ва оила дар тарбияи ахлоқии мактаббачагони хурдсол бахшидаанд.

Чанбаҳои гуногуни тарбияи ахлоқии хонандагон аз ҷониби олимони психология, педагогика, фалсафа, иҷтимоиёти Федератсияи Россия мавриди омӯзиш қарор гирифтааст, аз ҷумла: назария ва амалияи малакаи дар ҷараёни таълиму тарбия аз худ намудани рафторҳои ахлоқӣ аз ҷониби хонандагон (Е.В. Бондаревская, С.В. Кульневич [33], [96]); назарияи инкишофи шахсият (Л.И. Божович [29], А.А. Бодалев [28], Л.С. Выготский [44], В.В. Давыдов [68], А.Н. Леонтьев [103], Л.С. Рубинштейн [151], А.И. Рувинский [152], Д.И. Фельдштейн [166]); инсонгарии мазмуни таълим ва тарбия (И.Ю. Алексашина [7], Ш.А. Амонашвили [9]), [3]); категорияи этикӣ (ахлоқӣ) дар ташаккули шахсият (Л.М. Архангельский [14]); инкишофи ахлоқии шахсият (О.С. Богданова [26], В.И. Петрова [137], О.Д. Калинина [80], Н.П. Шитякова [175]; масъалаи шуурнокии ахлоқӣ (В.Г. Братусь, А.И. Титаренко, [34], [162]); муайян намудани самтнокии ғайолияти хонандагон ба арзишҳои муҳими маънавӣ-ахлоқӣ (А.Д. Солдатенков, Д.В. Чернилевский [156], [170]); сохтори шуурнокии ахлоқӣ (В.П. Бездухов, А.И. Титаренко [20], [34]) ба ҳамалоқамандии арзишҳо бо намудҳои муносибатҳо, дарк ва азхудкунии арзишҳо (С.В. Кулневич [96]); назарияи тарбияи ахлоқӣ (И.Ф. Харламов, И.С. Маренко [116]).

Чи тавре ки аз омӯзиши масъалаи таҳқиқшаванда бармеояд, дар педагогикаи ватанӣ ва хориҷӣ масъалаи тарбияи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол ва умуман хонандагони синну соли гуногун аз мадди назари муҳақиқон дур мондааст. Танҳо ба масъалаи мазкур дар монографияи олими тоҷик Гулмадов Ф. «Асосҳои назариявии ташаккули эътиқоди маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ» [63] як зербанд ба ин масъала бахшида шудааст. Бояд зикр намуд, ки аз назари муҳақиқон масъалаҳои тарбияи некдилӣ, саховатпешагӣ, тараҳум, таҳаммулпазирӣ, дасткушодӣ, дақиқкорӣ, адолатпешагӣ, боназokatӣ, қарзи вичдон, некукорӣ, оромтабиатӣ, рафоқат, ки дар масъалаи ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии

мактаббачагони хурдсол масъалаҳои калидӣ маҳсуб доништа мешаванд, дур мондааст. Мо, маҳз масъалаҳои болозикрро мақсад ва вазифаҳои таҳқиқоти худ қарор додем.

Ҳамин тавр, маҷмӯи масъалаҳои иҷтимоӣ-педагогӣ аз нуқтаи назари арзишҳои умумиинсонӣ интихоби мавзӯи диссертатсионии **«Ҷанбаи педагогии ташаккул додани ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол дар ҷараёни корҳои таълимӣ-тарбиявӣ»**-ро ба миён овард.

Муҳимияти таҳқиқоти мазкур аз мавҷуд будани муҳолифатҳо ва ҳалли онҳо дар ҷараёни амалии корҳои тарбиявӣ бармеояд, яъне:

– байни дарки масъулияти мактабу омӯзгорон оид ба ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ дар мактаббачагони хурдсол ва мавҷуд набудани барномаи аниқ оид ба ҳалли масъалаи мазкур;

– байни муқаррар намудани арзишҳои ахлоқӣ ва муқаррароти амалӣ дар вазъияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ;

– байни кӯшиш оид ба нигоҳдории арзишҳои маънавӣ-ахлоқӣ ва самтгирии омӯзгорон ба таҷрибаи мавҷудбудаи тарбияи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол;

– байни стандартҳои омодакардашудаи таълимӣ, нақша ва барномаҳои таълимӣ барои хонандагони синфҳои ибтидоӣ ва самаранокии мазмуни онҳо дар мустақилона аз худ кардани арзишҳои ахлоқӣ.

Ҳамин тариқ, ихтилофоти мавҷуда проблемаи таҳқиқотро мушаххас месозанд: таҳлил, ҷамъбаст, низомбандӣ ва аз ҷиҳати назариявӣ дарку андарёфти технологияи педагогии ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ дар мактаббачагони хурдсол.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ҷ мавзӯҳои илмӣ

Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар ҷаҳорҷубаи нақшаи илмӣ-таҳқиқотии шӯъбаи таҳсилоти томактабӣ ва ибтидоии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон аз рӯйи мавзӯи «Роҳу усули интихобу тарбияи кӯдакони болаёқат ва боистеъдод дар ҳошияи муассисаҳои томактабӣ ва ибтидоӣ барои солҳои 2020-2025», Стратегияи

миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 ба иҷро расидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот: асосноккунии илмӣ-назариявии шароитҳои қобили қабули педагогӣ барои ташаккули ҷуръатнокии ахлоқӣ дар мактаббачагони хурдсол.

Вазифаҳои таҳқиқот:

1. Баррасии моҳият ва ҷанбаҳои назариявии ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар адабиёти педагогӣ ва психологӣ.

2. Муайян кардани пешзаминаҳои назариявӣ ва ғоявии ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ.

4. Таҳияи технологияи педагогии ташаккули ҷуръатнокии ахлоқӣ дар мактаббачагони хурдсол.

5. Бо роҳи гузаронидани корҳои таҷрибавӣ озмоишӣ собит сохтани дурустӣ ва мантиқӣ будани фарзияи кории пешниҳодшуда, санҷиш ва арзёбии ҷамъбасти технологияи ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол.

Объекти таҳқиқот: ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ дар мактаббачагони хурдсол.

Мавзӯи (предмет) таҳқиқот: маҷмӯи шароитҳои педагоге, ки ба ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ дар мактаббачагони хурдсол мусоидат менамоянд.

Фарзияи таҳқиқот бо он муайян карда шуд, ки ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ дар мактаббачагони хурдсол дар сурате самаранок мегардад, ки агар:

– амсилаи ташаккули тарбияи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол таҳия карда шавад, ки самтҳои асосии он дар маҷмӯи ҷузъҳои сохтории он (маҳорат ва малакаҳо, сифатҳои касбӣ-педагогии омӯзгорон) нигаронида шавад;

– ташаккули тарбияи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол аз технологияи бонизоми ташкилшудаи муосир дар омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ иборат бошад, ки дар он авлавият ба мазмун, методҳо, воситаҳо ва шаклҳои тарбияи ҷуръатнокии ахлоқии хонандагон дода шавад;

– мазмуни тарбияи ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ аз нуктаи назари ворид сохтани онҳо ба ҷаҳони мураккаби арзишҳои инсонӣ ва андухтани макалакаи ба рафтору кирдори худ ва рафтору кирдори рафיקони худ баҳо дода тавоништан нигаронида шавад;

– мактаббачагони хурдсол ба намудҳои гуногуни корҳои ҷамъиятии коллективона бо мақсади мунтазам ғанӣ гардонидани таҷрибаи содир намудани малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ ҷалб карда шаванд;

– корҳои тарбиявӣ оид ба ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ бо назардошти хусусиятҳои синнусолӣ ва психологӣ онҳо ба роҳ монда шавад.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихӣ таҳқиқот)

Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар се марҳила, аз соли 2016 то соли 2022 гузаронида шуд.

Марҳилаи якум, ҷустуҷӯӣ (солҳои 2016 – 2017). Дар ин марҳила адабиёти фалсафӣ, психологӣ ва педагогӣ оид ба масъалаи ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ ва рушди арзишҳои маънавӣ-ахлоқӣ мавриди омӯзиш қарор гирифта, тасаввурот оид ба моҳият ва сохтори тарбияи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол баррасӣ шуданд. Дар ин марҳила проблема ва фарзияи таҳқиқот баён гардида, мафҳум ва мантиқи он таҳия гардида, концепсияи назариявии таҳқиқот ташаккул ёфт.

Марҳилаи дуюм, муқарраркунанда ном дорад. (солҳои 2018 – 2020).

Дар ин марҳила маводи озмоишӣ-таҷрибавӣ ҷамъ оварда шуда, таҷрибаи ташаккули ҷуръатнокии ахлоқӣ дар мактаббачагони хурдсол таҳлил ва ҷамъбаст карда шуд. Дар асоси маводи назариявӣ ва таҷрибавӣ ҷамъоваришуда шароити педагогӣ ташаккули ҷуръатнокии ахлоқӣ дар

мактаббачагони хурдсол ошкор карда шуда, барномаи ташаккули чуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол муайян карда шуда.

Марҳилаи сеюм озмоиши ташаккулдиҳанда (солҳои 2021 – 2022) ном дорад, ки марҳилаи мазкур коркард ва низомбандии маълумоти дар рафти таҳқиқот бадастомадаро дар бар мегирад. Дар марҳилаи мазкур таҳлил ва ҷамъбасти натиҷаҳои кори назариявӣю озмоишӣ-таҷрибавӣ амалӣ карда шуданд.

Асосҳои назариявии таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки:

- мавқеи самараноки истифодаи самараноки корҳои тарбиявӣ, ҷиҳати дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ ташаккул додани чуръатнокии ахлоқӣ мутобиқ бо замони муосир роҳандозӣ гардидааст;

- шартҳои педагогии ташаккули чуръатнокии ахлоқӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ бо назардошти ташкилу ба роҳ мондани корҳои тарбиявии мақсаднок амалӣ карда шудааст;

- мақсади асосии риояи қоидаҳои рафтори ахлоқӣ аз ҷониби хонандагони синфҳои ибтидоӣ зимни мақсаднок ба роҳ мондани корҳои тарбиявӣ муайян карда шудааст;

- дар ҷараёни ташкилу ба роҳ мондани корҳои тарбиявӣ аз технологияи пешқадами инноватсионӣ барои мукамал намудани таъсирбахшии корҳои тарбиявӣ ҷиҳати дар мактаббачагони хурдсол ташаккул додани чуръатнокии ахлоқӣ тадбирҳои судманд андешида шудааст.

Асоси методологии таҳқиқот:

1. Нуқтаҳои назари методологии коркардашуда оид ба масъалаҳои тарбияи ахлоқии хонандагони синну соли гуногун аз ҷониби олимони ватанӣ Б. Маҷидова, А. Нуоров, Ф. Гулмадов [30]. [31], [18], олимони Федератсияи Россия И.С. Маренко, О.С. Богданова, О.Д. Калинина [29], [9], [20] ва ғайра.

3. Назарияи психологии инкишофи шахсият, аз ҷумла назарияи тарбияи маънавий-ахлоқӣ (Ш.А. Амонашвили, Л.М.Архангельский, Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн, ва дигарон [3], [16], [27], [37].

Сарчашмаи маълумот. Сарчашмаи маълумотро дар диссертатсия асарҳои файласуфон, психологҳо ва олимони соҳаи педагогика дар бораи арзишҳои маънавӣ-ахлоқӣ ташкіл намуданд. Ҳамзамон, ба сифати сарчашмаи маълумот сана ҷои меъёрию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи маориф: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар таълиму тарбияи фарзанд», Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 ва дигар санадҳои меъерӣ, таҷрибаи пешқадами педагогии омӯзгорон хизмат намуданд.

Заминаҳои эмпирикии таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар асоси таҷриба ва маълумоти эътимодноки аз муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ба даст овардашуда ба шакл дароварда шуд. Дар рафти гузаронидани таҷрибаҳо фикру ақидаи омӯзгорон ва падару модарон оид ба тарбияи ахлоқии мактаббачагони хурдсол ба инобат гирифта, таҳлилу ҷамъбаст карда шуд.

Пойгоҳи таҳқиқот: муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №№ 2, 4, 5, 8, 13-и ноҳияи Данғара ва муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №№ 3, 4 ва Литсей барои хонандагони болаёқати шаҳри Бохтар.

Навгони илмӣ таҳқиқот:

- хусусиятҳои махсуси ташаккули ҷуръатнокии ахлоқӣ дар мактаббачагони хурдсол ошкор карда шудааст;
- аз ҷиҳати назариявӣ ташаккули ҷуръатнокии ахлоқӣ дар мактаббачагони хурдсол асоснок карда шудааст;
- қобилияти интихоби рафторҳои дурусти ахлоқӣ аз ҷониби хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди корҳои тарбиявӣ муайян карда шудааст;
- барномаи махсуси педагогӣ ҷиҳати дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ ба вучуд овардани тасаввуроти амиқ оид ба ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ тарҳрезӣ карда шудааст.

Муқаррароти ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Тарбияи чуръатнокии ахлоқӣ дар мактаббачагони хурдсол таҷассумгари сифатҳои баланди ахлоқӣ буда, дар ташаккули болоравии маънавиёт, мавқеи муайяни ахлоқии онҳо таъиндиҳанда мебошад. Ин тадбирҳо имкон медиҳанд, ки муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва оила дар раванди ташаккули чуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол саҳми арзишманди худро гузоранд.

2. Барномаи педагогии ташаккули чуръатнокии ахлоқӣ дар мактаббачагони хурдсол метавонад ҳамчун низомӣ бомароми инноватсионӣ дар қорҳои тарбиявӣ хизмат кунад.

3. Ташаккули босамари ташаккули чуръатнокии ахлоқӣ дар мактаббачагони хурдсол дар раванди ташкили қорҳои тарбиявӣ бояд ҳамчун меъёри ташаккули шахсият хизмат кунанд.

4. Бархурдор будан аз муҳити маънавий-ахлоқӣ, таҳлилу баррасӣ намудани рафтору амалҳои шоиставу номатлуб, хулосабарорӣ ва худбаҳодиҳӣ ба рафтори худ ва дигарон.

5. Худтакмилдиҳӣ, худрушдиҳӣ, одатҳои ахлоқӣ ва мавқеи худро пайдо намудан, мутобиқ гардидан бо муҳити ихотакардашуда.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот дар он зоҳир меёбад, ки маводи мушаххасе таҳия шудааст, ки аз таъминоти методии шароити педагогӣ иборат буда, татбиқи он имкон фароҳам меорад, ки ташаккули чуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол дар муҳити тарбиявии мактаб ва оила ривҷ дода шавад. Ҳамчунин мавқеи шахсии муаллифи таҳқиқот оид ба ҷанбаи ҷустуҷӯ намудани воситаҳои самараноки технологияҳои ба мақсад мувофиқи дар мактаббачагони хурдсол ташаккул додани чуръатнокии ахлоқӣ муайян карда шудааст.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо асоснокии мавқеъҳои асосии методологӣ таъмин карда мешавад, ки имкон медиҳанд муносибати низомӣ-якпориҷагӣ ба ҳалли масъала ошкор карда шавад; истифодаи маҷмуи методҳои таҳқиқоти назариявӣ ва таҷрибавӣ, ки ба объект, предмет (мавзӯи), мақсад, фарзия ва вазифаҳои он мувофиқанд татбиқ карда шудааст;

натичаҳои мусбати кори озмоишӣ, маҷмӯи коркарди миқдории маълумоти бадастомада бо таҳлили сифатии онҳо муқоиса карда шудааст.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия ба бандҳои зерини шиносномаи ихтисоси илмӣ 13.00.01— Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот мувофиқат мекунад: банди 3 – «Антропологияи педагогӣ» (низомҳои /шароит / рушди шахс дар ҷараёни таълим, тарбия, таҳсилот), банди 4 – «Назария ва концепсияи таълим» (қонуниятҳо, принсипҳои таълими бачагон дар давраҳои гуногуни ба воярасии онҳо; навъҳо ва амсилаҳои таълим, ҳудудҳои истифодаи онҳо; концепсияи рушди таъминоти таълимӣ-методии раванди таълим ва воситаи таълим, хусусиятҳои махсуси таълим, дар сатҳҳои мухталифи таҳсилот), банди 7 – «Педагогикаи амалӣ» (фаъолияти озмоишию таҷрибавиимуассисаҳои таълимӣ).

Саҳми шахсии доктараи дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот аз асосноккунии назариявии ғояҳо ва нуқтаҳои асосии масъалаи мавриди омӯзиш; тафсири мафҳуми «ҷуръатнокии ахлоқӣ»; «ғанигардони таҷрибаи малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ», ошкоркунии моҳияти тарбияи ҷуръатнокии ахлоқӣ дар ташаккули шахсияти мактаббачагонӣ хурдсол; барномаи сохторию амалисозии ғанигардони таҷрибаи тарбияи ҷуръатнокии ахлоқӣ дар мактаббачагонӣ хурдсол ва асосноккунии шароити педагогии татбиқи самараноки ташкили корҳои тарбиявӣ дар ҷараёни ташаккули тарбияи ҷуръатнокии ахлоқии хонандагонӣ синфҳои ибтидоӣ иборат мебошад.

Тасвир ва амалисозии диссертатсия: муқарарот ва натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар конфронсҳои сатҳи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ минтақавӣ, мизи мудаввар, шӯроҳои илмӣ методӣ ва ҷаласаҳои шӯроҳои педагогии муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, ҷаласаҳои шӯбаи таҳсилоти томактабӣ ва ибтидоии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон баррасӣ гардида, ҳамзамон натиҷаҳои таҳқиқот дар курсҳои тақмили ихтисоси Филиали Донишкадаи ҷумҳуриявӣ тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маорифи шаҳри Бохтар

ироа гардида, мазмуни асосии таҳқиқот дар мақолаҳои илмии интишорёфтаи муаллиф, инъикос гардиданд.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Вобаста ба мавзуи диссертатсия аз ҷониби муаллиф 5 мақола интишор гардидааст, ки 3-тои он дар маҷаллаҳои аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии Вазорати маориф ва илми Федератсияи Россия ва Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тақризшаванда нашр шудаанд

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия: Диссертатсия аз муқаддима, ду боб, шаш зербоб, хулоса, тавсияҳои амалӣ оид ба истифодаи натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ ва феҳристи адабиёт иборат мебошад. Матни асосии диссертатсия 169 саҳифаи чопи компютериро ташкил дода, дар он 2 ҷадвал ва 3 диаграмма оварда шудааст.

БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ-МЕТОДОЛОГИИ ТАҲҚИҚИ ТАРБИЯИ ЧУРЪАТНОКИИ АХЛОҚИИ ХОНАНДАГОНИ СИНФҲОИ ИБТИДОӢ

Боби мазкур масъалаҳои тавсифи хусусиятҳои махсуси ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ, моҳият ва мазмуни ташаккули малакаи тарбияи ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ ва ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ ҳангоми дарс ва корҳои беруназсинфиро дар бар мегирад. Дар боби мазкур зикр карда мешавад, ки ташаккули малакаи тарбияи ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар сурате самарановарро дода метавонад, ки агар ин кор аз синни томактабӣ оғоз карда шавад. Дар ин боб хусусиятҳои махсуси синнусолӣ ва психологии кӯдакони синни томактабӣ тавсиф карда шуда, ҳамзамон алоқамандии ин синну сол бо хонандагони синни хурди мактабӣ пайванд дода шудааст.

1.1. Хусусиятҳои махсуси ташаккули малакаи тарбияи ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ

Барои бомуваффақият инкишоф додани ҷуръатнокии ахлоқӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ, оғоз кардани таҳкурсии барои ин сифати ахлоқӣ дар давраи томактабӣ муфид аст. Тамоми тарзи ҳаёти кӯдаки синни томактабӣ, ҳамкориҳои ҳаррӯзаи ӯ бо ҳамсолон ва калонсолон, инчунин қори доимии ӯ дар самти азхудкунии қоидаҳои рафтор ва рӯзи ба дигаргуниҳои назаррас ва мақсаднок мусоидат мекунад. Дар ин ҳолат, ниезмандии қалибии кӯдак дар он аст, ки ӯ меҳодад маҷеи нави иҷтимоиро ишғол кунад ва ҷои худро дар ғайрияти муфиди ҷамъиятӣ пайдо кунад. Ин ба ӯ ҳисси аҳамият ва худшиносӣ медиҳад.

Кӯдакони синни томактабӣ кӯшиш менамоянд, ки ба мафҳуми хуб чисту бад чист сарфаҳм раванд. Дар онҳо хоҳиши фаҳмидани мафҳуми

рафтори неку бад пайдо мешавад. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки ҳангоми рафторҳои нодурусти рафиконашонро мушоҳида намудан, дарҳол ба мураббӣён, ба падару модарон ва шахсони калонсоли оила хабар мерасонанд. Масалан аз қабилӣ, «Гулрафтор бозичаи Шаҳлоро шикаст», «Саъдӣ ҳангоми бозӣ бозичаҳоро ба ҳар тараф партофт», «Меҳрангез гулҳоро канд». Ба ақидаи олими намоёни соҳаи тарбияи кӯдакони синни томактабӣ М.И. Лисина [104] чунин рафтори кӯдакони синни томактабиро ҳамчун хабаркашӣ ҳисобида намешавад. Кӯдакон амалҳои нодурусти ҳамсолони худро на барои он ба калонсолон мегӯянд, ки рафиконашонро танбех диҳанд, балки бо мақсади он мегӯянд, ки барои зиракиашон онҳоро таъриф намоянд ва дигарон низ мисли ӯ рафторинамоянд. Ҳамзамон, кӯдакон меҳроҳанд фаҳманд, ки калонсолон рафторҳои хубу бади онҳоро чӣ гуна арзёбӣ мекунанд ва дар баробари ин ҳуди онҳо дар ин ё он ҳолату вазъият чӣ тавр бояд рафтор намоянд.

Кӯдакони синни томактабӣ кӯшиш менамоянд, ки бо шахсони аз ҳудашон калонсолтар робитаи наздик пайдо намоянд. Ин ба онҳо имконият медиҳад, ки таҷрибаи рафторҳои ахлоқии худро ғанӣ гардонанд. Бинбар ин, дар давраи охири ҳаёти томактабӣ кӯдакон тавассути таҷрибаи муайяни ҳосилшудаи рафторҳои ахлоқӣ малакаҳои аввалини ҷуръатнокии ахлоқиро аз худ кардан мегирад. Тадричан дар кӯдакон хоҳиши «хуб будан» ва рафтори худро ба он мувофиқ кунонидан пайдо мешавад. Аз ин рӯ, кӯдакони синни томактабӣ дар рафтори худ ба калонсолон тақлид менамоянд, то рафторашон мақбули онҳо гардад. Бозӣ, ки фаъолияти асосии кӯдакони синни томактабӣ ба ҳисоб меравад, ин ба онҳо имкон медиҳад, ки зимни бозӣ дар онҳо сифатҳои ғайратнокӣ, масъулиятшиносӣ, ҷерии рафиконаи байниҳамдигарӣ ва маҳорату малакаи бо маслиҳати якдигар амал кардан ба вуҷуд меояд.

Аз нуқтаи назари психологҳо кӯдакони синни томактабӣ натавонанд аз ҷиҳати умумӣ инкишоф меёбанд, балки донишҳои ахлоқӣ ва рафтори онҳо низ ташакул меёбад, вале доираи донишҳои ахлоқӣ ва дарки меъёрҳои ахлоқӣ аз ҷониби кӯдакони синни томактабӣ он қадар васеъ нест. «Ҳангоми

аз худ намудани арзишҳои ахлоқӣ ҳанӯз ба таври хеле кам муқоисакуни ва дарки қоидаҳои ахлоқӣ аз нуқтаи назари мавҷуд будани донишу таҷрибаи ҳаёти истифода бурда мешавад. Чунки таҷрибаи ҳаётии кӯдакони синни томактабӣ нокифоя, донишашон номукамал ва тафаккури интиқодиашон инкишоф наёфта мебошад» [102, с.169].

Ҳангоми ба таври мақсаднок ташкил намудани корҳои тарбиявӣ дар кӯдакони синни томактабӣ чараҳои ғанигардонии донишҳои ахлоқӣ самаранок ташаккул ёфта, дар онҳо ҳиссиёти меҳрубонӣ ва суботкорӣ рушд менамоянд, ки ин дар ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқии онҳо заминаи бозғатимод мегузорад. Дар робита ба инкишоф ёфтани хусусиятҳои зикргадида дар кӯдакон маҳорату малакаи мустақилона байни худ тақсим намудани кори супоридашуда, фикри дигаронро ба инобат гирифтани ва дар баъзе ҳолатҳо ба онҳо гузашт кардан ташаккул ёфта, ҳамзамон муносибати онҳо ба рафтори шахсӣ ва рафтори рафшон пурзӯр мегардад.

Дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ бошад, ташаккули ҷуръатнокии ахлоқӣ аниқсозию санҷиши боз ҳам ҷиддиро тақозо мекунад. Вобаста ба ин, ба хотири ташаккули ҷуръатнокии ахлоқӣ дар назди омӯзгорон масъалаи ғанигардонии хотира ва тасаввуроти хонандагони синфҳои ибтидоӣ, ташаккули рафторҳои ахлоқии онҳо ва кӯмак кардан дар бошуурона аз худ намудани меъёр ва қоидаҳои асосии ахлоқ гузошта мешавад.

Мушоҳида ва таҷриба нишон медиҳад, ки мактаббачагони хурдсол зуд сарфаҳм мераванд, ки кадом меъёрҳои ахлоқиро аз худ кардан даркор, то дар мактаб ва хона аз рӯи қоидаи муқарраршуда рафтор ва муносибат намоянд. Синну соли хурди мактабӣ даврае мебошад, ки заминаҳои асосии дӯстиву рафоқат, некдилӣ, боназokatӣ, қарзи инсонӣ, тараҳум, боилтифотӣ, ёрии рафшонии байниҳамдигарӣ, ростгӯию боадолатӣ гузошта мешаванд. Синну соли хурди мактабӣ давраест, ки кӯдакон рафторҳои ахлоқиро зудтар аз худ менамоянд. Онҳо ба супориши омӯзгор ва калонсолон нигоҳ накарда, тибқи гуфтаҳои онҳо амал менамоянд. Онҳо худашон саъю кӯшиш менамоянд, ки ба рафторҳои ҳамдигар таъсир расонанд. Масалан, агар яке аз онҳо ҳангоми

навбатдорӣ гулҳои синфро нодуруст об дода бошад, аз ӯ талаб менамоянд, ки бори дигар ин амалро анҷом диҳад, чунки онҳо ҳангоми навбатдориашон ин амалро хубтар иҷро карда буданд. Ҳангоми дастаҷаъмона тоза намудани синф агар яке аз ҳамсинфон супоришро ба пуррагӣ анҷом наода, рафтани шавад, ҳамсинфон аз ӯ талаб менамоянд, ки супоришро то ба охир хушсифат ба анҷом расонад. Ба ҳамин монанд, агар яке аз ҳамсинфон дар вақти дарс китобро саҳт-саҳт варақ гардонад, ҳамон лаҳза аз ӯ талаб менамоянд, ки ин корро дигар такрор нанамоянд, таъкиди муаллимиро ба хотир меоранд, ки агар китобро саҳт варақ занем, дариданаш мумкин аст. Албатта, ин ҷо бояд таъкид намуд, ки ин аз ҷуръатнокии ахлоқии хонандагон шаҳодат медиҳад. Барои ин амал ҷуръатнокӣ лозим аст.

Ворид шудан ба ҷараёни таълим ва ба таври фаъол иштирок кардан дар он аз мактаббачагони хурдсол ташкилотчигӣ, риояи низоми таълимиро талаб мекунад, ки ҳамаи ин дар маҷмӯъ дар ташаккули донишу рафторҳои ахлоқии онҳо аҳамияти ҳалқунандаро мебозад. А.В. Запорожетс дар ин бора менависад, ки: «Таълим ва иҷрои корҳои ҷамъиятӣ низ дар аз худ намудани донишҳои нав дар бораи атрофиён, қонуну қодаҳои рафтор ба хонандагон мусоидат мекунад. Барои боз ҳам васеъ намудани тасаввуроти мактаббачагони хурдсол оид ба қонуну қоидаҳои ахлоқ онҳоро лозим аст, ки як миқдори муайяни донишҳои ахлоқиро ҳануз дар давраи томактабӣ дар хотираи худ захира кунанд, то дар ҳаёти ҳаррӯзаи ҳеш онро истифода карда тавонанд. Барои он ки кӯдак ба фикр кардан оғоз намояд, дар назди ӯ иҷрои ягон кори навро гузоштан лозим, то ки ҳангоми иҷрои ин кор вобаста ба шароити нав ӯ аз донишҳои ахлоқии захиракардаи ҳеш истифода намояд» [72, с.137].

Дар ҳақиқат, давоми 4 сол дар натиҷаи хуб ташкил намудани корҳои тарбияӣ дар ниҳоди мактаббачагони хурдсол пешрафтҳои сифатан навро дар қору рафтори онҳо мушоҳида намудан мумкин аст. —Таҳлили ҷараёни ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол имкон медиҳад, ки тамоюлҳои асосии ин ҷараён таҳлилу ҷамъбаст карда шаванд.

Яке аз масъалаҳои мураккаби ташаккул додани малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол аз он иборат аст, ки бештари онҳо аз сабаби надониستاني қоида ва меъёрҳои ахлоқӣ рафторҳои нодуруст содир мекунанд. «Барои он ки мактаббачаи хурдсол рафтори дурусти ахлоқиро интихоб намояд, дар ӯ ҳанӯз донишҳои ахлоқӣ кифоягӣ намеkunанд. Вақте калонсолон рафтори нодурусти кӯдаконро дида, эрод мегиранд, онҳо барои худро ҳақ шуморидан мегӯянд, ки аз надонистан чунин рафтор кардаанд» [72,с.5].

Тибқи мушоҳидаи мо мактаббачагони хурдсол ҳанӯз ба таври кофӣ мазмуни қоида ва меъёрҳои ахлоқӣ ва хусусиятҳои зоҳиршавии онҳоро дар ҳолатҳои гуногуни ҳаёти пурра дарк карда наметавонанд. Ба назари мо ин аз он сабаб руҳ медиҳад, ки таҷриба ҳаётии мактаббачагони хурдсол маҳдуд аст ё дар онҳо ҷуръатнокии ахлоқӣ ба қадри даркорӣ ташаккул наёфтааст аз ин, маҳдудияти таҷрибаи ҳаёти интихоби ҳар гуна рафторҳои ахлоқиро душвор мегардонад, гарчанде кӯдакон тибқи дастури калонсолон амал мекунанд. Чӣ тавре ки таҳқиқотчи масъалаи тарбияи ахлоқии мактаббачагони хурдсол, муҳаққиқи тоҷик Ф. Гулмадов қайд менамоянд: «Аҳамияти дарки шуурнокии меъёрҳои ахлоқӣ барои он хеле муҳим аст, ки онҳо тасаввуроти хонандагонро дар бораи қоида, меъёр ва усулҳои ахлоқи шоиста боз ҳам бою ғанӣ мегардонанд. Барои хонандагони синфҳои ибтидоӣ аз худ намудани қоида ва меъёрҳои ахлоқӣ дар интихоби рафтори дурусти ахлоқӣ аҳамияти хеле муҳим дорад» [63, с. 47].

Бинобар ин, аз рӯи таҷрибаҳои ҳаётии андӯхташуда ва ғанӣ шудани донишу меъёрҳои ахлоқӣ мактаббачагони хурдсол аллакай шароитҳои аз худ намудани амалҳои иҷтимоии аҳамиятнокро аз худ карда, оҳиста-оҳиста дар онҳо вобаста ба вазъияти баамалода имкониятҳои қабули қарорҳои имконпазир ба вуҷуд меояд. Ҳамин тавр, азхудкунии меъёрҳои ахлоқӣ аз ҷониби мактаббачаи хурдсол такмил ёфтаи мегирад, ки ин ба худруштдиҳӣ ва худтакмилдиҳии онҳо мусоидат намуда, дараҷаи тарбиянокии ахлоқии онҳоро мустаҳкам мегардонад. Вобаста ба ин, академик М. Лутфуллозода

менависанд: «Агар қоидаҳо ва дастурҳои динӣ тиллоӣ бошанд, тарбия зимни онҳо болотар аз тиллоӣ: тарбия, ки мақсаднок шуд, ҳам тилло ба даст меояд, ҳам зару зевари дигар. Муҳимтар ва самараноктар ҳамин аст, ки аз ин қоидаҳо дуруст истифода барем. Ҳам худамон, ҳам фарзандонамон ва умуман, аҳли башар дар рӯҳияи он тарбия ёбем» [109, с. 17].

Қоидаҳои ахлоқиро бошад, мактаббачаи хурдсол аз муаллимону мураббӣён, муҳити атроф ва вазъияти муайяне, ки ӯ ҳаёт ба сар мебарад, меомӯзад. Ба шарофати таҷрибаи ҳаётӣ хонандагон тадриҷан монеаҳоро бартараф намуда, рафторҳои хуби ахлоқиро анҷом медиҳад. Рафторҳои хуби ахлоқии инсон ба он вобастагӣ дорад, ки ӯ чӣ қадар таҷрибаи ҳаётиро дар тӯли зиндагии хеш аз худ намудааст. Таҷрибаи ғуншудаи ахлоқӣ бе шубҳа дар ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол ёрии калон мерасонад. Агар шахс таҷрибаи муайяни ҳаёти надошта бошад, дар иҷрои ин ё он амал бечуръатӣ менамояд, чунки ӯ ба худ боварӣ ва эътимод надорад, қавиירוда нест. Таҷрибаи ҳосилшудаи ҳаётӣ имкон медиҳад, ки дар мактаббачагони хурдсол раванди аз худ намудани меъёрҳои ахлоқӣ ва қонуну қоидаҳои рафтор ба маротиб афзоиш ёбад, ки ин дар ғанӣ гардидани таҷрибаи ахлоқии онҳо шароити мусоид фароҳам меорад.

Дар охири соли чоруми таҳсил дар мактаббачагони хурдсол малакаи боз ҳам ташаккул ёфтани донишҳои ахлоқӣ мушоҳида гардида, тасаввурот ва андешарониашон инкишоф ёфта, хусусияти гуногунҷабҳаро касб менамоянд. Агар таҷрибаи ахлоқии хонандагони синфҳои якуму дуум дар асоси таҷрибаи шахсии худӣ онҳо ва дар асоси тақлид намудан ба рафтору кирдори муаллимон ва падару модаронашон андӯхта шавад, хонандагони синфҳои сеюму чорум бошанд, аллакай кӯшиш менамоянд, ки таҷрибаи атрофиёро таҳлилу баррасӣ намоянд. Дар ин ҷо қайд намудан бамаврид аст, ки таҷрибаи ҳаётии мактаббачагони хурдсол дар раванди вазъияту ҳолатҳои гуногуни бамиёномада низ бой мегардад.

Психологи намоёни давраи шӯравӣ Б.Г. Ананев чунин менависад: «Ҳаёти инсон ҳамчун таърихи шахсият дар марҳалаи муайяни таърихӣ ва

монанди таърихи ташаккули кору фаъолияти он дар чомеа ва корҳои ҷамъиятӣ дар вазъиятҳои муайян ба масъалаҳои нави ҳаёти мубаддал мегардад. Бешубҳа, инсон як андоза ҳолатеро дар худ қабул мекунад, ки дар вазъиятҳои муайян ҳаёт ӯро ба ин водор месозад» [12, с.161].

Дар ин бора психолог А.А. Люблинская чунин менависад: «Ҳар қадаре ки мактаббачагони хурдсол мавқеи нодуруст ё бетарафиро ишғол намоянд ва ҳодисаҳои таҳлилнамуда аз ҳаёти амалии онҳо дур бошанд, ҳамон қадар мураккабию сарбаста будани ҷиҳати ахлоқии ҳодисаи мазкур аён мегардад» [106, с. 402].

Дар баъзе ҳолатҳо кӯдакон наметавонанд рафторҳои дурустро анҷом диҳанд, зеро онҳо пештар ба чунин рафторҳо дучор нагардида буданд ё ин ки дар рафтори одамони калонсол ва ҳамсолон чунин амалро мушоҳида накардаанд. Ё ин ки рафторҳои нодурусти дигарон ба онҳо таъсири манфӣ расонидааст. Масалан, мактаббачаи хурдсол дар кӯча ба одамони калонсол салои намедихад, ё дар нақлиёти ҷамъиятӣ ба калонсолон ҷой намедихад. Ба саволи он ки: «Чаро ба ҳамаи одамони калонсол салом намедихӣ?» чунин ҷавоб медиҳад: «Ман онҳоро намениносам, ё ин ки ӯ мегӯяд, ки ман ҳамеша бо модарам нишаста меравам». Ҷавоби мактаббачаи хурдсол аз он гӯвоҳӣ медиҳад, ки аввалан, ӯ рафтори нодурусти худро пай намебарад ва сониян падару модар ё омӯзгорон ӯро водор накардаанд, ки шахсони аз худ калонсолро салом диҳанд ва дар нақлиёти ҷамъиятӣ ҷой диҳад. Шояд ин камбудӣ аз он гӯвоҳӣ диҳад, ки хонандагони синфҳои ибтидоӣ аз бечуръатӣ ё шармгинӣ ин амалро иҷро намеkunанд.

Олими намоён В.А. Сухомлинский дар китоби худ «Педагогика барои падару модарон» дар ин бора фикру андешаи ҷолиб баён намудааст. Ӯ аз таҷрибаи педагогии худ дахҳо мисол меорад, ки дар онҳо усулҳои тарбияи ахлоқӣ ва ташаккули ҳиссиёти ахлоқӣ равшан шарҳу эзоҳ дода шудааст. Дар яке аз онҳо сухан дар бораи зани танҳое меравад, ки писари худро хуб тарбия карда, ӯро ба роҳи рост ҳидоят намудааст. Ҳамчунин он зан дар писараш

хисси инсондӯстӣ ва тавачҷӯҳ ба инсонро содиқона тарбия намудааст [160, с. 27].

Норасоии таҷрибаи ҳаётии мактаббачагони хурдсол дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ба он вобаста аст, ки теъдоди бештари онҳо бинобар нарасидани муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ дар оила ба воя мерасанд. Ҳамзамон, бинобар сабаби ба корҳои давлатию рӯзгор банд будани падару модарон онҳо кам вақт меёбанд, ки бо фарзандонашон дарси одобу ахлоқро омӯзонанд. (масалан, ташкил намудани хондани китобчаҳои бачагона аз ҷониби кӯдакон, нақл намудани афсона, гуфтани қиссаю чистон ва ғайра). Албатта, як қисми кӯдакон дар боғчаи бачагон тарбия мегиранд, вале дар шароити деҳот танҳо боғчаҳои мавсимӣ амал мекунанд, ки теъдодашон хеле каманд. Ҳамаи ин боиси норасоии таҷрибаи ҳаётии кӯдакон ва сабаби фарқият миёни донишҳои ахлоқии азхудкардашуда ва рафтори онҳо мегардад. Дар робита ба ин масъала омӯзгорону падару модаронро лозим аст, ки мактаббачагони хурдсолро ба хоҳири васеъ намудани таҷрибаи ҳаётиашон бештар ба шаклҳои гуногуни фаъолияти коллективона ва иҷрои корҳои ғоиданоки ҷамъиятӣ дар хона ҷалб намоянд.

Барои ғанӣ гардонидани таҷрибаи ҳаётии мактаббачагони хурдсол корҳои тарбиявиро бояд тавре ба роҳ монд, ки кӯдакон таҷрибаи рафторҳои ахлоқиро на фақат тавассути иттилоот аз калонсолон андӯзанд, балки тавассути иштирок дар корҳои коллективона ва рафторҳои намунавии калонсолон низ ба даст оранд.

Ҳақиқати бебаҳс аст, ки дар баъзе ҳолатҳо рафторҳои бешууронаи мактаббачагони хурдсол аз камтаҷрибагии онҳо руҳ медиҳад. Масалан, вақте ки хонандаи синфҳои ибтидоӣ бо рафиқаш ба кӯча мебарояд, баногоҳ дар роҳ кӯдаки хурдсолро мебинанд, ки танҳо асту мегиряд. Яке аз рафиқон сабабаби гиряи кӯдакро мепурсад ва меҳаҳад ба ӯ кӯмак расонад, вале рафиқаш мегӯяд, «э, бие рафтем, охир ту уро намешиносику». Дар ин ҷо сабаб дар он аст, ки ба рафиқи мактаббача чунин амалҳои некро то ҳанӯз ба ӯ наомӯзониданд ва ӯ ба ин ҳодисаҳо аҳён-аҳён вохурдааст, ӯ чунин рафторро

надидаасту нашунидааст. Психологи маъруф С.Л. Рубинштейн чунин менависад: «Инсон дар дараҷаи баланд шахсият аст, ки дар ӯ ҳадди ақал бетарафӣ, бетафовутӣ ва дар дараҷаи зиёдтар маънавият нисбат ба ҳамаи зухуроти аҳамияти ҷамъиятидошта мавҷуд аст. Бинобар ин, барои инсон ҳамчун шахсият шуур дар баробари аҳамияти бунёдӣ доштан, ҳамчунин чун муносибат низ аҳамият дорад. Бидуни шуурнокӣ, бидуни қобилияти бошуурона ишғол намудани мавқеи муайян, шахсият вучуд дошта наметавонад» [151, с. 312].

Як хусусияти хоси кӯдакони синни хурди мактабӣ ин тақлид намудан ба рафтори каклонсолон мебошад, ки дар ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии онҳо мавқеи махсусро ишғол менамояд. Бинобар ин, тақлидкорӣ дар ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ мавқеи муҳимро ишғол менамояд. Дар робита ба ин масъала, муносибат ва рафтору гуфтори аъзоёни калонсоли оила, махсусан, омӯзгор барои кӯдакон бояд дар ҷои аввал қарор гирад. Сарфи назар аз он ки муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ ва миёнаи умумӣ, коллеҷу макотиби олий, коллективҳои меҳнатӣ, яъне муҳите, ки дар он ҳаёти инсон бевосита идома меёбаду ба ӯ таъсир мерасонад, ҳеҷ яке аз онҳо дар якҷоягӣ наметавонанд ҷойи оиларо иваз намоянд.

Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки кӯдакон дар баъзе ҳолатҳо рафтору гуфтори нодурусти шахсони калонсоли оиларо тақлид менамоянд. Масалан, дағалиро, ки мактаббачаи хурдсол аз оила омӯхтааст, ин амалро бо ҳамсоли худ раво мебинад ва намехоҳад, ки бо ӯ муросо кунад, вақте ки инро вазъият тақозо менамояд. Дар баъзе чунин амали кӯдакон ба рафторҳои номатлуби падар дар оила сабаб мегардад. Ҳанӯз педагоги барҷастаи рус А.С. Макаренко қувваи бузурги тарбиявии рафтори падару модаронро қайд намуда, таъкид намуда буд, ки дар баъзе ҳолатҳо падару модарон фаромӯш месозанд, ки бо ҳар як рафтор, сухан ва амали хеш ба кӯдакон ҳамчун мисоли аёнии тақлидкунӣ таъсир мерасонанд. Ӯ чунин мешуморид, ки ҳаёти ҳаррӯза, муносибати ҳамарӯза бо падару модар аз бисёр ҷиҳат самтнокии аз худ

намудани қонуну қоида ва меъёрҳои донишу рафторҳои ахлоқи мактаббачагони хурдсолро муайян месозад.

Одатҳои бади кӯдакон худ аз худ пайдо намешаванд. Агар кӯдакон ягон рафтори нодуруст содир кунанд, ё худ дар вақти суҳанронӣ суҳанҳои қабехро истифода баранд, падару модарон ҳайрон мешаванд, ки онҳо инро аз кучо ёд гирифтанд. Вале падару модарон баъзан фаромӯш мекунанд, ки ҳуди онҳо бо ҳамсояҳо чунин рафтор намудаанд, кӯдакон бошанд, танҳо онҳоро такрор менамоянду халос. Ба ибораи дигар гӯем, роҳи тайнамудаи ҳаёти кӯдак ин ҳамон роҳи тайкардаи падару модарон мебошад. Аз ҷониби дигар кӯдакон аз кӯча низ рафтору гуфтори қабехро нусхабардорӣ менамоянд.

Як нуктаро бояд таъкид намуд, ки ҳангоми муомила бо кӯдакон ҳеҷ гоҳ ба шахсияти кӯдакон таъсири бад трасонидан даркор нест. Бигузор дар назди падару мода ва омӯзгор бача суҳан ва мақсаду маромашро озодона баёни намояд. Ҳатто, аз фишороварии аз ҳад зиёд дар баъзе оилаҳо кӯдакон бо падари худ озодона суҳан карда наметавонанд. Дар ин маврид бачаҳо хоҳиши худро ба воситаи модарашон ба падар мерасонанд. Падар бошад, бо як қаноатмандии ба худ хос мегӯяд: «фарзандони ман ҷуръат намеkunанд, ки рӯирист бо ман фикрашонро гӯянд, алоқачӣ завҷаам ба ҳисоб меравад». Онҳо ҳатто аз ин амалашон ифтихор мекунанд. Маълум аст, ки дар чунин оилаҳо кӯдакон беирода ва бечуръат ба воя мерасанд.

Яке аз хусусиятҳои дигари ташаккул ҷуръатнокии ахлоқӣ дар рафтори мактаббачагони хурдсол ин ба қадри даркорӣ инкишоф наёфтани тафаккури интиқодии онҳо ба ҳисоб меравад, ки ба дарки яктарафаи меъёрҳои ахлоқӣ оварда мерасонад.

Қайд намудан бамаврид аст, ки дар натиҷаи мунтазам ташкил намудани корҳои гуногуни тарбиявӣ тафаккури интиқодии мактаббачагони хурдсол тадриҷан ташаккул ёфта, минбаъд донишҳои худро дар бораи муҳити атроф ва мафҳумҳои ахлоқӣ ба танзим даровардан мегиранд.

Надоштани тасаввуроти кофӣ оид ба қоида ва рафторҳои ахлоқӣ ба мактаббачагони хурдсол имкон намедихад, ки нишонаҳои асосии рафторҳои

қобили қабулро аз номатлуб фарқ кунанд ва ба рафтору кирдори худ аз нуқтаи назари танқидӣ баҳо диҳанд.

Ҳамин тавр, «хонандагони синфҳои 1-2 дар бораи вазъияти баамаломата ҳамаҷа яктарафа баҳо медиҳанд. Онҳо бештар нишонаҳои ягонаи берунаро мадди назар мегиранд» [26, с. 88-89]. Мактаббачагони хурдсол ҳангоми таҳлили вазъияти гуногуни бамияномада ба якдигар алоқаманд будани рафторҳои ахлоқиро пай намебаранд. Онҳо диққати худро танҳо ба як далел равона месозанд. Дар робита ба ин масъала, оид ба азхудкунии қоида ва меъёрҳои ахлоқӣ дар як қисми хонандагон мулоҳиза ва нуқтаи назари нодуруст ба миён меояд [94, с.88].

Мисоли дигар: Мактаббачаи хурдсол мебинад, ки хонандае мизи синфро хат мекашад. Омӯзгор аз ӯ мепурсад, ки чаро ба ин кори ӯ монеъ нашудӣ, ӯ дар ҷавоб мегӯяд: «Вай аз синфи мо нест, бигузор омӯзгор ӯро сарзаниш кунанд». Ин аз як тараф аз он гувоҳӣ медиҳад, ки аз доираи фаҳмиш ва андешаронии мактаббачагони хурдсол аз нуқтаи назари танқидӣ нест, ё ин ки ӯ аз бечурияти пеши роҳи рафтори нодурусти он хонандаро нагирифтааст. Ислоҳ намудани чунин камбудӣҳо ҳамоно вақт имкон медиҳад, ки агар ҳарчӣ бештар хонандагон ба корҳои гуногуни ҷамъиятиву коллективона, яқҳо хондану таҳлил намудани ҳикоя ва қиссаҳои тарбиявӣ ҷалб карда шаванд ва ба таври аёнӣ ба онҳо қоида ва рафторҳои ахлоқӣ фаҳмонида шавад. Инчунин масъалаи муҳим ин бартараф намудани донишҳои яқлаҳзаинаи мактаббачагони хурдсол оид ба қоида ва меъёрҳои ахлоқӣ ба ҳисоб меравад, ки ин дар ғанӣ гардидани таҷрибаи ҳаётӣ, баҳои воқеӣ дода тавониш ба рафтору кирдори рафқони худ ва қаҳрамонони асарҳои бадеӣ на аз рӯи як хусусият, балки аз рӯи хусусиятҳои умумии шахсият ёрии калон мерасонад.

Хусусияти дигари ташаққули малакаи ҷуриятнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол дар он зоҳир меёбад, ки онҳо ба вазъияти баамаломата на ҳамаҷа сарфаҳм мераванд, хусусан дар ҳамоно ҳолатҳое, ки бархурди меъёрҳои ахлоқӣ ба миён ояд. Раванди ташаққули ягонагии

донишҳои ахлоқӣ ва рафторҳои ахлоқии мактаббачагони хурдсол ба он вобастагӣ дорад, ки оё онҳо метавонанд ин ё он меъёрҳои ахлоқиро фарқ ва ё дарк намоянд. Ин раванд бештар ҳангоми мустақилона интиҳоб намудани рафторҳои ахлоқӣ зоҳир мешавад. Махсусан, дар ҳамин ҳолат мактаббачагони хурдсол ба дарк намудан ва фарқ кардани рафторҳои хеш ва муқоиса намудани рафторҳои рафиқонашон шурӯъ менамоянд.

Дар раванди ҳаёт ва қору фаъолияти худ мактаббачагони хурдсол ба бисёр душвориҳо рӯ ба рӯ мешаванд ва онҳо бояд тибқи донишҳои ахлоқии азхудкардаашон ин душвориҳоро паси сар намоянд. Дар ин бора олимони О.С. Богдонова ва О.Д. Калинина қайд менамоянд, ки «фаровонии иттилоот дар бораи қонуну қоида ва меъёрҳои ахлоқӣ ба мактаббачагони хурдсол имкон намедиҳад, ки онҳо масъалаҳои ба миён омадаро дар ҳама ҳолат мустақилона ҳал намоянд» [25, с.116]. Гарчанде мактаббачагони хурдсол ба қадри имкон меъёрҳои ахлоқиро дарк карда тавонанд ҳам, вале ба таври кофӣ дар рафторҳои амалии хеш онҳоро истифода намебаранд. Тавре психолог В.В. Давидов қайд менамояд, «мафҳум ҳамон вақт зухур меёбад, ки агар як қатор омилҳо ва нишонаҳо аз нав таҳлилу ҷамъбаст карда шаванд» [68, с.191].

Мушоҳидаҳо нишон доданд, ки мактаббачаҳои хурдсол аксар вақт дар фарқ кардани омилҳои асосӣ ва ҷузъиети дуҷумдараҷа бо мушкilot рӯ ба рӯ мешаванд. Ин махсусан дар ҳолатҳое ба назар мерасад, ки онҳо вазифаҳои эҷодӣ, аз қабилӣ омода кардани кортҳои табрикотиро иҷро мекунанд. Масалан, дар арафаи «Рӯзи модар» муаллим тасмим гирифт, ки ба шогирдонаш супориш диҳад, ки барои собиқадорони меҳнат кортҳо эҷод кунанд, то дар онҳо ҳисси миннатдорӣ ва эҳтироми инкишоф диҳанд. « »

Вақте ки рӯзи откриткаҳо фаро расид, дар синф фазои интизорӣ ва шодӣ ҳукмфармо буд. Ҳар як кӯдак бо ифтихор қори худро нишон медод ва дар бораи он ки чӣ гуна кӯшиш кард ва маҳз дар табрикоти худ чӣ гуфтан меҳост, нақл мекард. Аммо дар байни ин ҳаяҷони умумӣ, яке аз шогирдон, ки кортҳои дӯсташро тамошо мекард, қайд кард, ки дар корти табрикотии ӯ унсурҳои мавҷуданд, ки худӣ кӯдак онҳоро сохта наметавонист. Вай дид, ки

корт бо расмҳои тозаву озода ва дастнависи зебоне сохта шудааст, ки ба сатҳи маҳорати дӯсташ мувофиқат намекунад.

Як мактаббачаи хурдсол, бе он ки дар бораи он фикр кунад, ки дар паси ҳар як офариниш меҳнат ва саъю кӯшиш аст, ғавран тахмин кард, ки кортро каси дигар-бародар ӯ модари дӯсташ омода кардааст. Ин мушоҳида нишон медиҳад, ки барои кӯдакони ин синну сол омӯхтани фарқ кардани он чизе, ки воқеан натиҷаи кӯшишҳои худ ва кӯмаки беруна аст, то чӣ андоза муҳим аст. Дар ин замина, онҳо на ҳамеша қодиранд қадр кунанд, ки дастгирӣ ва кӯмаки калонсолон метавонад як қисми раванди эҷодӣ бошад, на ивазкунандаи он.

Дар ин сурат ӯ ин амалро маҳкум менамояд, вале ҳангоме ки барои ҳудаш табрикномаҳо бародар ва хоҳари калонаш тайёр кардаанд аз ҷониби муаллим мавриди тавсифу таҳсин қарор мегирад, ӯ барои ин амал худро фиребгар намеҳисобад ва таърифу тавсифи муаллимиро хуш қабул мекунад. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки мактаббачагони хурдсол ҳанӯз рафторҳои хешро аз нигоҳи танқидӣ баҳодихӣ карда наметавонанд.

Дар наврасон, махсусан хонандагони синни калони мактабӣ қобилияти баҳодихӣ ба рафтори хеш ва серталаб будан нисбат ба худ мушоҳида карда мешавад. Ҳамаи ин ба наврасону хонандагони синни калони мактабӣ имконият медиҳад, ки мустақилона дар ин ӯ он ҳолату вазъияти муайян рафтори дурусти ахлоқиро интихоб намоянд. Дар хонандагони синни хурди мактабӣ бошад, нишонаҳои худшиносию худтарбиякунӣ ва худбаҳодихӣ акнун дар давраи зуҳур кардан аст.

Душвории интихоби рафтори дурусти ахлоқӣ дар мактаббачагони хурдсол дар он зоҳир меёбад, ки онҳо ҳануз ба пуррагӣ камбудии кирдори худро дарк карда наметавонанд. Ҳамаи ин боис мегардад, ки ҳангоми интихоби рафтори дурусти ахлоқӣ мактаббачагони хурдсол душворӣ мекашанд, ӯ аз бечуръатӣ амалҳои шоистаро анҷом дода наметавонанд. Барои тасдиқи ин фикр як вазъияти тарбиявии шифоҳиро (як ҳикояи хусусияти проблемавирошуда интихоб карда шуд), ки барои хонандагони синфи 2-юм пешниҳод гардидааст, пешкаш менамоем. Дар рафти таҳлили

вазъияти тарбиявии шифохӣ зухуроти ёрии рафиконаи байниҳамдигарии хонандагон ошкор карда шуд (шумораи хонандагон 33 нафар). Мазмуни ҳикоя чунин аст:

Барои мисол мо фикру андешаи хонандагони синфи сеюми муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №3-и ноҳияи Данғараро дар бораи ёрии рафиконаи байниҳамдигарӣ меорем. Барои фаҳмидани андешаҳои хонандагон дар бораи ёрии рафиконаи байниҳамдигарӣ вазъияти тарбиявии шифохӣ интихоб ва истифода бурда шуд. Мазмуни ҳикоя аз ҷониби омӯзгор то охир хонда нашуд ва ба хонандагон пешниҳод карда шуд, ки фикру мулоҳизаҳои худро ибраз намоянд. Мазмуни ҳикоя чунин буд:

Се нафар ҷӯраҳо баъди дарс хона мерафтанд: Қурбон, Мирзо ва Сайфулло. Дар роҳ онҳо байни ҳамдигар маслиҳат мекунанд, ки хӯроки нисфирӯзӣ хӯрда, баъд баромада, туббозӣ мекунанд. Ҳамин тавр, онҳо аз якдигар ҷудо шуда, ба хонаҳояшон мераванд.

Баъди хӯрокхӯрӣ Мирзо ва Қурбон ба хонаи Сайфуллоино омада, ўро ба бозӣ даъват мекунанд. Қурбон дар ҷавоб мегӯяд, ки ҳангоми дар мактаб будани ман барои мо ҳезум оварданд ва ман бояд ба модарам ёрӣ расонам, то ки ҳезумро баҳезумхон барем.

– А-а-а - мад кашида мегӯяд Мирзо.

– Ҳамин хел мегуфтӣ, ки кор дорӣ. Мо туро дер боз интизор шудем, танҳо вақтамон беҳуда рафт, – норозиёна гуфт Мирзо.

– Ҳамеша ту ягон коре дорӣ, – гуфт Қурбон.

– Охир ҳезумро дар набудани ман овардаанд, ман хабар надоштам, – мегӯяд Карим ва ба хона медарояд.

Омӯзгор каме ором шуда, аз хонандагон хоҳиш менамояд, ки поёни ин ҳикояро ба охир расонанд ва доир ба масъалаи мазкур андешаи худро ибраз намоянд.

Таҳлили ҷавобҳои хонандагон нишон дод, ки 45%-и онҳо ибраз намуданд, ки аввал бояд Сайфулло бо рафиконаш бозӣ мекард, баъд ба модараш ёрӣ мерасонд. Агар ў ин корро то бегоҳ анҷом дода наметавонист, пас, пагоҳ

онро ба охир мерасонд. 35%-и хонандагон иброз намуданд, ки ҳезумро бояд худӣ Сайфулло мекашонд. Танҳо 20%-и хонандагон ҷавоб доданд, ки Қурбон ҳезумро танҳо худаш кашонида наметавонист, аз ин рӯ бояд дӯстонаш ба ӯ кумак менамуданд.

Тавре мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, хонандагони синфҳои ибтидоӣ чӣ дар ҳолати таҳайюл ва чӣ дар вазъияти воқеӣ интихоби дурусти рафтори ахлоқиро дуруст дарк карда наметавонанд. Дар бисёр ҳолатҳо хонандагон ин ё он рафтори нодурустро содир намуда, оқибати онро дарк наменамоянд ва рафторҳои дурусту нодурусти худро аз якдигар фарқ карда наметавонанд. Ин аз он гувоҳӣ медиҳад, ки мактаббачаи хурдсол барои дар амал татбиқ намудани донишҳои ахлоқӣ устувор нестанд. Донишҳои ахлоқӣ ҳамон вақт устувор азхудкардашуда ҳисобида мешаванд, ки агар кӯдакон зарурияти дар рафторҳои амалии худ истифода бурдани ин гуна донишу рафторҳои ахлоқиро ҳама вақт дарк намоянд. Вобаста ба ин зарур аст, ки дар ниҳоди кӯдакон аз синни хурдӣ ақида ва эътиқоди ахлоқии устувор ва дар ин замина малакаи тарбияи ҷуръатнокии ахлоқӣ ташаккул дода шавад.

Тарбияи ҷуръатнокии ахлоқӣ, азхуд намудани донишҳои ахлоқӣ ва риоя намудани онҳо дар рафторҳои амалии ҳеш раванди мураккаб мебошад. Як сабаби мувофиқат накардани рафтори мактаббачагони хурдсол ба қоида ва меъёрҳои ахлоқӣ, ин аз ҷониби онҳо ноустувор аз худ намудани донишҳои ахлоқӣ мебошад.

Чи тавре дар боло зикр шуд, сабаби асосии ноустувор аз худ намудани донишҳои ахлоқӣ аз ҷониби мактаббачагони хурдсол ин ба маҳдуд будани таҷрибаи ҳаётии онҳо вобаста аст. Бинобар ин, «дар бораи устувории ҳақиқии ахлоқи мактаббачагони хурдсол сухан гуфтан барвақт аст. Баъзе аз қоидаҳои ахлоқиро онҳо дар зерӣ таъсири калонсолон аз худ меkunанд, гарчанде ки рӯякӣ ва чандон ноустувор бошанд. Чунин тарзи азхудкунии меъёрҳои ахлоқӣ ба қарахтии муайяни рафтор мусоидат менамояд. Ҳамин тавр, ин барои «бӯҳрон»-и ояндаи ахлоқии наврасон, ки устуворшавии зеҳн ва зиёдшавии таҷрибаи ҳаётӣ ба муҳолифатҳои беруна ва донишҳои ахлоқии

ба таври ноустувор азхудкардашуда дучор мегардад, замина ба вучуд меорад» [171, с.202].

Яке аз сабабҳои дигари тибқи донишҳои ахлоқии азхудкардашуда рафтор накардани мактаббачагони хурдсол, ин ба таври мунтазам дар хотир нагирифтани меъёрҳои рафторҳои ахлоқӣ ба ҳисоб меравад. Масалан, хонанда дар мактаб қоидаҳои рафторро риоя менамояд, вале дар муҳити хонаводагӣ, ҳамсолон ва ҷойҳои ҷамъиятӣ тамоман дигар ҳел рафтор менамояд. Чунин ҳолат низ ба мушоҳида мерасад, ки кӯдак аз тарси сарзаниши омӯзгор рафтори хуб менамояд, ки ин ба бечуръатӣ оварда мерасонад. Агар қоидаҳои рафторҳои ахлоқӣ тибқи фишороварӣ азхуд карда шаванд, кӯдак мувофиқи онҳо амал намудан мегирад, вале ӯ ҳеҷ гоҳ майли бошуурона рафтор намуданро намекунад.

Аз нуқтаи назари он ки мактаббачаи хурдсол бештар аз рӯи тахайюл андешаронӣ менамояд, қисми зиёди донишҳои ахлоқии ӯ ба рафтору кирдорҳои ҳамсолону калонсолон вобастагӣ дорад. Рафторҳои дурусти ҳамсинфон дар ҳолатҳои муайян дигаронро рӯҳбаланд мегардонад ва онҳо чунин рафторҳои дурустро такрор намуда, дар як вақт онҳоро ташаккул медиҳанд, вале хонанда танҳо рафтори дурусти ҳамсинфон ва калонсолонро пайравӣ намекунад. Масалан, агар ҳамсинфаш ба шанбегӣ ҳозир нашавад, ӯ низ намеравад. Агар яке аз ҳамсинфон корро ба анҷом нарасонида партофта равад, ӯ низ корро қатъ менамояд. Касе ба паррандаҳо санг партояд, ӯ низ чунин рафторро пайравӣ мекунад. Ин қабил мисолҳо бори дигар аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки донишҳои ахлоқии азхуднамудаи мактаббачагони хурдсол ҳанӯз ба рафтори шахсии онҳо табдил наёфтаанд.

Хусусияти дигари пурра ташаккул наёфтани малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсолро ин ба норасоии қобилияти иродавии онҳо вобастагӣ дорад. Барои малакаи ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол ҳанӯз андеша ва эътиқоди пешқадам доштан нокифоя аст. Аз худ намудани донишу рафторҳои ахлоқӣ ба зеҳни инсон низ

алоқамандӣ дошта, бештар ба шуур, ҳиссиёт ва сифатҳои иродавӣ вобастагии зич доранд.

Мавҷуд будани қобилияти иродавӣ дар ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол ҷойгоҳи муҳимро ишғол менамояд. Ин дар он зоҳир меёбад, ки инсон то кадом андоза рафтори худро идора карда метавонад, чӣ гуна душвории пешорӯ омадаро паси сар карда метавонад ва ниҳоят ӯ чӣ гуна ба мақсад расида метавонад. Иродаи инсон, ки барои паси сар кардани монеаҳо ба хоҳири худрушдихӣ ва худтарбиякунӣ мавқеи муҳимро касб мекунад, имкон медиҳад, ки ӯ ба рафторҳои дурусти ахлоқӣ пайравӣ намояд, ки бе шубҳа ба қобилиятҳои иродавӣ вобастагӣ дорад.

Наврасон, махсусан, хонандагони синфҳои болоӣ қобилияти фарқ кардани қавииродагӣ аз яқравиро доранд. Дар ин синну сол онҳо аллакай иродаи худро обутоб медиҳанд, рафтори худро бо донишҳои ахлоқии бадастоварда қиёс мекунанд ва ба рафтори худ дигарон аз нигоҳи танқидӣ баҳо медиҳанд. Сифатҳои иродавӣ дар мактаббачагони хурдсол бошад, акнун зуҳур меёбанд. Дар вақташ иҷро накардани вазифаи хонагӣ, кори саркардаро то ба охир нарасонидан, ба рафиқ ёрӣ нарасонидан, яқравӣ - ҳамаи ин ба ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ ҳалал ворид месозад.

Бинобар сабаби инкишофи нокифояи ахлоқӣ мактаббачагони хурдсол наметавонанд қувваи иродавии хешро барои ба даст овардани мақсадҳои муҳим равона созанд. Масалан, мактаббачаи хурдсол хуб дарк менамояд, ки аввал вазифаи хонагиро тайёр ва баъд бо рафиқон бозӣ кардан даркор. Илова бар ин, ӯ ба падару модари худ ваъда медиҳад, ки вазифаи хонагиро сари вақт иҷро менамояд, вале бо дидани рафиқон ҳама чизро фаромӯш карда, ба бозӣ машғул мешавад. Вақти муайяне мегузарад, вале ӯ аз бозӣ ҷудо шуда наметавонад. Дар натиҷа, ҳаста ҷудо омада, вазифаи хонагиро дар вақташ иҷро карда наметавонад.

Бояд зикр намуд, ки ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии актаббачагони хурдсол аз бисёр чихат ба ташаккули ҳиссиётҳои ахлоқӣ вобастагӣ дорад. «Ҳиссиёти инсон, махсусан, ҳиссиёти ахлоқии ӯ беғаразона аст, онҳо дар маҷмӯъ ҳамчун системаи интиҳоби мураккаб хизмат менамоянд. Ин як андоза дар маърифатнокии кӯдакон, дар донише, ки дар интиҳоби рафтор хусусияти омирона дорад, зухур меёбад. Ҳиссиёти ахлоқӣ нисбатан дар вазъиятҳои гуногуни ҳаёт ва дар ҳолатҳои мухталиф ба миён меояд» [102, с. 166].

Масалан, бо хоҳиши муаллим ду се мактаббачаи хурдсол барои ба корҳои хонаи пиразани танҳо ёрӣ расонидан мефиристонанд. Дар ин сурат хонандагон танҳо вазифаи худро аз анҷом додани корҳои хонаи кампир меҳисобанд, вале онҳо эҳсос намекунад, ки барои кампири танҳо ин амалро иҷро намудан ҳануз кам аст. Онҳо дарк намеkunанд, ки як дам бо ӯ будан ва меҳрубонӣ намудан низ ба кампири танҳо ғизои маънавӣ мебахшад. Ҳиссиёте, ки дар муносибати ҳамдигарӣ бо атрофиён дар раванди фаъолият ба миён меояд, дар ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол ҷойи намоёнро ишғол менамояд. Аз тарафи дигар, ин амалҳои нек дар онҳо вафодорӣ, эҳтироми тарафайн, бовариву эътимод, меҳрубонӣ ва бодикқатиро ташаккул медиҳад. Бинобар ин, инсон бояд на фақат барои ҳодисае, ки танҳо ба комёбиҳои худ ӯ алоқамандӣ дорад, кӯшиш намояд, балки дар ғаму шодии дигарон низ шарик бошад ва ба онҳо ғамхорӣ зоҳир намояд. Ҳамаи ин аз бочуръатию қавиירוдагии инсон гувоҳӣ медиҳад.

Бепарвоя нисбат ба мушкилоти рафику наздикон дар бештари ҳолатҳо ба он вобастагӣ дорад, ки мактаббачагони хурдсол рафторҳои нодурусти худро баҳодихӣ карда наметавонанд. Масалан, дар байни мактаббачагони хурдсол нафароне ҳастанд, ки худашонро дар ҳама ҳолат дар муқобили ҳамсинфон мегузоранд, ки дар натиҷа дӯстон бо онҳо муносибат карданро ҷоиз намедонанд. Онҳо бошанд, сабаби чунин амалу рафтори рафиқони худро дарк намеkunанд.

Муҳаққиқ Ф. Гулмадов, ки солҳои зиёд ба масъалаи тарбияи ахлоқии мактаббачагони хурдсол машғул аст, чунин андеша дорад, ки «Ташаккули рафторҳои ахлоқии мактаббачагони хурдсол танҳо ҳангоми аз худ кардани қоидаҳои ахлоқӣ анҷом намеёбад. Дар ин ҷо ба эътибор гирифтани чунин талаботҳо мавқеи муҳимро ишғол менамояд:

- қўшиши такмил додани рафтори худ мутобиқи қонуну қоида ва меъёрҳои ахлоқии муқарраршуда;
- иҷрои қоидаҳои умумиқабулшудаи рафтор;
- зид баромадан ба муқобили рафторҳои ғайриахлоқӣ ва вайронкунандагони меъёрҳои рафтор;
- хоҳиши ҳамкорӣ намудан бо рафиқон дар чараёни фаъолияти якҷоя, ғамхорӣ дар бораи рафиқон, хоҳиши ба онҳо ёрӣ расонидан;
- арзёбӣ ва назорати рафтори худ баъди иҷрои ин ё он амалу рафтор» [63, с. 253].

Ҳар як кӯдак аз хурдсолӣ, вобаста ба давраҳои синнусолӣ бояд ҷаҳонфаҳмии худро дошта бошад. Ҳамасола ин ҷаҳонбинӣ бояд амиқтар, васеътар ва мукамалтар гардад. Аз ин рӯ, корҳои таълиму тарбияи мактаббачагони хурдсол бояд ба он равона карда шавад, ки кӯдакон дар баробари мустақилона дарк намудани мафҳумҳои ахлоқӣ ва муҳокима кардани рафтори дигарон, ҳамчунин тавонанд ба таври танқидӣ рафтори худро таҳлилу баррасӣ намоянд. Ниҳоят, дар асоси ҳамаи ин тавонанд омилҳои асосии мафҳумҳои ахлоқиро аз худ кунанд. Дар ин ҷо муҳим он аст, ки кӯдакон бояд тамоми қонуну қоида ва меъёрҳои ахлоқиро мукамал аз бар намоянд. Дар акси ҳол аз худ намудани донишҳои ахлоқии онҳо дар амал татбиқ намешавад. Одатан, дар ин ҳолатҳо хонандагон ҳислату характери мутақобилаи муносибати хешро нисбат ба қоида ва меъёрҳои ахлоқӣ дарк намеkunанд, ҳатто вазъияти худро пай намебаранд. Онҳо вазъияти бавучудомадаро, ки ба меъёрҳои ахлоқӣ «бархӯрд» менамояд, дарк карда наметавонанд. Ин ҷо зарур аст, ки тарбияи шуурнокии ахлоқӣ бо рафторҳои ахлоқии воқеии кӯдакон алоқаманд карда шавад.

Ташаккули чаҳонбинии кӯдакони синни ибтидоӣ вазифаи асосии раванди таълим мебошад. Он бояд мувофиқи хусусиятҳои синну сол сурат гирад ва ба рушди тафаккури интиқодӣ, интроспекция ва фаҳмиши принципҳои ахлоқӣ мусоидат кунад. На танҳо азхудкунии дониш дар бораи ахлоқ, балки татбиқи амалии онҳо дар ҳаёти ҳаррӯза низ муҳим аст. Номувофиқатии байни дониши назариявӣ ва рафтор метавонад ба коркарди нокифояи шуури ахлоқӣ ишора кунад. Аз ин рӯ, тарбия бояд ба сохтани робита байни донишҳои назариявӣ ва истифодаи амалии меъерҳои ахлоқӣ равона карда шавад. Рафтори бошуурона дар ҳолатҳои гуногуни иҷтимоӣ нишондиҳандаи асосии муваффақияти тарбияи ахлоқӣ мебошад. Муаллим дар ташкили кори дастаҷамъӣ нақши муҳим мебозад, ки ба ташаккули ҳисси масъулият ва иштироки ҳар як кӯдак дар ташаккули арзишҳои ахлоқӣ мусоидат мекунад. Дар ин бора муфассал дар зербандҳои минбаъда таваққуф хоҳем кард.

Ҳамин тариқ, ташаккули малакаҳои часоарти ахлоқӣ дар хонандагонии синфҳои ибтидоӣ як раванди муҳимест, ки дар системаи таълимӣ решаҳои амиқ дорад ва ба рушди шахсии кӯдакон таъсир мерасонад. Часорати ахлоқӣ қобилияти муаррифии эътиқоди ахлоқии худ, қабули қарорҳои огоҳона ва мувофиқи принципҳои худ амал карданро дар назар дорад, ҳатто вақте ки он сабӣ муайяно талаб мекунад.

Моҳияти ташаккули ин малакаҳо фароҳам овардани шароит барои ташаккули ҳисси масъулият, ростқавлӣ ва адолат дар кӯдакон мебошад. Ин истифодаи усулҳои гуногунро дар бар мегирад, ба монанди муҳокимаи мушкилоти ахлоқӣ, нақшбозӣ ва машғулиятҳои амалӣ, ки дар он донишҷӯён метавонанд бо ҳолатҳои воқеӣ ё афсонавӣ, ки интиҳоби ахлоқиро талаб мекунанд, рӯ ба рӯ шаванд. Таҷрибаҳои намунавӣ метавонанд таҳлили асарҳои адабиро дар бар гиранд, ки дар онҳо қаҳрамонҳо бо мушкилоти ахлоқӣ рӯ ба рӯ мешаванд, ки ба кӯдакон дарки принципҳои ахлоқ ва ахлоқро осон мекунад.

Мазмуни ин раванд якчанд ҷанбаҳои асосиро дар бар мегирад. Аввалан, ин рушди тафаккури интиқодӣ аст, ки ба кӯдакон имкон медиҳад, ки на танҳо вазъиятҳои гуногуни ахлоқиро дарк кунанд, балки баҳо диҳанд. Дуюм, ташаккули ҳамдардӣ дар кӯдакон муҳим аст, то онҳо ҳиссиет ва нуқтаи назари одамони дигарро фаҳманд. Сеюм, эътимод ба худ бояд парвариш карда шавад, зеро танҳо бо боварӣ ба қудрати худ, духтарон ва писарон метавонанд барои худ истодагарӣ кунанд.

Муҳим аст, ки хонандагон аз оқибатҳои амалҳои худ огоҳ бошанд ва ба дигарон ҳамдардӣ кунанд. Яке аз равишҳои муассир ба ин татбиқи бозихи гуногуни нақшбозӣ дар раванди таълим мебошад, ки дар он кӯдакон бо ҷасорати ахлоқӣ рӯ ба рӯ мешаванд ва таҳлили вазъиятро аз нуқтаи назари гуногун меомӯзанд.

Инчунин бояд ба муҳокимаи масъалаҳои ахлоқӣ дар дарсҳо диққати ҷиддӣ дода шавад, ки дар он донишҷӯен метавонанд андешаҳои худро баён кунанд ва мавқеи худро бо далелҳо ҳимоя кунанд. Намунаҳои ҳаёт ва таърихи муваффақияти одамоне, ки далерии ахлоқӣ доранд, метавонанд кӯдаконро илҳом бахшанд ва ҳамчун намунаи ибрат хизмат кунанд.

Ҷанбаи баробар муҳим эҷоди фазои эътимод ва дастгирӣ дар синф мебошад. Вақте ки кӯдакон эҳсос мекунанд, ки андешаҳои онҳо қадр карда мешаванд, онҳо бештар дар ифодаи фикрҳо ва эътиқоди худ ҷасорат нишон медиҳанд. Гурӯҳҳои иловагӣ ва лоиҳаҳои дастаҷамъӣ ба ташаккули ҳисси мансубият ва масъулияти умумӣ барои қарорҳои қабулшуда мусоидат мекунанд.

Ҳамин тариқ, ташаккули малакаҳои ҷасорати ахлоқӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ муносибати ҳамачонибаро талаб мекунад, ки усулҳои фаъоли таълим ва фароҳам овардани муҳити мусоиди иҷтимоиро дар бар мегирад. Ин ба кӯдакон имкон медиҳад, ки на танҳо хислатҳои шахсии худро инкишоф диҳанд, балки дар оянда аъзои комилҳуқуқи ҷомеа шаванд.

1.2. Моҳият ва мазмуни ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ

Имрӯз тарбияи ахлоқии кӯдакони синни ибтидоӣ тақмили ҳамаҷонибаи раванди педагогиро талаб мекунад, ки бо баланд бардоштани фарҳанги муносибатҳои маънавию эмотсионалии байни тарбиягар ва коллективи кӯдакон зич алоқаманд аст. Дар шароити ҷомеаи муосир, ки дар он ҷо меъёрҳои ахлоқӣ баъзан норавшан мебошанд, вазифаи омӯзгорон ва волидон аз он иборат аст, ки аз синни хурдсолӣ дар кӯдакон механизмҳои нозуки рафтори ахлоқӣ, самимият ва дилбастагӣ инкишоф диҳанд. Ин сифатҳо асоси ҳамкориҳои байни шахсият ва ҷаҳони атроф шуда, дар кӯдакон фаҳмиши арзишҳо ва меъёрҳоро ташаккул медиҳанд, ки ба онҳо аъзои комилҳуқуқи ҷомеа шудан кӯмак меkunанд.

Ҷалби як хонандаи хурдсол ба ҷаҳони мураккаби инсонӣ яке аз вазифаҳои муҳим дар назди омӯзгорон, волидон ва дар маҷмӯъ ҷомеа мебошад. Ин ҷалб бояд на танҳо маърифатӣ, балки эҳсосотӣ бошад ва ба кӯдакон имкон диҳад, ки аҳамияти меҳрубонӣ, кӯмаки мутақобила ва эҳтироми дигаронро дарк кунанд. Муаллимон ва волидон бояд тамоми қори аз дасташон меомадаро кунанд, то кӯдакӣ аз хушбахтӣ пур шавад, аммо шодӣ набояд аз ташвишҳо холӣ бошад. Муҳим он аст, ки кӯдакон дарк кунанд, ки хушбахтӣ на танҳо аз гирифтани, балки аз қобилияти мубодила, шодмонӣ ва ғамхорӣ ба атрофиен меояд.

Пеш аз он ки кӯдак шахси комилҳуқуқи ҷомеа гардад, ӯ бояд ба некӣ ҷавоб доданро ед гирад, ба одамон бо амалҳои арзандааш хушбахтӣ ва шодмонӣ бахшад. Ин на танҳо диққат ва ғамхории калонсолонро талаб мекунад, балки қобилияти намунаи ибрат буданро низ талаб мекунад. Агар солҳои кӯдакӣ дуруст истифода нашаванд, имконияти хуби тарбияи камолоти ахлоқии насли наврас аз даст дода мешавад. Аз ин рӯ, муҳим аст, ки ҳар лаҳзае, ки бо кӯдакон гузаронида мешавад, пур аз маъно бошад ва ба

ташаккули ҷаҳони ботинии онҳо, ки қодир аст ба мушкилот муқобилат кунад, равона карда шавад.

Дар айни замон, бояд қайд кард, ки барои бисере аз хонандагони хурдсол шарҳ додани бисер чизҳо душвор аст, хусусан вақте ки сухан дар бораи мафҳумҳои абстрактӣ ба монанди ашроф, фазилат ва хайрхоҳӣ меравад. Ин ғояҳо метавонанд барои онҳо дур ва нофаҳмо ба назар расанд. Бо вучуди ин, мактаббачаҳои хурдсол метавонанд зебоии рафтори ахлоқиро эҳсос кунанд. Онҳо метавонанд беихтиёра фаҳманд, ки меҳрубон ва ғамхор будан чӣ маъно дорад, ҳатто агар онҳо на ҳамеша онро бо сухан баён кунанд.

Муҳим он аст, ки дар ин синну сол кӯдакон худро ҳамчун шарики одамони дигар дар шодӣ ва ғаму андӯҳ эътироф кунанд. Асоси ҳассосият ба эҳсосоти атрофиёро танҳо дар кӯдакӣ гузоштан мумкин аст. Мактаббачагони ҷавон аксар вақт худро ҳамчун шахси дигар тасаввур мекунанд, ба монанди одамони дигар, ки ба онҳо имкон медиҳад, ки ҳиссиет ва таҷрибаи ҳамсолони худро беҳтар дарк кунанд.

Барои тарбияи хислатҳои некхоҳӣ, ғамхорӣ ба дигарон ва меҳрубонӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ, пеш аз ҳама, дар онҳо ҷасорати ахлоқиро инкишоф додан лозим аст. Аксар вақт, аз сабаби маҳдуд будани таҷрибаи шахсии зиндагӣ, тарсончакӣ ва шармгинӣ, хонандагони синфҳои ибтидоӣ наметавонанд дар ҳолатҳои душвор рафтори шоиста кунанд. Аз ин рӯ, муҳим аст, ки муҳите фароҳам оварда шавад, ки дар он онҳо эҳсосоти худро нишон диҳанд ва ҳамдигардӣ омӯзанд ва дарк кунанд, ки меҳрубонӣ ва ғамхорӣ нисбати дигарон на танҳо ҷанбаҳои муҳим, балки шодии ҳаёт мебошанд.

Ҳамин тариқ, ташаккули сифатҳои ахлоқӣ дар кӯдакон на танҳо вазифаи волидон ва омӯзгорон, балки кори умумии тамоми ҷомеа мебошад. Бо фароҳам овардани шароит барои рушди хайрхоҳӣ ва ҳамдигардӣ, мо ба кӯдакон кӯмак мерасонем, ки одамони ҳамдигардӣ ва ҳамдигардӣ шаванд, ки қодиранд якдигарро дар шодӣ ва душворӣ дастгирӣ кунанд.

Тарбияи ҷуръатнокии ахлоқӣ аз қисмҳои таркибии зерин иборат аст:

1. Некдилӣ.

2. Саховатпешагӣ.
3. Тараҳум.
4. Тарбияи таҳаммулпазирӣ.
5. Дасткушодӣ.
6. Дақиқкорӣ.
7. Адолатпешагӣ.
8. Боназокатӣ.
9. Қарзи вичдон.
10. Некукорӣ.
11. Оромтабиатӣ.
12. Рафоқат.

Тарбияи ҷасорати ахлоқӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ як раванди мураккаб ва гуногунчанба аст, ки аз омӯзгорон фаҳмиши амиқи шахсияти ҳар як кӯдакро талаб мекунад. Мутаассифона, бисере аз муаллимон танҳо дар асоси дониш ва омодагии хонандагон ба дарсҳо бо баҳои сатҳӣ маҳдуд мешаванд. Ин равиш боиси он мегардад, ки кори тарбия яктарафа ва бесамар мегардад. Муаллиме, ки боварӣ дорад, ки таъсири ӯ ба шахсияти донишчӯ танҳо бо раванди таълим маҳдуд аст, наметавонад мураббии ҳақиқӣ шавад.

Дар хотир доштан муҳим аст, ки шодӣ ва эҷодкорӣ дар ҳаёти кӯдакон нақши калидӣ доранд. Муаллим бояд на танҳо донишро интиқол диҳад, балки фазоero ба вучуд орад, ки дар он ҳар як кӯдак метавонад худро нишон диҳад, қисми худро ба ҳаёти коллективи синф ворид кунад. Ин на танҳо ба рушди ҷасорати ахлоқӣ мусоидат мекунад, балки дар кӯдакон эътимоди худро ба қобилиятҳои худ ташаккул медиҳад.

Пеш аз оғози корҳои таҷрибавӣ, муаллимони синфҳои ибтидоӣ бо хонандагон корҳои фаҳмондадиҳӣ гузарониданд, ки ин як қадами муҳим дар омодагӣ ба раванди таълим мебошад. Истифодаи ҳикояҳо ва сӯҳбатҳои таълимии педагогӣ барои рушди минбаъдаи малакаҳои ҷасорати ахлоқӣ

замина фароҳам овард. Аммо, тавре ки таҷриба нишон дод, дарки ин меъерҳо аз ҷониби хонандагони синфи якум дар сатҳи паст буд.

Бо вуҷуди ин, натиҷаҳо нишон доданд, ки бо гузашти вақт, аз синфи якум то синфи чорум, дарки малакаҳои ҷасорати ахлоқӣ дар хонандагон хеле беҳтар шуд. Мо озмоишҳо ва дарсҳои санҷишӣ гузаронидем, то дараҷаи тасаввуроти донишҷӯенро оид ба рушди далерии ахлоқӣ арзёбӣ кунем. Дар ҷадвалҳо маълумотҳои оварда шудаанд, ки сатҳи ташаққули ҳаёлати хонандагони синфҳои 3-4-ро дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ нишон медиҳанд.

Ҷадвали №1. Ҷавобҳои хонандагони синфи 3 оид ба дараҷаи ташаққули ҷуръатнокии ахлоқӣ (миқдори хонандагон 25-27 нафарӣ)

№ т/р	Мафҳумҳо	Синфҳои озмоишӣ						Синфҳои назоратӣ					
		Дараҷ. баланд		Дараҷ. миёна		Дараҷ. паст		Дараҷ. баланд		Дараҷ. миёна		Дараҷ. Паст	
		Мик. ҷавобҳо	%	Мик. Ҷавобҳо	%	Мик. ҷавобҳо	%	Мик. ҷавобҳо	%	Мик. ҷавобҳо	%	Мик. ҷавобҳо	%
1.	Некдилӣ	10	40	11	44	4	16	8	32	7	28	10	40
2.	Саховатпешагӣ	11	44	9	36	5	20	8	32	6	24	11	44
3.	Тараҳум	12	48	8	36	5	20	9	36	12	48	4	16
4.	Таҳаммулпазирӣ	9	36	12	48	4	16	7	28	13	52	5	20
5.	Дасткушодӣ	14	54	7	28	5	19	10	38	11	42	5	20
6.	Дақиқкорӣ	9	36	12	48	4	16	6	24	13	52	6	23
7.	Адолатпешагӣ	12	46	8	32	6	24	9	35	12	46	5	19
8.	Боназокагӣ	9	36	9	36	7	28	5	20	13	52	7	28
9.	Қарзи вичдон	15	60	7	28	3	12	11	44	10	40	4	16
10.	Некӯкорӣ	14	56	9	36	2	8	9	36	11	44	5	20
11.	Оромтабиатӣ	8	32	10	40	7	28	6	24	11	44	8	32
12.	Рафоқат	12	48	8	32	5	20	9	33	10	37	8	29

Ҷадвали №2. Ҷавобҳои хонандагони синфи 4 оид ба дараҷаи ташаққули ҷуръатнокии ахлоқӣ (миқдори хонандагон 25- 27 нафарӣ)

№ т\р	Мафхумҳо	Синфҳои озмоишӣ						Синфҳои назоратӣ					
		Дараҷ. баланд		Дараҷ. миёна		Дараҷ. паст		Дараҷ. баланд		Дараҷ. миёна		Дараҷ. Паст	
		Мик. ҷавобҳо	%	Мик. ҷавобҳо	%	Мик. ҷавобҳо	%	Мик. ҷавобҳо	%	Мик. ҷавобҳо	%	Мик. ҷавобҳо	%
1.	Некдилӣ	12	46	10	38	4	15	9	35	8	30	9	35
2.	Саховатпешагӣ	12	46	11	42	3	12	9	28	7	27	10	38
3.	Тараҳум	13	50	9	35	4	15	9	36	11	48	6	23
4.	Таҳаммулпазирӣ	10	38	11	42	5	19	8	31	11	48	7	27
5.	Дасткушодӣ	15	60	7	28	3	12	10	40	10	40	5	20
6.	Дақиқкорӣ	11	42	11	42	4	15	7	27	14	54	5	20
7.	Адолатпешагӣ	13	50	9	35	4	15	10	40	11	44	4	16
8.	Боназokatӣ	10	38	11	42	5	19	6	23	14	54	6	23
9.	Қарзи вичдон	16	61	6	24	4	15	11	44	10	40	4	16
10.	Некӯкорӣ	15	58	10	38	1	4	11	44	10	40	4	16
11.	Оромтабиатӣ	10	38	12	46	4	16	6	24	11	44	8	32
12.	Рафоқат	14	56	7	28	4	16	9	33	10	37	8	29

Аз маълумотҳои дар ҷадвалҳо овардашуда бармеояд, ки аввалан барои ташаккули ҷуръатнокии ахлоқӣ омӯзгорон бояд муносибати байниҳамдигариро дар коллективи ягонаву тифоқи мактаббачагони хурдсол ба вучуд оваранд, зеро ин яке аз воситаҳои муҳимми тарбияи ахлоқии хонандагон ба ҳисоб меравад. Баъдан, муҳимтар аз ҳама дар коллективи хонандагон муносибати хайрхоҳонаву некдилиро ба вучуд овардани лозим аст. Албатта, дар ин ҷо обуруву эътибори омӯзгорро зикр намудан лозим аст, ки ӯ барои хонандагон на ҳамчун мураббӣ, балки дӯсту рафиқ низ ба ҳисоб меравад. Омӯзгорон бояд эътимод пайдо кунанд, ки вазъи рӯҳии коллектив, яъне хушҳолию яқдигарфаҳмӣ, барои иҷрои ин ё он супориш ва рафтори неки ахлоқӣ бочуръатӣ қувваи бузурги маънавӣ буда, мактаббачагони хурдсолро муттаҳид месозад ва ҳамзамон, дар тинати бачаҳои фориғбол нисбат ба ҳар як кори коллектив ҳисси шавқмандӣ бедор карда мешавад. Барои ба ин муваффақ шудан синну соли хурди мактабӣ созгор мебошад, зеро ҳар як сухани омӯзгор ва шахсони калонсол барои онҳо ҳамчун як қоидаи наонавишта қабул карда мешавад.

Дар коллектив ва оилае, ки раҳму шафқат, якдигарфаҳмӣ ҳукмрон нест ва хонандагон иҷрои ин ё он супоришро аз рӯйи қарзи вичдон иҷро намеkunанд, онҳо бераҳму сангдил ба воя мерасанд. Бояд зикр намуд, ки ҳассосиву зудмутаасиршавӣ ва адолатпешагӣ дар овони бачагӣ ташаккул меёбад. Дар синни хурди мактабӣ тарбияи ҳассосиву адолатпешагӣ, аз заминаҳои устувори дар мактаббачагони хурдсол ташаккул додани ҷуръатнокии ахлоқӣ мебошад. Дар мактаббачагони хурдсол тарбияи намудани эҳсоси ба ғаму мусибати рафиқ ва дигарон шарик шаудан, қарзи имонии омӯзгорон ва падару модарон маҳсуб доништа мешавад. Шахс фақат дар сурате метавонад дӯсти беғараз ва бародари каси дигар гардад, ки ғаму андӯҳи ӯро ғаму андӯҳи шахсии худ донад. Албатта ташаккул додани ин хислат кори осон нест ва барои ба ин ноил шудан дар хонандагон тарбия намудани малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ зарур мебошад.

Тарбияи ҷасорати ахлоқӣ дар мактаббачагони хурдсол вазифаи душвор, вале хеле муҳим аст. Инкишофи ҳисси фаҳмиш ва ҳамдардӣ дар кӯдакон нисбат ба мушкилоти атрофиен ҷанбаи асосии ин раванд мебошад. Қобилияти ҳамдардӣ, ҳамдардӣ ва дастгирии дигарон дар кӯдак арзишҳои ахлоқиро ташаккул медиҳад, ба ӯ таълим медиҳад, ки беғаразона некӣ кунад.

Муҳим он аст, ки кӯдакон на танҳо шодии некӯаҳволии шахсиро эҳсос кунанд, балки аз мавҷудияти бадбахтӣ ва бадбахтии дигарон огоҳ бошанд. Тарбияи хоҳиши кӯмак ба ниезмандон, хушбахт ва ғамхор дар кӯдакон ба ташаккули қувваи ахлоқӣ ва масъулияти онҳо барои атрофиен мусоидат мекунад.

Волидон ва мураббиен бояд шароите фароҳам оранд, ки дар он кӯдакон метавонанд бо вазъиятҳои гуногуни зиндагӣ рӯ ба рӯ шаванд, фаҳмидани эҳсосоти одамони дигарро омӯзанд ва роҳҳои дастгирии онҳоро пайдо кунанд. Танҳо бо ин роҳ метавон шахсиятҳои мутобиқро, ки қобилияти раҳмдилӣ, меҳрубонӣ ва фидокории худро доранд, тарбия кард.

Рушди ҷасорати ахлоқӣ дар кӯдакони синни ибтидоӣ равандест, ки муносибати бодикқат ва ҳамдардиро талаб мекунад, ба монанди он ки мо ба

кӯдак чӣ гуна қадамҳои аввалини худро гузоштанро таълим медиҳем. Ин қадамҳо, ҳарчанд эҳтиёткор бошанд ҳам, барои рушди минбаъда ва ташаккули шахсият асос мебошанд. Муҳим он аст, ки донишҷӯи хурдсол дарк кунад, ки амалҳои неки ӯ набояд аз хоҳиши ситоиш, балки аз ангезаи ботинӣ, аз вичдон бошад.

Чанбаи калидии ин раванд рушди қувваи дохилӣ мебошад, ки ба кӯдак имкон медиҳад, ки на танҳо ба воя расад, балки ба дигарон ҳамдардӣ кунад. Чӣ гуна ба кӯдакон кӯмак кардан мумкин аст, ки мушкилоти дигаронро дарк кунанд ва дар бораи эҳсосоти худ нисбати он тасаввурот пайдо кунанд? Зарур аст, ки шароите фароҳам оварда шавад, ки дар он онҳо қудрати рӯҳонии худро бо ниезмандон мубодила кунанд. Ин аз мо, калонсолон, диққати доимӣ ва дастгирӣ талаб мекунад, то дили кӯдакон ҳассостар ва ҷавобгӯтар шавад.

Тарбияи таҳаммулпазирӣ дар кӯдакон вазифаи муҳимест, ки таваҷҷӯҳ ва саъйи волидон ва муаллимонро талаб мекунад. Дар ҷаҳони муосири пур аз низоъ ва нофаҳмиҳо, қобилияти таҳаммулпазирӣ ва эҳтироми одамони дигар махсусан муҳим мегардад. Таҳаммулпазирӣ на танҳо қобилияти қабули фарқиятҳо, балки мавқеи ғайбӣ бар зидди бадӣ, нафрат ва беадолатӣ мебошад.

Вақте ки кӯдак бо беадолатӣ рӯ ба рӯ мешавад, муҳим аст, ки ӯ бепарво набошад. Агар ӯ бинад, ки касе азоб мекашад ва мегузарад, ин нишон медиҳад, ки дар тарбияи ӯ камбудии мавҷуданд. Донишҷӯени хурдсол, ки таҷрибаи маҳдуди зиндагӣ доранд, ба дастгирӣ ва роҳнамоии калонсолон ниез доранд, то ҳисси адолат ва хоҳиши кӯмак ба дигаронро инкишоф диҳанд.

Мутаассифона, бисер волидон ва муаллимон фаромӯш мекунанд, ки ташаккули ҷаҳонбинии кӯдак аз муҳити наздики ӯ оғоз меебад. Кӯдакон аз мисолҳое, ки дар оила мебинанд, меомӯзанд. Агар дар хона ҷазои эҳтироми тарафайн ҳукмфармо бошад, агар волидон бо ҳамдигар бо меҳрубонӣ ва ғаймиш муошират кунанд, пас кӯдакон низ ин арзишҳоро қабул мекунанд.

Баръакс, дар оилаҳое, ки эҳтиром ва дастгирӣ надоранд, кӯдакон метавонанд бо дарки таҳрифшудаи муносибатҳо ба воя расанд.

Тарбияи таҳаммулпазирӣ на танҳо суханон, балки амалҳоро низ дар бар мегирад. Фаъолиятҳои муштарак, ба монанди тоза кардани хона ё сайругашт дар боғ, ба таҳкими робитаҳои оилавӣ ва ташаккули ҳисси масъулият мусоидат мекунанд. Вақте ки ҳамаи аъзоени оила якҷоя кор мекунанд, онҳо кадр кардани меҳнати якдигарро меомӯзанд ва дарк мекунанд, ки ҳар яки онҳо муҳиманд. Чунин лаҳзаҳо фазои муҳаббат ва ғамхорию ба вучуд меоранд, ки дар он кӯдакон аҳамияти меҳрубонию мебинанд.

Албатта, як мактаббачаи хурдсол ба далерӣ ниез дорад, то ба дигарон некӣ кунад. Дар ҷаҳони мо, ки баъзан зӯроварӣ ва фишори ҳамсолон ҳукмфармост, меҳрубонӣ ва омодагӣ ба кӯмак метавонад як озмоиши воқеӣ бошад. Масалан, вазъиятеро тасаввур кунед, ки донишчӯ пай мебарад, ки ҳамсолаш дар девори мактаб хат мекашад. Дар дохили ӯ хоҳиши боздоштани ин писар пайдо мешавад, аммо тарси маҳкум ва рад кардани ӯ ўро аз қадам ба пеш бозмедорад. Вай метавонад худро бо гуфтани "ӯ ҳамсинфи ман нест" сафед кунад ва ин ҳақиқати ғамангез аст — бисере аз кӯдакон аз тарси нофаҳмӣ дар канор монданро афзалтар медонанд.

Аммо, мисолҳои дигаре ҳастанд, ки далерӣ дар ҳолатҳои ғайриҷашмдошт зоҳир мешавад. Масалан, Талбак Лолаевро гирем. Вай дар назди хатар қарор гирифт, вақте дид, ки газ сӯхта истодааст ва ба амнияти ҳама атрофиен таҳдид мекард. Дар ин лаҳза ӯ ҷасорати ахлоқӣ нишон дод, ки аз хатари худ барои наҷоти дигарон наметарсид. Талбак на танҳо оташро хомӯш кард, балки дар ҳалқаи оташ қарор қабул кард, ки метавонад ҷони ўро аз даст диҳад. Ин амал нишон медиҳад, ки дар оила ва мактабаш ба ӯ дарсҳои муҳим дар бораи далерӣ ва масъулияти ахлоқӣ омӯхта шудаанд.

Агар чунин ҳикояҳо ба шуури кӯдакон ба таври маҷозӣ ва эмотсионалӣ расонида шаванд, онҳо метавонанд онҳоро ба корҳои нек илҳом бахшанд. Муҳим он аст, ки донишчӯен аз калонсолон дастгирии маънавӣ гиранд, то онҳо дар оянда ҷасуртар шаванд ва барои некӣ ба дигарон саъй наkunанд.

Тарбияи меҳрубонӣ асоси муносибатҳои ҳамоҳангии байни одамон мебошад. Вақте ки мактаббача, ки дар сармо як харгӯши бемухофизаро мебинад, раҳм мекунад ва меҳоҳад ўро начот диҳад, ў меҳрубонии худро нишон медиҳад, ки хусусияти ўро ташаккул медиҳад. Чунин кӯдак, ки дар бораи ҳаёти паррандаи хурд ғамхорӣ мекунад, нисбат ба одамон бераҳмӣ зоҳир намекунад. Баръакс, чавоне, ки он чизеро, ки барои ҷомеа арзишманд аст, бераҳмона вайрон мекунад, метавонад дар оянда ба наздикони худ низ чунин бераҳмӣ зоҳир кунад.

Тарбияи хонандагони синфҳои ибтидоӣ бояд ба ташаккули ҳисси масъулият ва ғамхорӣ нисбати дигарон равона карда шавад. Муҳим он аст, ки кӯдак дарк кунад, ки амалҳои ў метавонанд ба атрофиен шодӣ ва хушбахтӣ оранд. Ин аз ў далерӣ ва омодагӣ талаб мекунад, ки манфиатҳои худро барои беҳбудии онҳое, ки барои ў азизанд, қурбон кунад.

Барои ноил шудан ба ин ҳадаф, бояд малакаҳои иҷтимоии кӯдакони инкишоф диҳед, ба онҳо ҳушёрӣ ва меҳрубониро дар муносибат бо атрофиен таълим диҳед. Муҳим он аст, ки онҳо аз арзиши ҳар як шахс огоҳ бошанд ва кӯшиш кунанд, ки ҳам дар оила ва ҳам дар мактаб муносибатҳои хуб дошта бошанд. Ҳамин тариқ, тарбияи меҳрубонӣ на танҳо вазифа, балки унсури муҳими ташаккули ҷаҳони маънавии кӯдак мегардад, ки дар оянда қодир аст бо атрофиен муносибатҳои ҳамоҳанг эҷод ва нигоҳ дорад.

Ҳаёт нишон медиҳад, ки агар кӯдак ҷӣ будани меҳнат, мазмуни рӯҳбаши офаридани зебӣ барои одамонро надонад, боназокатӣ дар вучуди ў реша намедавнада. Дар натиҷа вай дағал мешавад ва ҳатто ба ў усулҳои тарбиявӣ, аз қабилӣ дӯғу пӯписа, маҷбуран супориш додан, ҷазодиҳӣ ва монанди инҳо низ таъсир намекунад. Ин ҷо зарур аст, ки дар рафтору кирдори мактаббачагони хурдсол малакаҳои боназокатӣ ташаккул дода шавад. Малакаҳои боназокатиро кӯдак аз падару модар, шахсони калонсоли оила ва одамони гирду атроф меомузад. Тарбияи малакаи боназокатӣ яке аз нозуктарин вазифаи кори тарбиявии мактаб ва оила мебошад.

Аз чониби дигар, тарбияи кӯдакон барои он як андоза душвор шудааст, ки онҳо ғайр аз мактаб аз дигар сарчашмаҳо ҳам иттилооти зиёде мегиранд. Табиист, ки дар назди наврас саволҳои зиёде пайдо мешаванд, ки ҷавоби онҳоро ӯ аз омӯзгор ва шахсони калонсол интизор аст. Ҳамзамон, тарбияи кӯдакон боз барои он мушкил шудааст, ки онҳо бо ҷаҳони маънавии худ зиндагӣ кардан мецоҳанд.

Беназокатӣ ҳангоме аён мегардад, ки майлҳои хайрхоҳонаи самимӣ бо қудрату тавоноии азму ирода ҳамроҳ намешаванд. Беназокатӣ дар ҷойе зоҳир мегардад, ки бачаҳо барои офаридани бахту шодмонӣ барои дигарон, барои муборизаи зидди бадқирдорӣ, таҳқири шаъну шарафи инсон ҳанӯз бедор нашудаанд. Бинобар ин, баҳри он кӯшиш намудан зарур аст, ки кӯдакон паҳлӯҳои гуногуни ҳамдардӣ, тараҳум, ҳаяҷону наққорӣ барин ҳиссиёти хайрхоҳонаро аз сар гузаронанд ва эҳсос намојанд.

Дар ин бора педагоги барҷаста В.А. Сухомлинский менависад: —Дахл кардан ба ҳассостарин гӯшаи дил, бепарвоёна дастдарозӣ кардан ба он ҷӣ, ки худӣ мактаббача ҳал кардан мецоҳад, бо ҳар гуна роҳҳои бо зӯрӣ таъсир расонидан, ба таачҷуб овардан ва монанди инҳо-ҳама аломати надоштани маданияти оддитарини педагогӣ мебошад. Агар хоҳед, ки тарбиятгиранда ба назди шумо омада ёрӣ пурсад, маҳз ҳамаи гӯшаи дили ӯро эҳтиёт кунед, ки андаке дастдарозӣ ба он ӯро озурда мекунад. Ба муаллим бисёр вақт лозим меояд, ки ба ҷои ҷарроҳ бошад ва ба дардмандтарин ҷои одам даст расонаду худӣ одам аз ин беҳабар монад” [161, с. 124].

Бояд зикр намуд, ки тарбияи *оромтабиатӣ* низ як қисми муҳими таркибии тарбияи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол ба ҳисоб меравад. Оромтабиатӣ маънои онро надорад, ки кӯдак танҳо дар рӯҳияи итоаткорӣ иҷрои бечуарои супоришҳои калонсолон тарбия ёбад. Гузашта аз ин, оромтабиатӣ маънои ҳаргиз маънои бечуръатиро надорад. Оромтабиатӣ як хусусияти мардонагӣ, қавииродагӣ мебошад, ки бояд ин сифат дар кӯдакон аз қадамҳои аввалини ҳаёти мустақилонашон тарбия

карда шаванд. Ин албатта аз бисёр чихат ба чӣ гуна инкишоф ёфтани азму иродаи кӯдак вобастагӣ доранд.

Тарбияи фарзанд на танҳо интиқоли дониш ва малака, балки ташаккули ҷаҳони ботинии онҳо, сифатҳои ахлоқӣ ва қобилияти ҳамдардӣ мебошад. Муҳим он аст, ки кӯдакон ҷаҳонро бо ҷашми дигарон бубинанд, то онҳо на танҳо шодии худ, балки азоби дигаронро низ тасаввур кунанд. Ин маҳорат асоси бародарии ҳақиқӣ ва ҳамдигарфаҳмӣ мебошад, ки барои бунеди ҷомеаи ҳамоҳанг зарур аст.

Оромӣ ҳамчун унсури муҳими фарҳанги ахлоқӣ барои рушди ҷасорати ахлоқӣ дар кӯдакон заминаи устувор мебошад. Барои он ки онҳо фаҳманд, ки оромӣ чист, онҳоро ба меҳнати калонсолон ҷалб кардан, нишон додан лозим аст, ки чӣ гуна меҳнат ва сабӣ ба некӣ ҷомеаи моро ташаккул медиҳад. Муҳим он аст, ки кӯдакон бубинанд, ки волидон ва дигар калонсолон чӣ гуна кор мекунанд, чӣ гуна онҳо дар ободонии Ватан саҳм мегузоранд ва дар бораи насли оянда ғамхорӣ мекунанд. Ин дар кӯдакон ҳисси миннатдорӣ ва масъулият ва ифтихор аз кишвари худро ташаккул медиҳад.

Бояд зикр намуд, ки дар солҳои бачагӣ ҳар одам мехоҳад, ки лутфу эҳсон ва меҳрубонӣ бубинад, ки ин як навъ ба дасткушодӣ рабт дорад. Агар дар оила, мактаб ва ҷомеа кӯдак дар рӯҳияи бетараҳумӣ ва лутфу эҳсон ба камол расад, ин дар ташаккули шахсияти ӯ хавфи калон дорад. Бинобар ин, кӯшиш намудан даркор, ки аз синни хурдӣ дар кӯдакон ҳисси *дасткушодӣ* нисбат ба одамони касалманд, пиронсолону хурдтаракон ва касони ба ёрӣ мӯҳтоҷбуда ташаккул ёбад.

Бояд ёдовар шуд, ки дасткушодӣ танҳо ба муҳтоҷон, касалмандон ва пиронсолону хурдтаракон ёрӣ расонидан нест. Ин як ҷузъи тарбияи дасткушодӣ мебошад. Ба касе сухани хуб гуфтан, муносибати боэҳтиромонаю брилтифотона мнамудан низ маънои хайру эҳсон ва дасткушодиро дорад. Маҳз, мана ҳамин ҳислаторо аз хурдӣ бояд дар ниҳоди мактаббачагони хурдсол бояд тарбия намуд. Ба андешаи мо тарбияи дасткушодӣ низ як воситаи самараноки дар мактаббачагони хурдсол тарбия

намудани чуръатнокии ахлоқӣ мебошад. Вақте ки дар дили кӯдак ҳиси меҳру тараҳум ҷой мегирад, ин ўро водор месозад, ки ба падару модар, дӯст, рафик ва дигарон некӣ кунад. Ё ин ки агар кӯдакон шарики шодиву ғаму ғуссаи дигарон шуданро ҳис кунанд, албатта дар онҳо майлу хоҳиш ва чуръати ба одамон некӣ кардан пайдо шудан мегирад, ки ин ҳам дасткушодӣ мебошад. Бинобар ин, бояд воситаҳои тарбиявиеро исифода бурд, ки кӯдакон нисбат ба мушкилот ва ғаму андӯҳи дигарон бепарво набошанд ва ғамхорӣ дар ҳаққи дигаронро вазифаи аввалиндараҷаи худ ҳисобанд.

Масалан, мактаббачаи хурдсол ба мактаб рафта истода мебинад, ки кӯдаке ба замин афтида, гиря мекунад. Мактаббача дарҳол ба ӯ ёрӣ мерасонад, ки аз ҷой хезад ва меҳрубонӣ мекунад, ки гиря накунад. Албатта барои ин амал ба мактаббачаи хурдсол чуръатнокӣ лозим аст. Ҳол он ки на ҳамаи кӯдакон чунин амалро иҷро мекунанд шаҳодат медиҳад. Албатта агар дар ин мактаббача чуръатнокии ахлоқӣ ташаккул намеёфт, ӯ ин корро ба анҷом расонида наметавонист. Гузашта аз ин ёрии худро аз касе дарег надоштан ин худ дасткушодӣ аст. Агар кӯдак дар муҳити бетараҳумӣ калон шавад, на ин ки нисбат ба бегонагон, балки нисбат ба падару модар ва наздикони худ низ бешафқатӣ зоҳир менамояд.

Ё ин ки аз ҷониби хурдсолон тарзи ба калонсолон ҷой додан дар нақлиётро гирем, ки ин амал низ кушодадилӣ рабт дорад. Аз ин рӯ, бояд ба кӯдакон омӯзонем, ки ба калонсолон дар нақлиёти ҷамъиятӣ ҷой диҳанд. Аз сӯи дигар дар аксари ҳолатҳо мушоҳида мекунем, ки кӯдакон дар нақлиётиҷамъиятӣ ба калонсолон ҷой намедиҳанд ва бо падару модарашон нишаста мераванд. Ё худ, кӯдакон намедонанд, ки чӣ тавр ҳангоми ҷой додан ба калонсолон муроҷиат намояд. Аз ҳама асосиаш он аст, ки бачаҳо бинобар сабаби бечуръатӣ ин амалро иҷро карда наметавонад.

Дар байни дигар шаклҳои ташаккули чуръатнокии ахлоқӣ дар мактаббачагони хурдсол, тарбияи намудан малакаи *дақиқкорӣ* низ мавқеи махсусро ишғол менамояд. Дар сурати дар инсон ташаккул ёфтани *дақиқкорӣ*, ӯ наметавонад аз паҳлӯи шахси имдодталаб ва дар изтироббуда

бепарво гузашта равад. Ў ба шахси ба ёрӣ муҳтоҷбуда ёрии амалӣ расонида натавонад ҳам, бо ӯ ҳамдард шавад, он шахс худро хело сабук ҳис мекунад. Ё ин ки агар кӯдак бо дӯст ва рафиқаш содиқ бошад, ҳеҷ гоҳ мушкилоти рафиқаш барои ӯ бе фарқ буда наметавонад, ки ин нишони дақиқназарии ӯ ба ҳисоб меравад. Ў дақиқназарии худро исбот карда, ҳатман ба рафиқаш кӯмак менамояд. Ў ба рафиқаш кӯмак расонида, худро ором ҳис мекунад. Бинобар ин, дар тарбияи кӯдакон бояд ба он ноил шуд, ки андӯҳ ва мушкилоти дӯст, рафиқ ӯро як лаҳза ором нагузорад.

Бояд зикр намуд, ки тарбияи *қарзи вичдон* дар тарбияи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол ҳамчун воситаи тавоное ба шумор меравад. Тарбияи қарзи вичдон ҳиссиётити эмотсионале мебошад, ки одам солҳои кӯдакию наврасӣ аз сар мегузаронад. Ҷараёни тарбияи қарзи вичдон алифбои ғои маънавӣ ва эътиқод мебошанд.

Ташаккули қарзи вичдон ҷараёни мураккаб буда, ҳамон роҳе мебошанд, ки тарбиятгар тавассути он ба ҷаҳони маънавии тарбиятгаргиранда ворид шуда метавонад. Бидуни ин таъсиррасонӣ ба қалби нозуки тарбиятгар таъсир расонидан ғайри имкон аст. Тавассути мавҷудияти қарзи вичдон одатҳои ахлоқӣ ба меъёрҳои рафтори ахлоқӣ ва ба сарвати маънавии шахсият табдил меёбанд.

Тарбияи фарҳанги ахлоқӣ дар кӯдакон вазифаест, ки диққати махсус ва сабӣи волидон ва мураббиенро талаб мекунад. Агар ҷанбаҳои муҳимтарини ахлоқ дар синни мактабӣ омӯхта нашаванд, пас мутаассифона, онҳо метавонанд барои инсон барои ҳаёт дастрас набошанд. Қобилияти вичдони "қарз гирифтани" на танҳо як истиора, балки як унсури муҳими ташаккули дастурҳои ахлоқӣ мебошад, ки бояд аз қадамҳои аввалини мактаб эм карда шавад.

Хонандагони синфҳои ибтидоӣ бояд муносибати бодикқат ва оқилонаро ба ҳама чизҳое, ки дар атрофи онҳо рӯй медиҳанд, омӯзанд. Муҳим он аст, ки онҳо на танҳо рӯйдодҳоро мушоҳида кунанд, балки онҳоро бо ҳисси ҳамдардӣ ва ҳамдардӣ нисбат ба дигарон ба таври пурмазмун дарк кунанд.

Ин дарки дард ва ранчу азоби атрофиен ва ташаккули ҳисси хашм аз зухуроти бадро дар бар мегирад. Чунин эҳсосот бояд барои кӯдакон вокуниши табиӣ ба беадолатӣ бошад, ки ба онҳо дар ташаккули мавқеи ахлоқии онҳо кӯмак мекунад.

Вазифаи омӯзгорон ва волидон аз он иборат аст, ки ба кӯдакон сифатҳои беҳтаринро омӯзонанд, ки асоси рушди ахлоқии онҳо хоҳанд буд. Одатҳои бологузоштани манфиатҳои дигарон аз худ яке аз ҷанбаҳои асосии тарбияи вичдони қарзист. Табдил додани ин қарз ба анъана вақт ва сабӣро талаб мекунад, аммо маҳз он қодир аст шуури кӯдакро тағир диҳад ва дар он ҷасорати ахлоқӣ ва омодагӣ ба altruism инкишоф диҳад.

Имрӯз дар назди мо вазифаи муҳим – эҷоди анъанаҳои нав бо қудрати ахлоқӣ қарор дорад. Одатҳои пардохти қарзи вичдон метавонанд воситаи пурқувват дар тарбияи ҷасорати ахлоқӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ бошанд. Ин одатҳо на танҳо шахсиятро ташаккул медиҳанд, балки меъерҳои ҷамъиятиро низ ба вуҷуд меоранд.

Ҷанбаи дигари муҳими ба одат табдил додани пардохти қарзи вичдон арзебии воқеии рафтор ва амалҳои онҳост. Барои он ки шахс рафтор ва амалҳои худро ба таври шоиста арзебӣ кунад, бояд азми қавӣ ва рӯҳияи қавӣ дошта бошад. Ин хислатҳо махсусан дар ташаккули ҷасорати ахлоқӣ дар хонандагони хурдсол муҳиманд. Муҳим он аст, ки онҳо на танҳо амалҳои хубро дар ҳақиқат қадр кунанд, балки оқибатҳои хатогиҳо ва камбудии худро дарк кунанд.

Тарбияи қарзи вичдон раванDEST, ки робитаи байни принципҳои ахлоқӣ ва рафторро таъмин мекунад, ки мураббӣ меҳодад ба тарбиягиранда расонад. Ташаккули ахлоқи шоиста, ки ба муҳаббат ба Ватан, садоқат ба идеалҳои миллӣ ва принципаҳои асосӣ ефтааст, бояд қисми ҷудонашавандаи раванди таълим бошад. Ин арзишҳо бояд дар ҳар қадам такрор карда шаванд ва онҳоро бо асосҳои фарҳанги маънавӣ пайваست кунанд.

Бо дарназардошти аҳамияти қарзи вичдон дар ташаккули шахсияти хонандагони хурдсол, мо барномаеро таҳия кардем, ки ба рушди одатҳои

ахлоқии онҳо нигаронида шудааст. Ин барнома одатҳоро дар бар мегирад, ба монанди: ба итмом расонидани оғоз; иҷрои кор бо тамоми садоқат; масъулият барои амалҳои худ; кӯмак ба пирон ва беморон; мутобиқ кардани шодии худ ба ниезҳои дигарон; эҳтиром ба эҳсосоти дигарон ва ошкоро дар эътирофи хатогиҳои худ.

Тарбияи вазифаи инсон восита ва усулҳои мураккабро талаб намекунад. Он дар ҳуди муносибатҳои байни одамон ҷойгир аст. Дар ин самти муҳими тарбияи часорати ахлоқӣ омили асосии мусоидат ба рафтори хуб вичдон ва азми ҳуди донишҷӯ мебошад. Тарбия набояд ба итоаткории бечунучаро кам карда шавад.

Аз нуқтаи назари мо, воситаи асосии тарбияи часорати ахлоқӣ дар мактаббачагони хурдсол таъсири суҳан аст. Дар раванди таълимии муосир, тарбияи нутқ яке аз ҷанбаҳои заифтарини кори тарбия боқӣ мемонад. Мутаассифона, набудани тавачҷӯҳи дуруст ба ин самт метавонад боиси мушкилоти зиёде гардад, ҳам барои ҳуди кӯдакон ва ҳам дар маҷмӯъ барои ҷомеа. Масъалаи тарбия тавассути нутқ муносибати ҷиддиро талаб мекунад, ки ҳам кори назариявӣ ва ҳам амалиро дар бар мегирад.

Таҷриба нишон медиҳад, ки суҳанони муаллим қодиранд дар дили кӯдак ҳисси инсониятро тарбия кунанд — дарк кардани он, ки ӯ шарикӣ шодиву ғаму андӯҳи атрофиен аст, манфиатҳо ва ниезҳои одамони дигар барои ӯ муҳим мешаванд. Дар ҷараёни кори таҷрибавии худ мо кӯшиш мекардем, ки бо истифода аз таъсири нутқ, дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ майли ғайро ба азхудкунии меъёрҳо ва қоидаҳои ахлоқӣ бедор кунем ва зарурати истифодаи онҳоро дар ҳаёти ҳаррӯза ташаккул диҳем.

Тарбияи рафтори дуруст бидуни дарки амиқи меъёрҳои ахлоқӣ ғайриимкон аст. Вазифаи асосии таъсири нутқ аз он иборат аст, ки ба хонандагони синфҳои ибтидоӣ меъёрҳо ва қоидаҳои ахлоқиро фаҳмонда, онҳоро бо мисолҳо ва далелҳои мушаххас таъмин диҳанд. Дар хотир доштан муҳим аст, ки ҳангоми истифодаи таъсири нутқ саволҳо додан ва бо кӯдакон

фаъолони муҳокима кардан лозим аст, ки ин ба фаҳмиши амиқи мавод мусоидат мекунад.

Омӯзиши малакаҳои таҳлили далелҳо ва ташаккули муносибати бошуурона ба рафтори ахлоқӣ дар ин раванд муҳим аст. Мо бояд онҳоро ташвиқ кунем, ки рафтори шоистаро ҳамчун меъер қабул кунанд. Манбаи муҳокима метавонад асарҳои адабӣ, далелҳои ҳаёт бошад, ки ба сӯҳбатҳо эътимодноки ва пуррагии эҳсосӣ медиҳанд.

Ҳангоми истифодаи таъсири нутқ дар раванди таълим фароҳам овардани шароите, ки ба фаъолият ва мустақилияти хонандагон мусоидат мекунад, муҳим аст. Ин ба онҳо имкон медиҳад, ки фикрҳои худро озодона баён кунанд ва фикри худро ҳимоя кунанд. Интихоби мавзӯи сӯҳбат нақши калидӣ дорад: мундариҷаи сӯҳбат бояд ба шуури кӯдакон расонида шавад, то меъерҳои ахлоқии омӯхташуда ба интихоби дурусти рафтори ахлоқӣ дар ҳолатҳои гуногун мусоидат кунанд. Хусусан муҳим аст, ки мактаббачаҳои хурдсол на танҳо ин меъерҳоро аз ёд кунанд, балки дар бораи онҳо фикр кунанд, аҳамияти онҳоро дарк кунанд.

Муаллим, ки меҳодад ба дили шогирдонаш бирасад, бояд суҳанронии ӯ таъсири амиқи таълимӣ дошта бошад. Калимае, ки аз таҳти дил гуфта мешавад, қодир аст ба рӯҳ ворид шавад, ба мисли андешаи муқаддас садо диҳад ва ба кӯдакон дар ефтани ҷавоб ба саволҳои муҳим кӯмак кунад: "Ман барои Ватан, халқ, миллат Чӣ кор карда метавонам?" Дар ин замина, калимаҳо воситаи пурқуввате мешаванд, ки қобилияти дидан ва эҳсос кардани ранҷу азобҳои дигаронро дар кӯдакон бедор мекунанд - ғамгинӣ, изтироб, дарди дил, танҳӯӣ.

Аммо, ҳадафи истифодаи нутқ танҳо бо даъват кардани ҳисси ҳамдардӣ маҳдуд намешавад. Муҳим аст, ки кӯдаконро бо муносибатҳои нозуки инсонӣ шинос кунед, ба онҳо таълим диҳед, ки бо онҳое, ки ба кӯмак ва дастгирӣ ниез доранд, муошират кунанд. Ҳар як кӯдак бояд дарк кунад, ки амалҳои ӯ метавонанд ҳаёти касеро ба кулӣ беҳтар кунанд.

Мутаассифона, чунин акида вучуд дорад, ки тарбия тавассути калимаҳо бесамар аст. Аммо чунин изҳорот потенциали бузургеро, ки дар таъсири нутк чойгир аст, нодида мегирад. Тарбияи яктарафа, ки ба фишор ва назорат асос ефтааст, метавонад боиси ихтилофи байни муаллим ва донишчӯ гардад, алахусус дар мактаби миена.

Баъзан омӯзгорон барои ислоҳ намудани кӯдакон аз чунин усули соддалавҳона, аз қабилӣ «Канӣ ваъда деҳ, ки дигар бо рафиқат муноқиша намекунӣ», «Канӣ ваъда деҳ, ки минбаъд баҳои ду намегирӣ», «Канӣ ваъда деҳ, ки дигар аз дарс қафои намонӣ» ва ғайра. Мактаббача аз чунин муносибат ғайр аз сохтакорӣ чизи дигареро эҳсос намекунад. Бо таасуф бояд қайд намуд, ки баъзе омӯзгорпон бе таҳқиқи ҷиддӣ ва бе мулоҳиза намудан, мактаббачаро гунаҳгор мекунанд. Дар ҳаёти мактаббачагони хурдсол даҳҳо ходисаҳои руҳ медиҳанд, ки ба онҳо маҳз аз ҳамин нуқтаи назар баҳо додан мумкин нест.

Дар ин бора педагоги барҷаста А.С. Макаренко таъкид карда буд, ки: «Ман мӯътақидам, ки суҳанҳои пухтаю пурқуввати гуфташуда аҳамияти бузург доранд ва мумкин аст дар мо ҳоло ҳам дар қорҳои тарбиявӣ ҳатогӣҳо зиёд бошанд, чунки аксар дар бештари ҳолатҳо ба таври дарқорӣ бо бачаҳо гуфтугӯ карда наметавонем. Ҳоло он ки бо онҳо тавре бояд суҳанронӣ намуд, ки дар суҳани шумо иродаи шумо, маданияти шумо, шахсияти шуморо эҳсос намоянд» [111, с. 240].

Яке аз роҳҳои самараноки истифодаи таъсири нутқ гузаронидани сӯҳбатҳои ахлоқӣ мебошад. Ҳангоми ташкили чунин сӯҳбатҳо мо кӯшиш мекунем, ки аҳамияти маърифати ахлоқиро аз ҳад зиёд накунем ва онҳоро бо рафтори ахлоқии шогирдон алоқаманд накунем. Яъне, сӯҳбатҳо дар мавзӯҳои ахлоқӣ бояд таҷрибаи ҳаёт ва фаъолияти худӣ донишҷӯенро ба назар гиранд. Дар ин замина, сӯҳбатҳо метавонанд ба кӯдакон таъсири мусбати тарбиявӣ расонанд. Имконияти олий барои сӯҳбатҳои ахлоқӣ ҳикояҳо аз китобҳои дарсӣ ва китобҳои кӯдакона мебошанд, ки махсус барои таҳсилоти ибтидоӣ пешбинӣ шудаанд.

Дар байни дигар маводҳои таълимӣ, китобҳои забони модарӣ барои муҳокимаи масъалаҳои ахлоқӣ имкониятҳои васеътар фароҳам меоранд. Бо назардошти гуногунии мавзӯҳои дар китобҳои забони модарӣ мавҷудбуда, ки ба ташаккули ҷасорати ахлоқӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ мусоидат мекунанд, дар ҷараёни кори таҷрибавӣ мо мавзӯҳои интихоб кардем, ки тасаввуроти ахлоқии хонандагонро то андозае амиқтар мекунанд.

Дар якҷоягӣ бо муаллимон мо усулҳои татбиқи мавзӯҳоро барои васеъ кардани тасаввуроти ахлоқии кӯдакон ва ғайрӣ гардонидани дониши онҳо тавассути ҳамохангсозии онҳо бо рафтори ахлоқӣ таҳия кардем. Дар ин китоб ҳикояҳо ва ҳикояҳо оварда шудаанд, ки ҳамчун воситаи муассир барои рушди ҷасорати ахлоқӣ дар мактаббачаҳои хурдсол хизмат мекунанд.

Дар синфҳои таҷрибавӣ, омӯзгорон бо тавсияҳои мо сӯҳбатҳои ахлоқиро такмил доданд, то ҷасорати ахлоқиро дар кӯдакони синни ибтидоӣ ташаккул диҳанд ва роҳҳои ғайрӣ раванди ғайрӣ тасаввуроти ахлоқиро ҷустуҷӯ кунанд. Дар ҳар як дарс, новобаста аз мавзӯи он, муаллимон имконияти ҳамгироии тарбияи ахлоқиро ба мавзӯи баррасишаванда ба нақша гирифтанд. Бо шарҳи асосҳои ахлоқии донишҳои омӯхташуда ва робитаи онҳо, онҳо ба донишҷӯён кӯмак карданд, ки мустақилона хулоса бароранд ва вазъиятҳои гуногунро арзёбӣ кунанд.

Мо мехоҳем аз китоби В.А. Сухомлинский «Тавлиди гражданин» мисолеро пешкаш намоем. В.А. Сухомлинский нигоштааст, ки: —Ман боварӣ ҳосил кардам, ки тантанаи эҳсоси нақҳона, ки дар соатҳои рӯҳбаландӣ аз зебогии ахлоқ сурат мегирад, қобилияти ба ҳодисаҳои воқеаҳои муҳити атроф бо амри дил ҳамроҳ шуданро қувват медиҳад. Маҳз дар ҳамон рӯзҳое, ки писарон ва духтарон аз образҳои афсонаи А.М. Горкий мутаассир гашта буданд, онҳо аз зухуроти бепарвоя, худпарастӣ дар қаҳр мешуданд. Онҳо дар бораи марди ҷаҳилсолае, ки ҳангоми ғарқ шудани писарбачае моҳӣ мегирифтаасту барои ҳалос кардани ӯ ҳатто аз ҷояш наҷунбида, ҳаракат ҳам накарда будааст, бо ҳаяҷону изтироб ва ҳашму ғзаб гап мезаданд.

Тракторчие, ки аз назди дарё мегузашт, худро ба об меандозаду бачаро начот медихад” [161, с. 124].

Яке аз роҳҳои самараноки истифодаи таъсири нутқ гузаронидани сӯҳбатҳои ахлоқӣ мебошад. Ҳангоми ташкили чунин сӯҳбатҳо мо кӯшиш мекунем, ки аҳамияти маърифати ахлоқиро аз ҳад зиёд накунем ва онҳоро бо рафтори ахлоқии шогирдон алоқаманд накунем. Яъне, сӯҳбатҳо дар мавзӯҳои ахлоқӣ бояд таҷрибаи ҳаёт ва ғайолияти ҳуди донишҷӯенро ба назар гиранд. Дар ин замина, сӯҳбатҳо метавонанд ба кӯдакон таъсири мусбати тарбиявӣ расонанд.

Имконияти олий барои сӯҳбатҳои ахлоқӣ ҳикояҳо аз китобҳои дарсӣ ва китобҳои кӯдакона мебошанд, ки махсус барои таҳсилоти ибтидоӣ пешбинӣ шудаанд. Дар байни дигар маводҳои таълимӣ, китобҳои забони модарӣ барои муҳокимаи масъалаҳои ахлоқӣ имкониятҳои васеътар фароҳам меоранд. Бо назардошти гуногунии мавзӯҳои дар китобҳои забони модарӣ мавҷудбуда, ки ба ташаккули ҷасорати ахлоқӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ мусоидат мекунанд, дар ҷараёни кори таҷрибавӣ мо мавзӯҳоеро интихоб кардем, ки тасаввуроти ахлоқии хонандагонро то андозае амиқтар мекунанд. Дар якҷоягӣ бо муаллимон мо усулҳои татбиқи мавзӯҳоро барои васеъ кардани тасаввуроти ахлоқии кӯдакон ва ғайи гардонидани дониши онҳо тавассути ҳамоҳангсозии онҳо бо рафтори ахлоқӣ таҳия кардем. Дар ин китоб ҳикояҳо ва афсонаҳо оварда шудаанд, ки ҳамчун воситаи муассир барои рушди ҷасорати ахлоқӣ дар мактаббачаҳои хурдсол хизмат мекунанд.

Дар синфҳои таҷрибавӣ, омӯзгорон бо тавсияҳои мо сӯҳбатҳои ахлоқиро такмил доданд, то ҷасорати ахлоқиро дар кӯдакони синни ибтидоӣ ташаккул диҳанд ва роҳҳои ғайолсозии раванди ғанисозии тасаввуроти ахлоқиро ҷустуҷӯ кунанд. Дар ҳар як дарс, новобаста аз мавзӯи он, муаллимон имконияти ҳамгироии тарбияи ахлоқиро ба мавзӯи баррасишаванда ба нақша гирифтанд. Бо шарҳи асосҳои ахлоқии донишҳои омӯхташуда ва робитаи онҳо, онҳо ба донишҷӯен кӯмак карданд, ки мустақилона ҳулоса бароранд ва вазъиятҳои гуногунро арзёбӣ кунанд.

Меҳрубонӣ самимиятро талаб мекунад. Инсон, ки корҳои нек мекунад, бояд аз дили пок амал кунад. Агар ниятҳои ӯ самимӣ набошанд, корҳои нек арзиши худро гум мекунанд. Такрори доимии "набояд" аҳамияти интихобро таъкид мекунад: амали воқеӣ на аз фишор ё ӯҳдадорӣ беруна, балки аз хоҳиши ботинӣ кӯмак бармеояд.

Дарк кардан муҳим аст, ки корҳои нек бояд аз хоҳиши ҳақиқӣ беҳтар кардани ҷаҳон бармеангезанд. Дар акси ҳол, онҳо танҳо як речаӣ бе мазмуни рӯҳӣ мешаванд. Огоҳӣ аз ин амиқ метавонад амалҳои ҳаррӯзаро тағир диҳад ва ба онҳо маъно ва аҳамият диҳад.

Аз ин рӯ, ҳар як қадам ба сӯи неки на танҳо амал, балки инъикоси ҳолати ботинӣ ва омодагӣ ба самимият аст. Аз ин рӯ, пайдо кардани сабабҳои ҳақиқӣ меҳрубонӣ муҳим аст, вагарна он метавонад нури худро гум кунад.

Самимият меҳрубониро зинда ва дурахшон мекунад, ба монанди шарорае, ки қодир аст дили одамони дигарро фурузон кунад. Вақте ки шахс бо таъя ба эътиқоди ботинӣ кӯмак мекунад, амалҳои онҳо барои дигарон илҳомбахш мешаванд.

Вақте ки неки на аз рӯи афкори ҷамъиятӣ ё манфиати шахсӣ, балки танҳо ба хотири эҷоди энергияи мусбӣ анҷом дода мешавад, он ба тағир додани одамон шурӯъ мекунад ва онҳоро дар ҷустуҷӯи беҳтар муттаҳид мекунад. Чунин амалҳо метавонанд реаксияи занҷирӣ ба вуҷуд оранд, вақте ки як амали нек амали дигарро ба вуҷуд меорад ва ин ба таври афзоянда аст.

Аммо, бояд дар хотир дошт, ки меҳрубонӣ на ҳамеша бояд оммавӣ бошад. Имову ишораҳои хурд дар ҳомӯшӣ, кӯмаки фидокорона, ки ҳеҷ кас намебинад, камтар аҳамият надорад. Баъзан онҳо зухуроти воқеии инсоният мешаванд.

Ҳамин тариқ, самимият унсури асосии амалияи меҳрубонӣ мебошад. Ин як раванди муттасили такмили худ аст, барои ҳар яки мо мушкул аст. Гӯш кардани дили худ ва бо ниятҳои пок амал кардан муҳим аст, зеро меҳрубонӣ,

ки аз қарӣ ақл бармеояд, қодир аст на танҳо ҷаҳони мо, балки ҳуди моро низ дигаргун созад.

1.3. Ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ ҳангоми дарс ва корҳои берунасинфӣ.

Дар илми педагогика исбот шудааст, ки таълим дар баробари иҷро намудани вазифаҳои маълумотдиҳӣ, инкишофдиҳандагӣ, ҳамзамон вазифаи тарбиявиرو низ иҷро менамояд. Агар дарс ҳубу мақсаднок ташкил карда шавад, ғайр аз ташаккули зеҳни хонандагон ҳамзамон, дар хонандагон метавонад сифатҳои ахлоқи ҳамидаро тарбия намояд. Бинобар ин, таълим имкониятҳои зиёди дар мактаббачагони хурдсол ташаккул додани малакаи ҷуръатнокии ахлоқиро дар худ доро мебошад.

Барои ба ин мақсад ноил шудан, зарур аст, ки дар раванди таълим аз усулҳои самарабахши таълиму тарбия оқилона истифода бурда шавад. Дар раванди таълим дар мактаббачагон чунин мафҳумҳои ахлоқӣ, аз қабili қору ғайолият намудан дар коллектив, супоришҳои коллективро иҷро намудан, дар худ тарбия намудани хоксорӣ, поквичдонӣ, ҷуръатнокии ахлоқӣ ва инсондӯстӣ ташаккул меёбанд.

Таълим ҳамчун ғайолияти асосӣ дар сурати мавҷуд будани шароити муайяни педагогӣ ба таври ғайол ҳам иқтидори зеҳнию маърифатнокии мактаббачагонони хурдсолро ташаккул медиҳад ва ҳам низоми муносибатҳои онҳоро дар коллективи ҳамсолону қалонсолон ва ҷомеа ба шакл медиҳад. Шинсоӣ ба мазмуни маводи қитобҳои дарсӣ барои хонандагони синфҳои ибтидоӣ шаҳодат медиҳад, ки дар ҷараёни таълим тасаввуротҳои хонандагон оид ба муҳити ихотакардашуда, муносибатҳои ахлоқии одамон ба коллективу ҷомеа тақвият меёбад, ки ин ба азхудкунии қоидаҳои оддии ахлоқ ва рафторҳои ахлоқии дар ҷомеа қабулшуда мусоидат менамояд.

Воситаҳои асосӣ ва шартҳои самараноки баланд бардоштани ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсолро муайян намуда, дар асоси хулосабарорӣ мо зарурияти имконияти тарбиявии ҷараёни таълимиро ҳамчун фаъолияти пешбарандаи мактаббачагони хурдсол муайян намудем.

Вазифаи таълим пеш аз ҳама дар фаъолонӣ ва бошуурона аз худ намудани асосҳои дониш ва ҳамзамон истифодаи донишҳои азхудкардашуда дар рафторҳои амалӣ ифода меёбад. Тамоми мазмуни ғанҳои таълимӣ, мафҳумҳо, қоидаҳо, хулосабарориҳо, мантиқи ғанҳои таълимӣ, усулҳои дар амал татбиқ намудани донишҳо, шахс ва шуури ӯро тарбия мекунад.

Дар рафти дарс мумкин аст, ки ҳиссиёту эътиқоди ахлоқӣ бедор ва ташаккул дода шуда, водор карда шавад, ки дар бораи дурустии ин ё он рафтор андеша карда шавад. Мазмуни маводи таълимӣ имконият фароҳам меорад, ки хонандагон фикр намуда, нуқтаи назари хешро ибраздоранд. Дар рафти дарс қорҳои коллективона ва гурӯҳиро ба роҳ мондан мумкин аст, зеро ҳангоми ба таври оқилона истифода бурдан аз ин усули таълим ба инкишофи ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ таъсири хуб расонидан аз эҳтимол дур нест».

Таҷрибаи шахсии педагогӣ ҳамчун омӯзгори синфҳои ибтидоӣ имкон медиҳад тасдиқ намоем, ки бе муҳайё намудани фаъолияти ба мақсад мувофиқи таълимӣ дар тарбияи хонандагон муваффақияти назаррасро ба даст даровардан мушкил аст. Аз худ намудани маводи таълимӣ барои мактаббачагони хурдсол барои аз худ намудани донишҳои ахлоқӣ қадами аввалин мебошад. Қайд намудан лозим аст, ки на дар ҳамаи китобҳои дарсӣ маводи тарбиявии бевосита ба қоида ва меъёрҳои ахлоқӣ таалуқдоштаро дучор шудан мумкин аст. Аҳамияти ин вазифа он қадар бузург аст, ки бояд тамоми имкониятҳоро истифода барем, то мазмуни тарбиявӣ доштани маводи таълимии китобҳои дарсиро пурқувват намуда, имконияти мушаххаси таъсири он ба рафторҳои ахлоқии хонандагон таъмин карда шавад.

Таҳлили дарсҳои омӯзгорон нишон дод, ки онҳо бештар ба ҷанбаҳои дидактикӣ аҳамият дода, риояи тартибу низомро талаб мекунанд. Ҷонишинони директорон оид ба таълим низ ҳангоми таҳлили дарсҳо бештар ба донишандӯзии хонандагон ва усулҳои таълим диққат медиҳанд.

Ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар дарсҳо имконпазир аст. Таҳлили барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсӣ нишон дод, ки муаллифон хусусиятҳои синнусолиро ба эътибор гирифта, мавзӯҳоеро интихоб намудаанд, ки ба ташаккули муносибати хонандагон нисбат ба ҷомеа, табиат ва рафторҳои ахлоқӣ мусоидат мекунанд.

Маводи китобҳои дарсӣ ба ташаккули ҳисси ватандӯстӣ, инсондӯстӣ, дӯстиву рафоқат, коллективизм, муносибати ғайри нисбат ба олами мавҷуда, меҳнатдӯстӣ ва эҳтироми зиёд нисбат ба одамони аҳли меҳнат нигаронида шудаанд, ки дар тарбияи ҷуръатнокии ахлоқии хонандагон ёрии калон мерасонанд.

Китоби забони модарӣ, ки дар он матнҳои зиёди тарбиявӣ ворид карда шудааст, барои хонандагони синфҳои ибтидоӣ воситаи муҳими ташаккул додани ҷуръатнокии ахлоқӣ ба ҳисоб рафта, дар ғайи гардонидани рафторҳои ахлоқии онҳо кумаки амалӣ расонида метавонад. Маваде, ки дар ин китоб оварда шудааст, ба ҳиссиёт, ирода ва таҳайюли кӯдакон таъсири бевосита мерасонад.

Дар барномаҳои таълимии синфҳои ибтидоӣ ба пайдарпай ва аз рӯи низоми муайян омӯхтани мавзӯҳои дасӣ аҳамияти махсус дода шудааст ва дар баробари ин, дар барномаҳои таълимии солҳои охир барои фанни забони модарӣ таълифшуда хусусиятҳои тарбиявии фанҳои таълимӣ диққати даркорӣ дода шудааст.

Дар рафти таҳқиқот муайян карда шуд, ки то кадом андоза маводи ин китоб имконият медиҳад, то тасаввуроти хонандагон оид ба мафҳумҳои коллективизм, инсондӯстӣ, меҳнатдӯстӣ, меҳрубонӣ, ёрии рафиқонаи байниҳамдигарӣ, тараҳум, садоқат, адои қарзи инсонӣ, адолатпешагӣ ғайи гардонидани шавад, ки ин барои ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони

синфҳои ибтидоиро хело муҳим мебошад. Дар асоси омӯзиши маводи китоби мазкур мо ба хулосае омадем, ки мазмуни шеърҳои ҳикояҳои дар ин китоб ҷойдодашуда имконият медиҳанд, ки оид ба ташаққули ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар давоми соли хониш кори самаранок ба роҳ монда шавад.

Бештари шеърҳои ҳикоя ва сурудҳои дар ин китоб ҷойдодашуда бо забони барои бачаҳо мувофиқи фаҳмо навишта шудаанд, ки хонандагон на танҳо мазмуни дидактикии онҳоро аз худ меkunанд, балки рафторҳои қаҳрамонҳои шеърҳои ҳикояҳо ба ташаққули ҷуръатнокии ахлоқии онҳо таъсири мусбат мерасонанд. Дар шеърҳои ҳикояҳо воқеаҳои инъикос ёфтаанд, ки ба шавқу рағбат ва таҷрибаи ҳаётии ҳамагон наздик мебошанд. Дар баробари ин, қайд намудан бамаврид аст, ки на ҳамаи маводи таълимии китобҳои дарсӣ ба ташаққули ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ мусоидат менамояд. Масалан, дар матнҳои китобҳои дарсӣ ва саволу супоришҳо оид ба матнҳо чунин масъалаҳои муҳим ба назар гирифта нашудааст:

- дар мавзӯи адои қарзи инсонӣ низ мавзӯҳо кам интиҳоб карда шудааст;
- вобаста ба мавзӯи инсондӯстӣ матнҳои интиҳоб карда шудаанд, ки дар онҳо асосан мафҳуми муҳаббат ба модар инъикос ёфтааст;
- дар масъалаи адолатпешагӣ муносибати эҳтиёткорона ва беғарозона нисбат ба рафиқ мавзӯҳо кам интиҳоб гардидаанд;
- дар мавзӯи садоқатнокӣ низ маводи камро дучор шудан мумкин аст ва ғайра.

Бо вучуди ин, таҳлили мавзӯҳои китоби дарсии забони модарӣ барои хонандагони синфҳои ибтидоӣ нишон медиҳад, ки бештари машқҳо ва матнҳои, ки дар ин китоб ворид карда шудаанд, дар сурати оқилона истифода бурдан аз онҳо ба тарбияи ҷуръатнокии ахлоқии хонандагон мусоидат менамоянд. Масалан, барои тасдиқи ин гуфтаҳо аз китоби Забони тоҷикӣ барои хонандагони синфи 4-юм (М. Зиёев, Ф. Олимова, Б.

Зоолишоева Душанбе, 2021) шеърӯ ҳикояҳои «Бӯи Ватан», «Суруди Вахдат», «Ангушт ва мушт», «Чӯча ва офтоб», «Як рӯзи тирамоҳ», «Дӯстони ҷонӣ, нонӣ ва забонӣ», «Шоколади талх», «Дӯстро дар сафар бояд шинохт», «Рафиқи бад», «Қадри забони модарӣ», «Ҳикояти нобино», «Зоғ ва каргаси лофзан», «Танбеҳи падар», «Суханчин нашавед», «Панди падар», «Нияти нек», «Модар», «Ҳақиқати талх», «Чубак», «Марди дарвеш ва мурча» мисолд овардан мумкин аст, ки, тавассути онҳо хонандагон на танҳо мавзӯи навро аз худ менамоянд, балки дар як вақт оид ба мафҳумҳои адолатпешагӣ, тараҳум, қарзи инсонӣ некӯкорӣ, меҳнатдӯстӣ, инсондӯстӣ, меҳрубонӣ, дӯстию рафоқӣ, ватанпарастӣ, адолатпешагӣ ва ғайра як тасаввуроти муайян пайдо мекунанд.

Дар китоби дарсии Забони тоҷикӣ барои хонандагони синфи 3-юм (муаллифон И. Абдуллоев, З. Абдуллоев, М. Ҷалилова) низ мавзӯҳои интихоб карда шудааст, ки дар тарбияи ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ ёрии калон мерасонанд. Ба ин мисол шуда метавонад, мавзӯҳои «Пешвои миллат», «Ватан – модар», «Тоҷикистони ман», «Насиҳат», «Забони тоҷикӣ забони модарии ман», «Ватан», «Ҳамсинфон», «Кули сарез», «Меҳри устод», «Тадбири муаллим», «Одоби салом», «Зоғ ва кирм», «Дилсӯзии устод», «Одоби ҳурмат ва ҳикмати таомхӯрӣ», «Эҳтироми устод», «Бачаҳои хуб», «Одоби муошират», «Дар зарари пурхӯрӣ», «Марди сахӣ», «Оё омӯзгор фаҳмид?», «Насиҳат ба фарзанд», «Падакр ва писаронаш», «Фарзад бошад, чӣ сон бошад?», «Ҷон модарам», «Қадри нон», «Ҳифзи оби тоза», «Зарари тамоку» ва ғайра.

Дар китоби дарсии математика муаллифон мисолу масъалаҳои интихоб намудаанд, ки ба ҳаёти мактаббачагони хурдсол наздик буда, ҳангоми ҳалли супоришу масъалаҳо дар онҳо тасаввурот доир ба қоидаҳои оддии рафтору одоб васеъ мегардад. (Масалан, китоби математика барои хонандагони синфи 3, муаллифон О. Шуайбова, А. Ҳамидова, М. Одилова, С. Рабиев, М. Худойдодова, Э. Ҷонмирзоев У. Ҳочибоев. Душанбе, 2021).

Китоби дарсии табиатшиносӣ низ дар тарбияи ҷуръатнокии ахлокии хонандагони синфҳои ибтидоӣ мавқеи муайяноро ишғол менамояд. Дар сурати самаранок истифода бурдани матнҳои китоби мазкур тасаввуроти кӯдаконро доир ба ҳодисаҳои табиат ва муҳити ихотакардашуда бою ғанӣ гардонидан мумкин аст. Вазифаи муаллим аз он иборат аст, ки ба тасаввуроти пештар доштаи хонандагон таъя намуда, барои аниқ намудан ва ба як низоми муайян даровардани тасаввуротҳои кӯдакон оид ба табиати атроф ва тадриҷан васеъ намудани доираи онҳо шароит муҳайё созад.

Яке аз вазифаҳои асосии фанни табиатшиносӣ ғанӣ гардонидан ва дар хонандагон ташаккул додани муносибат ба меҳнати одамон, табиати атроф ва ҳифзи он, ки ба меъёрҳои ахлоқӣ мувофиқат менамояд, ба ҳисоб меравад.

Маводи таълимии дар китоби табиатшиносӣ мачудбуда аз як тараф кӯдаконро ба меҳнату заҳмати одамон ошно гардонад, аз сӯи дигар тасаввуроти онҳоро дар бораи табиати кишвари худ ва ғамхорӣ нисбат ба он, маданияти рафтор нисбат ба табиат ва ташкилу ҳифз намудани табиати атроф ғанӣ мегардонад. Бо маводи дарсии китоби табиатшиносӣ шинос шуда, дар хонандагон малакаи ҳифз намудани табиат, боигарии он афзун мегардад.

Ҷиҳати дар амал татбиқ намудани мазмуну мундариҷаи китоби дарсии табиатшиносӣ аз ҷониби муаллимон корҳои амалӣ гузаронида мешавад, ки донишҳои аввалини онҳоро дар ин ҷода мукамал менамояд. Дар ҷараёни саёҳатҳои мақсаднок ва кор дар минтақаи таҷрибавии наздимақтабӣ таваҷҷӯҳи хоса на танҳо ба тарбияи муносибати ғамхорона нисбат ба боигарии табиати кишвари маҳбуб, тарбияи маҳорат ва малакаи натаанҳо дӯст доштани табиат, балки дар баробари ин, малакаи ба он муносибати ғамхорона намудан зоҳир карда шавад.

Китоби дарсии табиатшиносӣ бояд дар хонандагон ҷуръатнокии ахлоқиро бо мақсади муносибати оштинопазирона намудан нисбат ба нафароне, ки ба табиат муносибати беэҳтиётона менамоянд, тарбия намояд. Маводи фанни табиатшиносӣ кӯдаконро ба растаниҳову олами ҳайвоноти гуногун ошно сохта, онҳо дарк менамоянд, ки растанӣ ва олами наботот ба

инсон чӣ гуна ғоида меорад ва одамон чӣ тавр онҳоро муҳофизат менамоянд ва худи онҳо чуръат пайдо карда ба вайронкунандагони ин неъматҳои табиат чӣ гуна мубориза мекунанд. Омӯзгорон иштироки коллективонаи мактаббачагонро дар кабудизоркунии атрофи мактаб, хибонҳо таъмин намуда, ба он аҳамияти хоса бояд диҳанд, ки кӯдакон чӣ хел ҳангоми кори якҷояи коллективона қоидаҳои рафторҳои ахлоқии азхуднамудаашонро риоя менамоянд.

Мо чунин меҳисобем, ки аз худ намудани маводи гуногуни иттилоотӣ аз рӯи ҳар як мавзӯи фанни таълимӣ бояд ба донишҳои чуқури мақсаднок омӯхташуда зич алоқаманд бошанд. Ин имконият медиҳад, ки хонандагон дар бораи омилҳои табиат доираи тасаввуроти худро васеъ намуда, бо дарки асосҳои омилҳои дигар замина гузоранд. Дар робита ба ин масъала дар китоби табиатшиносӣ барои хонандагони синфи 4 (муаллифон Н. Қодиров, С. Давлатзода, К. Исоев, И. Абдуллоев, М. Зиёев, М. Табарруков, Душанбе – 2019) мавзӯҳои «Табиат, инсон ва ҷамъият», «Омӯзиши муҳити атроф», «Офатҳои табиӣ ва роҳҳои пешгирӣ намудани онҳо», «Таъсири инсон ба табиат», «Нақши ҳаво дар ҳаёти одам», «Кабудизоргардонии шаҳру деҳот ва муҳофизати наботот», «Паррандагон дӯстони моанд», «Меваҳои сабзавот манъбаи саломатӣ мебошад», «Истифодаи сарватҳои табиӣ», «Нақши инсон дар беҳдодии вазъи экологии табиати замин», «Боигарии табиӣ ва меҳнати одамон», «Дарё, кул вас пириҳои Тоҷикистон» интихоб карда шудааст, ки бевосита тасаввуроти хонандагонро дар бораи табиати атроф, муҳофизату афзун намудани боигарии он ғанӣ мегардонад.

Тавре дар боло зикр карда шуд, Китоби дарсии Забони тоҷикӣ дар тарбияи ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ аҳамияти хоса дорад. Муаллимон дар синфҳои таҷрибавӣ, бо роҳнамоии мо, усулҳои тарбияи ҷуръатнокии ахлоқиро такмил дода, роҳҳои ғайбгардонии тасаввуроти ахлоқии мактаббачагони хурдсолро ҷустуҷӯ карданд.

Дар ҷараёни гузаштани ҳар як дарс сарфи назар аз мавзӯи дарсӣ омӯзгорон имконияти тарбияи маърифати ахлоқӣ доштани ин ё он мавзӯро

ба нақша мегирифтанд. Асосҳои малакаи ҷуръатнокии ахлоқии азхудкардашуда ва ба ҳам алоқамандии ҷузъҳои онро шарҳу эзоҳ дода, муаллимон хонандагонро барои мустақилона хулоса баровардан ва баҳо додан ба ин ё он вазъияти баамаломата кӯмак менамуданд.

Мо, дар ин ақида устувор ҳастем, ки дилхоҳ мавзӯи дарсиро ба масъалаҳои ахлоқӣ мувофиқ намудан мумкин аст. Масалан, дар ҳикояи «Ҳашар»-и дар китоби дарсии Забони тоҷикӣ барои синфи 4-юм овардашуда оид ба хусусиятҳои фарқкунандаи коллектив, дар бораи он ки коллектив ҳадафи умумӣ ва иҷрои корҳои ғоиданоки ҷамъиятиро дорад, суҳан намеравад. Ҳамзамон, дар мазмуни ҳикоя нишонаҳои муҳимми коллектив, ба монанди коллективизм, ёрии рафиқонаи байниҳамдигарӣ, зарурияти аз тарафи ҳама ӯроя намудани қоидаҳои меҳнати коллективона, маҳорати баҳо дода тавониш ба натиҷаи меҳнати ҳуду дигарон қушода дода нашудааст. Таҳлили саволҳои вобаста ба матн гузошташуда нишон дод, ки онҳо бештар ба аз ҳуд қардани мазмуни ҳикоя нигаронида шудаанд, на ба муайян намудани хусусиятҳои ахлоқие, ки ҳангоми қори коллективона пайдо мешаванд. Аз ин рӯ, дар ҷараёни қори таҷрибавӣ-озмоишӣ аз тарафи мо вобаста ба ин мавзӯ маводи иловагӣ пешниҳод қарда шуд, ки барои боз ҳам равшантар намудани мафҳуми «коллектив» ва «коллективизм» мусоидат намуданд. Маводи мазкурро муаллимон ҳангоми дарс мавриди истифода қарор доданд.

Азбаски таҷрибаи рафторҳои ахлоқии мактаббачагони ҳурдсол ғанӣ нест, мо зарур донистем, ки давоми мантиқии қорҳои тарбиявӣ дар ин самт зимни ташкилу гузаронидани қорҳои беруназсинфӣ идома диҳем. Дар рафти амалӣ намудани қорҳои беруназсинфӣ истифода бурдан аз сӯҳбатҳои ахлоқӣ дар алоқамандӣ бо мазмуну мундариҷаи дарсҳо ба мақсад мувофиқ аст. Сӯҳбатҳои ахлоқӣ имконият медиҳанд, ки тасаввуроти хонандагон оид ба малакаи тарбия намудани ҷуръатнокии ахлоқӣ мунтазам ғанӣ қардонида шавад. Бинобар ин, мо кӯшиш намудем, ки дар хонандагон майли ғаёли аз

худ кардани қоида ва меъёрҳои ахлоқӣ бедор карда шуда, зарурияти дар рафторҳои амалии худ истифода бурдани онҳо ташаккул дода шавад.

Тарбия намудани рафтори дурусти ахлоқӣ ва дар ин замина тарбия намудани малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ дар мактаббачагони хурдсол бидуни дарки меъёрҳои ахлоқӣ ғайри имкон аст. Вазифаи сӯҳбатҳои ахлоқӣ, ин бо далелҳои мушаххас ба хонандагон фаҳмонидани малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ ахлоқӣ мебошад.

Зимни гузаронидани сӯҳбатҳои ахлоқӣ ба хонандагон омӯзонидан даркор, ки онҳо ҳодисаву воқеаҳоро бошуурона дарк намуда, нисбат ба рафторҳои ахлоқии шоиста тасаввуроти кофӣ ҳосил намоянд. Сарчашмаи сӯҳбатҳои ахлоқӣ маводи адабӣ, мисолҳо аз ҳаёти ҳуди коллективи хонандагон, ки ба сӯҳбатҳо тобиши эмотсионалӣ мебахшанд, ба ҳисоб рафта метавонанд.

Яке аз шаклу воситаҳои самарабахши ташкил намудани сӯҳбатҳои ахлоқӣ гузаронидани саволу ҷавоб бо хонандагон мебошад. Масалан, дар аввали сӯҳбат омӯзгор метавонад саволҳоро пешниҳод намояд, ки тавассути онҳо тасаввуротҳои пештараи хонандагон дар бораи қоидаҳои ахлоқӣ аз нав ба хотирашон оварда шаванд. Масалан, аз қабилӣ: Синфи мо ба муносибати «Иди модарон» чӣ гуна омодагӣ дида буд? «Ба модар чӣ тавр муносибат бояд кард, то табиӣ ӯ хира нашавад?» Ба озмуни «Фурӯғи субҳи доноӣ...» синфи мо чи гуна омодагӣ дида буд? «Наврӯзро чӣ гуна ҷашн гирифта будем?» Дар ҳикояи кадом рафтор хуб буд ва кадом рафтор бад? ва ғайра.

Бояд зикр намуд, ки дар марҳилаи мустаҳкамкунии сӯҳбатҳои ахлоқӣ ба хонандагон метавон саволҳои пешниҳод намуд, ки хусусияти ҷамъбасткунӣ дошта бошанд. Бинобар ин, ба мақсад мувофиқ аст, ки ҳангоми гузаронидани сӯҳбатҳои ахлоқӣ барои фаҳмидани гаронидан хонандагон саволҳои ҷирирасон дода, шароит муҳайё сҳтан даркор, ки бачаҳо фикри худро бе дудилагӣ ва бочуръатона баён карда тавонанд ва ба нуқтаи назари худ истодагарӣ карда тавонанд.

Сӯҳбатҳои ахлоқӣ бояд ба дарки қоидаҳои ахлоқӣ ва интиҳоби дурусти ахлоқии хонандагон мусоидат кунанд. Барои хонандагони хурдсол муҳим аст, ки меъёрҳои рафтори ахлоқиро дарк намоянд ва дар бораи онҳо андеша кунанд. Суханони образнок ва бо ҳиссиёт иброзшудаи омӯзгор таъсири бузург мерасонад, аммо баъзе омӯзгорон аз таъсири сухан ба кадри зарурӣ истифода намебаранд.

Аксар вақт, мушкилот дар набудани маводи таълимии мувофиқ ва усулҳои ҷолиб аст. Омӯзгорон метавонанд аз ҳикояҳои оддӣ, масалҳо ва шеърҳо истифода баранд, то мавзӯҳои ахлоқиро равшантар созанд. Ин усулҳо ба хонандагон имкон медиҳанд, ки мафҳумҳои абстрактии ахлоқиро дарк кунанд ва онҳоро бо таҷрибаи худ пайваст кунанд.

Илова бар ин, муҳим аст, ки муҳити синф дар асоси эҳтиром ва ҳамдардӣ сохта шавад. Дар чунин муҳит, хонандагон озодона метавонанд андешаҳои худро баён кунанд ва дар бораи дилеммаҳои ахлоқӣ муҳокима кунанд. Омӯзгор бояд нақши роҳнаморо дошта бошад, на доварро, то ки хонандагон ҳудашон ба ҳулосаҳои дуруст бирасанд.

Инчунин, волидон низ метавонанд дар ин раванд саҳм гузоранд. Бо муҳокимаи мавзӯҳои ахлоқӣ дар хона ва намуна нишон додани рафтори ахлоқӣ, онҳо метавонанд ба ташаккули ахлоқии фарзандони худ кӯмак расонанд. Дар ниҳоят, ахлоқ як ҷузъи муҳими шахсияти инсон аст ва тарбияи он бояд аз хурдсолӣ оғоз шавад.

Зимни гузаронидани сӯҳбатҳои ахлоқӣ, мо кӯшиш намудем, ки аҳамияти маърифатнокии ахлоқиро аз будаиш зиёд нишон надода, онҳоро ба рафторҳои ахлоқии хонандагон алоқаманд намоем. Агар сӯҳбатҳои ахлоқӣ бо ҳаёт ва фаъолияти ҳуди хонандагон алоқаманд карда нашаванд, дар ин сурат онҳо ягон таъсири тарбиявие расонида наметавонанд.

Ҳангоми ба роҳ мондани тарбияи ахлоқӣ мо муқобили пеш гирифтани роҳи насихатгӯӣҳо ва талқини ҳаёти маънавии пуршиддат мебошем, вале ин ҳеҷ гоҳ ин маънои онро надорад, ки гӯё тарбияи ахлоқӣ бидуни ба тарбиягирандагон додани таҷрибаи ахлоқӣ ба воситаи сухан, бе мурочиат ба

арзишҳои ахлоқӣ дар ҳамон намуде, ки онҳо дар забон инъикос ёфтаанд, амалӣ мешавад. Маълум аст, ки ин номумкин аст. Расонидани таъсири ахлоқӣ ба воситаи сухан бо усули шифоҳӣ дар навбати худ шароити муайяно талаб менамояд. Дар айнаи ҳол сухан дар бораи самаранокии муҳокимаронии ахлоқию тарбиявӣ меравад, на дар бораи танҳо сухан. Ба ақидаи мо, муаллиф роҳи усули хело ҳам мувофиқи ташкил намудани маърифати ахлоқиро муайян намудааст. Муҳокимарониҳои мустақиман босуботи ахлоқӣ дар он ҳолате бамаврид мебошанд, ки онҳо ҳодисаҳои гирду атроф ва фикри ақидаи умумиро инъикос кунанд, вазъияти ахлоқии муайяно муҳим шуморанд, ба таври зич ба боварӣ ва муҳаббат байни фард мувофиқ бошанду талаботеро амалӣ намоянд, ки муҳокимарониҳои ахлоқӣ ба кӣ нигаронида шуда бошад.

Пеш аз оғози кор оид ба ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ тавассути сӯҳбатҳои ахлоқӣ шурӯъ намоем, мо қарор додем, ки сӯҳбатҳои коллективонаро бештар гузаронем. Коллективона муҳокима намудани сӯҳбатҳои ахлоқӣ ба хонандагон ёрӣ мерасонанд, ки қоида ва меъёрҳои ахлоқиро дар рафторҳои амалии худ истифода баранд. Сӯҳбатҳои ахлоқиро ташкил намуда, мо кӯшиш намудем мавзӯҳоеро интихоб намоем, ки шавқовар ва барои хонандагон дастрас бошанд. Дар муайян намудани мазмуни сӯҳбатҳои ахлоқӣ вобаста ба хусусиятҳои махсуси ҳаёт ва меҳнати мактаббачагони Тоҷикистон, ба мо тавсияҳои дастури омоданамудани ходимони илмӣ Пажӯҳишгоҳии проблемаҳои умумии тарбияи Академияи илмҳои педагогии Федератсияи Россия бо номи «Мазмун ва усулҳои сӯҳбатҳои ахлоқӣ бо мактаббачагони хурдсол» кӯмаки зиёд расонд. Албатта мо, мазмуни сӯҳбатҳои ахлоқии дар ин дастур мавҷудбударо ба шароити мактаби Тоҷикистон мувофиқ кунонидем. Ба ин васоити тарбиявӣ тақия намуда, мо дар ҳамкорӣ бо омӯзгорон сӯҳбатҳои панду ахлоқиро интихоб ва кор карда баромадем, ки дар таркиби онҳо ҳикояҳои шоирону нависандагони тоҷик, эҷодиёти даҳонии халқ, зарбулмасалу мақолҳо низ истифода шудаанд. Дар баробари ин,

хангоми интихоби ҳикояҳо мо хусусиятҳои синнусолиро психологии хонандагонӣ синфҳои ибтидоиро ба назар гирифтаем.

Мазмунӣ сӯҳбатҳои ахлоқӣ ба он нигаронида шуда буданд, ки тасаввуроти хонандагонро оид ба малакаи тарбияи ҷуръатнокии ахлоқӣ ғайрардонда, кӯдаконро омӯзонанд, ки муваққилон ба ҳамаи паҳлуҳои рафторҳои ахлоқӣ сарфаҳм рафта, ҳамзамон рафтори худро ба меъёрҳои ахлоқӣ тобеъ гардонанд. Барои он ки сӯҳбатҳои ахлоқӣ вазифаҳои зикргардидаро иҷро карда тавонанд, онҳо бояд аз нигоҳи илмиву амалӣ асоснок ва аз рӯи мазмуну услуб дастраси хонандагон бошанд. Сӯҳбатҳои ахлоқӣ бояд саршор аз далелҳои ҳаёти кишварамон, аз ҳаёти воқеии ҳама мактаббачагон бошанду дорони мазмуну мундариҷаи баланд ва ба таҷрибаи ҳаётии ҳама хонандагон наздик бошанд.

Пеш аз ташкилу гузаронидани сӯҳбатҳои ахлоқӣ омӯзгорро лозим аст, ки ҳаёти коллективи кӯдакон, рафтору муносибати онҳоро хангоми бозӣ ва иҷрои корҳои коллективона ба таври дақиқ ба ҳисоб гирад. Ҳамзамон, муваффақияту камбудии рафтори хонандагонро омӯзад ва фаҳмад, ки дар кӯдакон малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ чи гуна рушд ёфта истодааст.

Муҳим аст омӯзиши фикру андешаи хонандагон дар бораи ҳамдигар ва муносибаташон дар оила. Ин маълумотҳо ба омӯзгор барои муайян намудани камбудии азхудкунии қоидаҳои ахлоқӣ ва баҳодиҳии хонандагон ба рафтори худ ва дигарон ёрӣ мерасонанд. Ҳамчунин, муайян кардани тасаввуроти ахлоқии азхудкардаи хонандагон оид ба ҷуръатнокии ахлоқӣ ва камбудии дарки тасаввуротҳои ахлоқӣ зарур аст. Таҳлили ин маълумотҳо ба омӯзгор имкон медиҳад, ки тасаввуроти ахлоқии мавҷудаи хонандагонро фаҳмад ва мавзӯи сӯҳбати ахлоқии ояндаро мушаххас намояд.

Барои ин, омӯзгор метавонад аз усулҳои гуногуни ҷамъоварии маълумот, аз қабилӣ пурсишҳо, мушоҳидаҳо, мусоҳибаҳо ва таҳлили қори хаттии хонандагон истифода барад. Пурсишҳо метавонанд ба таври анонимӣ гузаронида шаванд, то ки хонандагон бештар озодона фикрҳои худро баён кунанд. Мушоҳидаҳо имкон медиҳанд, ки рафтори воқеии хонандагон дар

муҳити оилавӣ ва мактабӣ муайян карда шавад. Мусоҳибаҳо бошанд, имконият медиҳанд, ки сабабҳои рафтори мушаххас ва эҳсосоти онҳо амиқтар омӯхта шаванд.

Натиҷаҳои таҳқиқот бояд бодикқат таҳлил карда шаванд, то тамоюлҳои умумӣ ва мушкилоти мушаххас муайян карда шаванд. Омӯзгор бояд ба фарқиятҳои инфиродии хонандагон ва заминаҳои иҷтимоӣ фарҳангии онҳо диққат диҳад. Инчунин, муҳим аст, ки натиҷаҳои таҳқиқот барои банақшагирии дарсҳои ахлоқӣ ва фаъолиятҳои беруназсинфӣ истифода шаванд.

Дар асоси маълумоти бадастоварда, омӯзгор метавонад барномаҳои инфиродӣ ва гурӯҳӣ барои беҳтар кардани муносибатҳои хонандагон бо ҳамдигар ва аъзои оилашон таҳия намояд. Ин барномаҳо бояд ба рушди эҳтиром, ҳамдардӣ, масъулият ва дигар арзишҳои ахлоқӣ нигаронида шаванд. Ҳамзамон, муҳим аст, ки омӯзгор бо волидайн ҳамкорӣ намуда, онҳоро дар раванди тарбияи ахлоқии фарзандон ҷалб намояд.

Дар бораи мавзӯҳои ахлоқӣ сӯҳбат гузаронида, омӯзгор бояд хулоса барорад, ки дар коллективи худӣ кӯдакон низ чунин вазъиятҳо низ вучуд омаданашон мумкин аст. Дар чараёни сӯҳбатҳои ахлоқӣ дар шуури хонандагон малакаи ҳисси ҳамдардӣ нисбат ба қаҳрамононе, ки дар сӯҳбатҳо суҳан дар бораи онҳо меравад, бедор карда мешавад. Ҳамдардӣ, ҳиссиётҳои гуногун дар якҷоягӣ бо донишҷӯҳои меъёрҳои ахлоқӣ ба зоҳир намудани вазъҳои ахлоқӣ оварда расонида, ҳангоми озмоиш ҳар як сӯҳбат бояд аз нуқтаи назари дарки эмотсионалии худӣ хонандагон интиҳоб карда шавад.

Мактаббачагони хурдсол ҳанӯз рафторҳои хешро аз нигоҳи танқидӣ баҳодихӣ карда наметавонанд. Дар наврасон ва махсусан хонандагони синни калони мактабӣ қобилияти баҳодихӣ ба рафтори хеш ва серталаб будан нисбат ба худ мушоҳида карда мешавад. Дар хонандагони ин синну сол инчунин нишонаҳои худшиносии худтарбиякунӣ мушоҳида мешавад. Ҳамаи ин ба наврасону хонандагони синни калони мактабӣ имконият медиҳад, ки

мустакилона дар ин ҷо он ҳолату вазъияти муайян рафтори дурусти ахлокиро интиҳоб намоянд.

Душвории интиҳоби рафтори ахлоқӣ дар мактаббачагони хурдсол дар муқоиса бо наврасон аз он иборат аст, ки онҳо пурра дарк карда наметавонанд, ки рафтори онҳо ислоҳро талаб менамояд. Ҳамаи ин боиси он мегардад, ки ҳангоми интиҳоби рафтори ахлоқӣ мактаббачагони хурдсол душворӣ мекашанд.

Барои тасдиқи гуфтаҳои болозикр як вазъияти тарбиявии шифоҳиро (як ҳикояи хусусияти проблемавидошта интиҳоб карда шуд), ки барои хонандагони синфи 3-юм пешниҳод гардидааст, пешкаш менамоем (Омӯзгори синфҳои ибтидоии муассисаи таҳсилоти умумии №6-и ноҳияи Данғара Саидов Ш.) Дар рафти таҳлили вазъияти тарбиявии шифоҳӣ зухуроти ҷории рафқонаи байниҳамдигарии хонандагон ошкор карда шуд (шумораи хонандагон 31 нафар). Мазмуни ҳикоя чунин аст:

Онҳо 5 нафар дӯстон буданд ва доимо якҷоя мегаштанд. Танҳо дар як ҳолат аз ҳамдигар ҷудо мешуданд, ин ҳам бошад ҳангоми ба футболбозӣ Ин ҷо 4 нафар дӯстоне буданд, ки омода буданд, ҳама чизро фаромӯш созанд. Як рӯз рафқон таклиф менамоянд, ки футболбозӣ меравем ва ин замон Салим мегӯяд: «Шумоён равед, ман намеравам». Вақте ки рафқон сабаби нарафтанаширо пурсиданд, ӯ нимғурма ҷавоб дод. Дар охир ҳамааш равшан гардид. Маълум шуд, ки Салим пойафзоли футболбозӣ надоштааст.

– Чаро Салим ба мо чизе нагуфт?, – ҳайрон шуд Карим.

– Вай боғурур аст, шарм медорад, – гуфт Носир.

– Ягон фикр кардан лозим, - пешниҳод намуд Сироч.

– Фикр кардам! – овоз баровард Ғиёс.

– Хоҳарам як пойафзоли кӯхнаи футболбозӣ дорад, ки онро наменӯшад. Поафзолро ба ӯ медиҳем.

Ман инро аз Нилуфар мепурсам.

– Не, - гуфт Носир, - Салим боғурур аст, намегирад.

– Барои чӣ намегирад, охир мо дӯстони ӯ ҳастем-ку?

– Дӯст, хайр чӣ?

Ин хел рафтор кунем-чӣ, – пешниҳод кард Карим. Ту пойафзолҳои Нилуфарро гирифта ба назди Салим бар ва хоҳиш кун, ки онҳоро таъмир намояд. Вақте таъмир кард, хоҳиш кун, ки як ду рӯз пӯшида, санчад, ки чигунаанд. Баъд коре мекунем, ки поафзолҳо дар ихтиёри ӯ мемонанд. Дар охир пойафзолҳои Нилуфар ба ихтиёри Салим вогузошта шуд.

Ба саволӣ: «Дар ин ҳолат ту чӣ хел рафтор мекардӣ? баъзеҳо (62%) гуфтанд, ки пойафзолҳои худро бо навбат ба ӯ медоданд, то ин ки рафикашон низ бозӣ кунад. Қисми дигар (38%) ҷавоб доданд, ки рафикашон бо маслиҳати онҳо бояд пойафзол меҳарид. Вале ягон нафари хонандагон ҷавоб надоданд, ки барои рафиқ шуда аз баҳри поафзоли худ гузаштан мумкин.

Дар охир муаллим аз бачаҳо хоҳиш намуд, ки дар бораи корҳои неки кардаашон ба рафиқи худ, падару модар ва шахсони наздик мисолҳо оранд.

Зикр бояд намуд, ки нақлу сӯҳбатҳои таъсирбахш ҳикояҳои буданд, ки аз асарҳои бадеии бачагона ва китобҳои дарсӣ гирифта шуда, ба таври пурмазмун ва хушобуранг мафҳумҳои мухталифи муҳаббат ба Ватан, меҳнатдӯстӣ, меҳрубонӣ, хайрхоҳӣ, садоқатмандӣ ва ғайраро кушода медоданд. Ҳангоми гузаронидани сӯҳбатҳои ахлоқӣ дар назди хонандагон вазифа гузошта шуд, ки нақро гӯш кунанд, онро фаҳманд ва ба рафтори қаҳрамонони ҳикояҳо баҳо диҳанд. Дар ин бояд зикр намуд, ки бе шубҳа рафтору кирдори қаҳрамонҳои ҳикоя дар хонандагон ҷуръатнокии ахлоқиро ташаккул медиҳад, яъне рафиқони Салим бочуръатона ба ӯ пешниҳоди саривақтӣ намуданд, то ки рафикашон ҳамроҳи онҳо футболбозӣ намояд.

Аз он ки хонандагон мафҳумҳои даркориҳои ахлоқиро ҷустуҷӯ менамоянд, сатҳи фаҳмиши ахлоқии хонандагонро дар ин ҳолати вазъият муайян ва мушоҳида намудан мумкин аст, ки кӯдакон донишҳои ахлоқии азхудкардашударо дар рафторҳои амалии худ чӣ тавр истифода мебаранд.

Ғайр аз ин, посухи хонандагон, муносибати онҳо бо қаҳрамонҳои ҳикояҳо ба омӯзгор имкон медиҳад, ки баъзе камбудиву норасоӣҳоро дар

инкишофи тарбияи чуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол мавҷудбударо муайян намояд ва тибқи ин норасоихо корҳои тарбиявиро бо хонандагони алоҳида ба роҳ монад.

Дар тарбияи чуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол афсонаҳои халқӣ қойи махсусро ишғол менамоянд. Дар ин бора муаллимаи синфҳои ибтидоии ш. Бохтар Бобоева Р. чихати тарбияи малакаи чуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол аз афсонаҳои халқӣ хеле муфид истифода мебарад. Боре дар синф вазъияте ба амал меояд, ки Ҷамшед ном хонанда ҳамсинфони худро ҳамеша озор меод ва худро аз ҳама боло меҳисобид. Чунин рафтори ӯ дар байни ҳамсинфон норозигиро ба вуҷуд овард. Муаллима барои бартараф намудани ин рафтори Ҷамшед аз афсонаи халқии «Рафтори бадкирдор» хеле моҳирона истифода намуд, ки мазмунаш чунин аст.

Дар ҷангал рӯбоҳ ва шохин зиндагӣ мекарданд. Онҳо дӯстони қарин буданд. Лонаи шохин дар навдаи ҷанор қарор дошт, лонаи рӯбоҳ бошад, дар зери ҷанор. Дар ин мавзӯ ҳамаҷунин гурбаи сиёҳе зиндагӣ мекард, ки ба дӯстии шохину рӯбоҳ ҳасад мебуд ва мехост дӯстии онҳоро ҳалалдор намояд. Бо ин мақсад ӯ ба назди рӯбоҳ рафта мегӯяд, ки шохин нисбат ба ту нияти бад дорад. Ӯ меҳаҳад, ки бо гӯшти бачаҳои ту шиками бачаҳояшро сер кунад. Рӯбоҳ аз ин хабар хеле дар ғазаб шуда, аз шохин ҳафа мешавад. Гурба боз назди шохин рафта, чунин суҳанҳои бардурӯғро айнан ба ӯ мегӯяд. Рӯбоҳ ва шохин ду рӯз ба шикор набаромаданд, то бадкирдорро дастгир намоянд. Дар ин вақт кӯдакони онҳо аз гуруснагӣ мемиранд ва онҳоро ба чуқурӣ бурда мебароянд. Гурба аз ин хабардор шуда, фарзандони худро бо гӯшти бачаҳои рӯбоҳу шохин зиёфат медиҳад. Танҳо баъди ҳамаи ҳодисаи рӯбоҳ ва шохин аз макру фиреби гурбаи сиёҳ хабардор мешаванд.

Омӯзгор афсонаро қироат карда, нақшҳоро тақсим кард ва нақши гурбаи сиёҳи маккорро ба Ҷамшед вобаста намуд. Ҳангоми тақсим омӯзгор дар бораи рафтори ношоистаи Ҷамшед чизе нагуфт. Бачаҳо бо хушнудӣ розӣ шуданд, ки дар сахнаҷа иштирок кунанд, ки дар он қувваи некӣ бо бадӣ

мубориза мебарад. Чамшед низ хурсанд буд. Баъди сахнача муҳокимаи ҷиддӣ сурат гирифт, ки дар он хонандагон рафтори гурбаи сиёхро, ки Чамшед нақши онро бозӣ кард, маҳкум намуданд. Омӯзгор фикру ақидаи хонандагонро чамъбаст намуда, кушиш кард, ки сӯи Чамшед нигоҳ накунад ва аз рафтори ношоистаи ӯ нисбат ба ҳамсинфонаш ҳарф назанад. Суханони пурмазмуни омӯзгор беасар намонд. Баъди муҳокима ҳама дарк карданд, ки рафтори Чамшед тадричан тағйир ёфт.

Истифодаи чунин усулҳо имконият медиҳанд, ки дар мактаббачагони хурдсол донишҳои ахлоқӣ ва малакаи тарбияи ҷуръатнокии ахлоқӣ ташаққули дода шавад.

Чунин равиш, ки дар он кирдори номатлуб ба воситаи санъат инъикос меёбад ва баъдан мавриди муҳокима қарор мегирад, имкон медиҳад, ки ба шуури кӯдакон бевосита таъсир расонда шавад. Онҳо тавассути қаҳрамонҳои афсонавӣ ва нақшҳои бадеӣ метавонанд ҳулосаҳои муҳим бароранд ва дар бораи аҳамияти ахлоқ ва одоб маълумот гиранд.

Ин усул, махсусан, барои кӯдаконе, ки рафтори ношоиста доранд, муфид аст. Чамшед, ки нақши гурбаи сиёҳи маккорро бозид, ба воситаи маҳкумкунии умумии ин образ, тадричан ба ҳулосае омад, ки рафтори ӯ низ қобили қабул нест. Ин як навъ худшиносӣ ва худтанқидкунӣ аст, ки тавассути санъат ба вуқӯъ мепайвандад.

Баъди сахнача ва муҳокима, муҳим аст, ки омӯзгор ба Чамшед имконият диҳад, ки худро ислоҳ кунад. Ин раванд метавонад вақтро талаб кунад, аммо бо сабри омӯзгор ва дастгирии ҳамсинфон, Чамшед метавонад ба роҳи рост равад ва дар ҷомеа мавқеи арзанда пайдо намояд.

Қорҳои таҷрибавӣ-озмоишии гузаронидашуда ва таҳлили таҷрибаи педагогии омӯзгорони пешқадам гувоҳи он аст, ки ғанигардонии малакаи тарбияи ҷуръатнокии ахлоқӣ дар сурате ба амалӣ мегардад, ки ба ғайр аз китоби дарсӣ аз маводи иловагии тарбияӣ низ истифода бурда шавад. Агар дарс дар пайвастагӣ бо қорҳои беруназсинфӣ алоқаманд карда шавад, дар ин

маврид омӯзгор метавонад ба таври пай дар пай гузаронидани сӯҳбатҳои ахлоқиро ба роҳ монад.

Яке аз шартҳои муҳими аз худ намудани малакаи тарбияи ҷуръатнокии ахлоқӣ аз тарафи хонандагони синфҳои ибтидоӣ истифодаи усули маърифати ахлоқӣ ба ҳисоб меравад, ки ба тарзи муносибат ё худ алоқаи тарафайни устоду шогирд асос меёбад.

Мавҷуд будани муносибати самимӣ байни омӯзгор ва хонанда натавонад шартҳои муҳими ташаккули донишу рафторҳои ахлоқии хонандагон, балки бо муваффақият аз худ намудани маводи таълимӣ низ ба ҳисоб меравад. Ибрати шахсии омӯзгор ба хонанда таъсири бузург мерасонад, махсусан ин дар мактаббачагони хурдсол баръало намоён мегардад. Барои мактаббачагони хурдсол мақому мартабаи устод хеле баланд аст. Омӯзгор, махсусан барои мактаббачагони хурдсол дар ҳаёт намунаи ибрат буда, онҳо ба ӯ дар ҳар ҷиҳат пайравӣ меkunанд ва кӯшиш менамоянд тавре рафтор намоёнд, ки омӯзгор рафтор менамояд. Бачаҳо тайёранд, ки тамоми супоришу талаби омӯзгорро ба ҳубӣ иҷро намоёнд, то боиси ифтихори ӯ гарданд. Ба кӯдакон писанд аст, ки супоришҳои муаллимро иҷро намуда, аз муаллим таъриф шунаванд ва ба ӯ маъқул бошанд. Дар ин бора В.А. Сухомлинский навиштааст: «Муаллим барои кӯдаки хурдсол ифодаи зиндаи адолатнокӣ аст. Ба чашми хонандаи синфи якум, ки баҳои ғайриқаноатбахш гирифтааст, нигаред. Ӯ натавонад худашро бадбахт меҳисобад, балки дар ӯ нисбат ба муаллим ҳисси бадбинию душманӣ пайдо мешавад [161, с. 164]. Бинобар ин, барои касби омӯзгорӣ муҳим аст, ки шахсони дорои ахлоқи баланд ва баобро интихоб карда шаванд. Ин талабе мебошад, ки дар Консепсияи мактаби милли Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» зикр гардидааст. Аз тарафи дигар ҳислати аз болои худ кор кардан ва худомӯзию худтакмилдиҳии ӯро қадрдонӣ намудан лозим аст.

Мазмуни таълим, самтнокии ахлоқии он, ибрати шахсии худӣ муаллим ба таври ҷолиб ба хонанда таъсир мерасонад. Махсусан, зеро роҳбарӣ ва

таъсири бевоситаи омӯзгор шахсияти хонанда ва муносибати ӯ ба таълим ташаккул меёбад.

Дар кори тарбияи ҷуръатнокии ахлокии мактаббачагони хурдсол таъмин намудани мутаассили ва пайдарпай, ба ҳисоб гирифтани хусусиятҳои махсуси синнусолу психологии хонандагони синфҳои ибтидоӣ аҳамияти махсусро касб мекунад. Инчунин ҷалб намудани мактаббачагони хурдсол ба корҳои гуногуни дастаҷамона низ ба баланд бардории самаранокии ташаккули таҷрибаи тарбияи ҷуръатнокии ахлоқӣ онҳо мусоидат менамояд.

Хулосаи боби якум

Ҷомеа имрӯза аз омӯзгорон ва падару модарон тақозо менамояд, ки шахсиятҳои дорои арзишҳои баланди маънавӣ-ахлоқидоштаро тарбия карда ба камол расонанд. Барои ин дар назди омӯзгорон вазифа гузошта мешавад, ки дар насли наврас механизмҳои психологӣ, ба монанди худдарккунӣ, худназораткунӣ, худбаҳодиҳӣ ва ғайраро ташаккул дода, хонандагон натавонанд ба объекти тарбия, балки ба субъекти он низ табдил ёбанд.

Равшан аст, ки заминаҳои ахлоқи шоистаи инсонӣ дар давраи кӯдакӣ ва махсусан, дар синни хурди мактабӣ гузошта мешавад. Ворид шудан ба ҷараёни таълим ва ба таври фаъол иштирок кардан дар он аз мактаббачагони хурдсол ташкилотчигӣ, риояи низоми таълимро талаб мекунад, ки ҳамаи ин дар маҷмӯъ дар ташаккули донишу рафторҳои ахлокии онҳо аҳамияти ҳалқунандаро мебозад. Таълим ва иҷрои корҳои ҷамъиятӣ низ дар аз худ намудани донишҳои нав дар бораи атрофиён, қонуну қодаҳои рафтор ба хонандагон мусоидат мекунад.

Ҳангоми ба мактаб қабул гардидани мактаббачагони хурдсол акнун муносибатҳои шахсии қаблии байниҳамдигарии онҳо моҳияти худро тағйир медиҳанд. Минбаъд ҳангоми ба таълим фаро гирифтани мактаббачагони хурдсол доираи васеи муносибатҳои онҳо ба вучуд меояд.

Барои боз ҳам васеъ намудани тасаввуроти мактаббачагони хурдсол оид ба қонуну қоидаҳои ахлоқ онҳоро лозим аст, ки як миқдори муайяни

донишҳои ахлоқиро ҳануз дар давраи томактабӣ дар хотираи худ нигоҳ доранд, то дар ҳаёти ҳаррӯзаи хеш онро истифода карда тавонанд. Барои он ки дар мактаббачагони хурдсол рафторҳои ахлоқӣ ташаккул дода шавад, зарур аст, ки дар назди онҳо иҷрои ягон кору амали навро гузоштан лозим, то ки ҳангоми иҷрои ин кор вобаста ба шароити нав ӯ аз донишҳои ахлоқии захиракардаи хеш истифода бурда тавонад.

Баланд гардидани натиҷанокии чараёни ғанигардони малакаи рафторҳои ахлоқӣ ва дар ин замина, ташаккули таҷрибаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол ба пурраву мукаммал омӯхтану баҳисоб гирифтани хусусиятҳои педагогӣ ва психологӣ ва синнусоли онҳо дар чараёни корҳои таълимию тарбиявӣ вобастагӣ дорад.

Бинобар ин, ҳар қадаре ки дар чараёни корҳои таълимию тарбиявӣ имкониятҳои фардӣ, сифатҳои шахсии мактаббачагони хурдсол аён гардад, ҳамон қадар зиёдтар мазмуни ахлоқии амали иҷронамудаи хонандагон намудор мегардад. Ин боваринокӣ, қавиירוагӣ ва ҷуръатнокӣ дар мактаббачагони хурдсол ташаккул дода, онҳоро ҳидоят менамояд, ки қавлу амалашон аз якдигар фарқ накунад ва боварино ба мақсадҳои гузошташуда зиёд созад. Дар ин ҷо таъкид намудан лозим аст, ки дар чараёни корҳои таълимию тарбиявӣ барои иҷрои амалҳои қобили қабули ахлоқӣ барқарор намудани муносибатҳои байниҳамдигарии мактаббачагони хурдсол хело муҳим аст, зеро ҳамкорӣ кардан хонандагонро водор месозад, ки бо якдигар муносибатҳои дӯстонаро барқарор созанд, қувваю кӯшиши худро барои ба даст овардани мақсади ягона равона созанд. Фаъолияти якҷоя дар чараёни таълим ва корҳои беруназсинфӣ тарбиявӣ натавонанд иҷрои якҷояи амалҳои гуногун мебошад, балки муносибатҳои мухталифи байни иштирокдорони он низ ба ҳисоб меравад.

Ба корҳои озмоишӣ гузаронидашуда така намуда, қайд намудан бамаврид аст, ки барои ташаккули донишу рафторҳои ахлоқии мактаббачагони хурдсол ба ҳисоб гирифтани хусусиятҳои психологию

синнусолӣ ва шавқу рағбати онҳо ба корҳои муфиди ҷамъиятӣ хело муҳим аст.

Дар синну соли хурди мактабӣ кӯдакон донишҳои илмӣ муқаддимавиرو дар бораи олами атроф, нишонаҳои табиат ва ҳаёти ҷомеа аз худ менамоянд. Мактаб аллакай дар қадамҳои аввалини таълим имкониятҳои васеи ташаккули донишҳои ахлоқӣ ва ҳамзамон, тарбияи малакаи ҷуръатнокии ахлоқиро низ дорад. Бинобар ин, дар раванди таълим ва ҳангоми ба роҳ мондани корҳои тарбиявӣ ташаккули донишҳои ахлоқӣ ва рафторҳои ахлоқӣ, дарки рафторҳои бошууронаи мактаббачагони хурдсол дар маркази диққати омӯзгорону волидайн бояд қарор гиранд.

Аз ҳама муҳим он аст, ки кӯдакон ҳиссиёти хушҳол будани худро аз рафторҳои хуби худ ва рафиқонашон эҳсос намоянд. На ҳамеша дар мактаббачагони хурдсол изҳор намудани ҳиссиёти қаноатмандӣ нисбат ба ҳамсинфон, волидайн, калонсолон, беморон ва хурдсолон мушоҳида карда мешавад. Мактаббачагони хурдсол дар аксар мавридҳо нисбат ба калонсолон, ҳамсолон ва атрофиён муносибати инсондӯстона, хайрхохона, боадолатона зоҳир карда наметавонанд, чунки ҳанӯз таҷрибаи ҳаётии онҳо кофӣ нест.

Яке аз хусусиятҳои ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол дар он зоҳир меёбад, ки онҳо ба вазъияти баамаломата на ҳамеша сарфаҳм мераванд, хусусан дар ҳамон ҳолатҳое, ки бархурди меъёрҳои ахлоқӣ ба миён ояд. Раванди ташаккули ягонагии донишҳои ахлоқӣ ва рафторҳои ахлоқии мактаббачагони хурдсол ба он вобастагӣ дорад, ки оё онҳо метавонанд ин ё он меъёрҳои ахлоқиро фарқ ва ё дарк намоянд. Ин раванд бештар ҳангоми мустақилона интиҳоб намудани рафторҳои ахлоқӣ зоҳир мешавад. Махсусан, дар ҳамин ҳолат мактаббачагони хурдсол ба дарк намудан ва фарқ кардани рафторҳои хеш ва муқоиса намудани рафторҳои рафиқонашон шурӯъ менамоянд.

Махсусан малакаи бо коллективи ҳамсинфон кору фаъолият намуданро, дар тарбия ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол таъкид

намудан ба маврид аст. Маҳз, дар ҳамбастагию якдигарфаҳмӣ фаъолият намудан ва ба дар лаҳзаҳои душвор ба якдигар кумак намудану ба якдигар меҳрубону содиқ будан, мавқеи ҳар як хонандаро муайян карда метавонад, ки ин ба омӯзгор дар муайян намудани дараҷаи тарбиянокии ахлоқии мактаббачагон ёрии калон расонида метавонад.

БОБИ II. ЧАМЪБАСТИ НАТИҶАИ ҚОРҶОИ ТАҶРИБАВӢ- ОЗМОИШӢ ОИД БА ШАККУЛИ ҶУРЪАТНОКИИ АХЛОҚӢ ДАР ХОНАНДАГОНИ СИНФҶОИ ИБТИДОӢ

Дар боби мазкур тарбияи ҳисси қарзи инсонӣ дар ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ таҳлилу арзёбӣ гардидааст. Зикр карда мешавад, ки тарбияи ҳисси қарзи инсонӣ бе тарбияи муҳаббат ба Ватан, эҳтиром ба арзишҳои милливу умумиинсонӣ ва ифтихор аз таърихи халқ номумкин аст. Вобаста ба шароити кунунӣ тарбияи ҳисси қарзи инсонӣ имрӯз на танҳо барои илми педагогика яке аз вазифаҳои авлавиятнок маҳсуб доништа мешавад, ҳамзамон масъалаи мазкур барои мактаб, оила ва ҷомеа низ ба ҷумлаи вазифаҳои муҳим дохил мешавад. Дар боби мазкур масъалаи ҳамкориҳои мактабу оила дар ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ баррасӣ гардида, ҳамзамон камбудииҳо дар тарбияи ахлоқии кӯдакон дар оила муайян карда шудааст. Инчунин ҷиҳати ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ камбудииҳои волидон муайян карда шуда, таъкид карда мешавад, ки барқарор намудани алоқаи мунтазам бо падару модарон ва аъзоёни калонсоли оила ва баланд бардоштани маърифати педагогии волидон шартҳои муҳимми тарбияи ахлоқии мактаббачагони хурдсол мебошад.

Дар боби мазкур масъалаи ташкили фаъолияти коллективона ва ҷалб намудани мактаббачагони хурдсол ба қорҳои ғоиданоки ҷамъиятӣ аз масъалаҳои калидӣ дар диссертатсия маҳсауб меёбад. Дар ин боб лаҳзаҳои махсуси тарбиявии шифоҳӣ (дар шакли сӯҳбату ҳикоя) ва лаҳзаҳои тарбиявии амалӣ оварда шудааст, ки дар онҳо масъалаҳои ёрии рафиқонаи байниҳамдигарӣ, ҳамкорӣ, қори сарқардашударо ба охир расонидан, масъулиятшиносӣ ва ғайра бо ёрии омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ ҳамчун тавсияи методӣ пешниҳод гардидаанд.

2.1. Тарбияи ҳисси қарзи инсонӣ воситаи муҳими ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ

Бояд зикр намуд, ки бо мурури замон дар ҷомеа ба тарбияи насли нав талаботҳои нав гузошта мешаванд ва шаклу усулҳои таъсиррасонӣ ба шахсияти наврасон бояд дигар шаванд. Омӯзгорон ва волидайн бояд ба он диққат диҳанд, ки инсоне, ки тарбия мекунад, пеш аз ҳама, ҳамчун шахсият чи гуна бошад ва чӣ тавр насли наврасро ба ҳаёти ҷомеа ворид созанд.

Ҳисси қарзи инсонӣ бояд аз овони кӯдакӣ ташаккул дода шавад. Оила барои мактаббачагони хурдсол тақвоҳои ахлоқӣ ва макони муҳаббати инсонӣ аст. Дар оила ҷаҳонбинӣ, эътиқоду рафтори ахлоқӣ ва одатҳои неки инсонӣ ташаккул меёбанд. Таъсири падару модар дар тарбияи ахлоқии мактаббачагони хурдсол хеле калон аст.

Рафтору муносибати волидайн ба кӯдакон таъсири маънавӣ мерасонад ва рағбатнокии ҷамъиятӣ ва ормонҳои онҳоро ташаккул медиҳад. Кӯдакон аз падару модар таҷрибаи ҳаётро аз худ мекунанд.

Оила одамони гуногунсинну сол, таҷриба ва касбу корро муттаҳид мегардонад. Ҳар қадаре ки таҷрибаи ҳаётӣ ва иҷтимоии аъзоёни оила ғанӣ бошад, ҳамон қадар ба тарбияи кӯдакон таъсири бузург мерасонад. Муносибати солими оилавӣ имкон медиҳад, ки дар оила шахсони оромтабиат, серғайрат ва зиндадил ба воя расанд, мушкилиҳоро бартараф созанд ва дар ҷомеа умр ба сар баранд.

Бояд дар хотир дошт, ки мактаб низ дар ташаккули шахсияти наврасон нақши муҳим мебозад. Маҳз дар мактаб кӯдакон бо илмҳои гуногун шинос шуда, донишҳои заруриро барои ҳаёт аз худ мекунанд. Омӯзгорон на танҳо ба таълими фанҳо машғул мешаванд, балки ба тарбияи ахлоқии шогирдон низ диққати ҷиддӣ медиҳанд.

Ҳамкориҳои мутақобилаи оила ва мактаб барои тарбияи насли наврас аҳамияти калон дорад. Волидайн ва омӯзгорон бояд якҷоя кор кунанд, то ки

кӯдакон дар муҳити солим ва мусоид ба воя расанд. Дар ин сурат, онҳо метавонанд ба шахсиятҳои комил табдил ёфта, ба ҷомеа манфиат оваранд.

Муҳити иҷтимоӣ низ дар тарбияи насли наврас нақши муҳим мебозад. Ҷавонон бояд дар муҳити солим ва обод зиндагӣ кунанд, то ки дар онҳо ҳисси ватандӯстӣ ва ифтихор аз миллати худ ташаккул ёбад. Ҳукумат ва ҷомеа бояд барои фароҳам овардани чунин муҳит талош кунанд.

Ҳангоми ба мактаб қабул гардидани мактаббачагони хурдсол дар онҳо тарбия ва ташаккули ҳисси қарзи инсонӣ ба як маҷро медарояд. Сухани омӯзгор василаи таъсиррасонӣ мегардад, агар кӯдаконро ба адои қарзи инсонӣ раҳнамун созад ва бачаҳо маънии хушбахтиро дар офариниши шодӣ барои одамон бинанд. Эҳсоси қарз дар дили кӯдак ошён мегузорад, агар сухани тарбиятгар нерӯи руҳиро падида оварад ва барои меҳнати илҳомомез баҳри нафъи Ватан ифода кардани худро авлотар донад.

Ҳангоми ташаккул додани ҳисси қарзи инсонӣ муносибати инсон ба шахс амиқтар аён мегардад, зеро ҷавҳари инсонро эҳсоси қарз ташкил медиҳад. Иҷрои қарзи инсонӣ донистану дарк намудани вазифаҳо дар назди меҳан, ҷомеа, арзишҳои ахлоқӣ ва инсонхост. Тарбияи эҳсоси қарз қисми таркибии тарбияи ахлоқии насли наврас аст.

Падару модарон ва омӯзгорон бояд ба ҳар як сухан ва амалиёти мактаббачагони хурдсол аҳамият диҳанд ва муносибати кӯдакро ба одамон муайян кунанд. Омӯзгор бояд нозуктарин муносибатҳои кӯдаконро дарк намуда, ҳамоҳангии хоҳиш ва қарзро муайян созад.

Дар раванди тарбияи ҳисси қарз бояд ба масъалаҳои баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии кӯдакон диққати ҷиддӣ дода шавад. Зеро, донишҳои ҳуқуқ ва ӯҳдадорӣҳои худ заминаи мустаҳкам барои эҳсоси масъулият ва адои қарз дар назди ҷомеа мебошад. Кӯдакон бояд дарк кунанд, ки ҳар як шахс дар ҷомеа ҳуқуқҳо дорад, ва ҳамзамон ӯҳдадорӣҳои низ ба зимма дорад, ки иҷрои онҳо барои пешрафти ҷомеа муҳим аст.

Тарбияи ҳисси қарзи инсонӣ бе тарбияи муҳаббат ба Ватан, эҳтиром ба арзишҳои милливу умумиинсонӣ ва ифтихор аз таърихи халқ номумкин аст.

Ватандорӣ ва эҳсоси ватанпарастӣ қувваи пешбарандаест, ки инсонро ба хизмат ба Ватан, ҳифзи манфиатҳои он ва адои қарзи шаҳрвандӣ ҳидоят мекунад.

Омӯзгор бояд дар ҳар як дарс ва чорабиниҳои беруназсинфӣ аз имконият истифода бурда, ба кӯдакон аҳамияти доштани эҳсоси қарзро фаҳмонад. Мисолҳои зинда аз ҳаёти қаҳрамонони миллӣ, шахсиятҳои барҷастаи илму фарҳанг ва одамони оддӣ, ки бо меҳнати худ ба пешрафти ҷомеа саҳм гузоштаанд, метавонанд барои кӯдакон намунаи ибрат бошанд.

Падару модарон ва омӯзгорон бояд мӯътақид бошанд, ки эҳсоси қарз ҷавҳари шуҷоати шаҳрвандӣ ва садоқат ба ормонҳои мардум бошад ва ба ин маънӣ кӯшиш ба ҳарч диҳанд, ки қонуниятҳои ташаккули ин дороии рӯҳиро дарк ва эҳсос намоянд.

Эҳсоси қарз довари ботинӣ ва ангезаи вичдон аст. Бе дарки қарзи инсонӣ, қонунҳои ахлоқро тасаввур кардан мумкин нест. Касе, ки ин эҳсосро надорад, шахси комил намешавад.

Муҳим аст, ки кӯдакон қарзи инсониро дарк кунанд. Ғамхорӣ аз эҳсоси шодӣ, изтироб ва дарди дигарон сар мешавад. Агар шахс нафаҳмад, ки саодати ҳақиқӣ аз дастгирии дигарон вобаста аст, эҳсоси сипосгузорӣ намекунад.

Саодати инсонӣ чашмаи эҳсоси қарз аст. Зарур аст, ки дар қалби насли наврас аз кӯдакӣ эҳсоси қарзи инсонӣ ташаккул ёбад.

Омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ барои дар мактаббачагони хурдсол ташаккул додани ҳисси қарзи инсонӣ имконияти васеъ доранд. Омӯзгорон чӣ дар вақти дарс ва чӣ ҳангоми ташкили корҳои беруназсинфӣ метавонанд ба масъалаи мазкур тавачҷӯӣ бештар зоҳир намоянд.

Барои мисол дарси муаллимаи синфи 2-юми муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №2-и ноҳияи Данғара Р. Шарифоваро аз рӯи ҳикояи В. Осеева «Чунон тақсим кунед, ки корро тақсим карда будед» пешниҳод карда шуд. Мазмуни ҳикоя чунин аст.

Омӯзгори кӯҳансоле танҳо зиндагӣ мекард. Шогирдони ӯ кайҳо бузург шуда буданд, вале устои худро фаромӯш намекарданд. Рӯзе ба хонаи муаллим ду писарбача омада, мегӯянд, ки модарҳоямон моро назди Шумо фиристонданд, то дар корҳои хонадон ёрӣ расонем. Муаллим сухани бачаҳоро хуш пазируфта, хоҳиш менамояд, ки чалаки дар боғ бударо аз об пур кунанд. Дар назди чалак сатили оҳанин ва дар шохи дарахт як сатилчаи мисли пари мурғ низ овезон карда шуда буд. Яке аз бачаҳо сатили оҳанинро гирифта, назди чоҳи об меравад. Писарбачаи дуюм бошад аз шохи дарахт сатилчаи бозичамонандро гирифта, ба сӯи рафикаш мешитобад. Бачаҳо чандин маротиба назди чоҳи об рафта, баргашта ба чалак об мерехтанд.

Муаллим ин амали бачаҳоро аз паси тиреза назора мекард. Дар болои гулҳо занбӯрони асал чарх мезаданд. Ба машом бӯи асал мезад. Бачаҳо хушҳолона ҳангоми кашонидани об байни якдигар гуфтугӯ мекарданд. Яке аз онҳо ҳар лаҳза сатилро ба замин гузошта, арақи чабинашро пок мекард. Писарбачаи дуюм бошад, аз сатилчаи бозичамонанд обро ҳар тараф пош хӯронда, паҳлӯи ӯ роҳ мегашт. Вақте чалак аз об пур шуд, муаллим бачаҳоро назди худ хонда, изҳори минатдорӣ менамояд. Муаллим дар болои миз кӯзаи гилини пур аз асал ва дар паҳлӯи он истакони пур аз асалро гузошта буд. Ӯ ба бачаҳо мегӯяд:

– Ин тӯҳфаҳоро ба модарони худ баред, бигузор ҳар кас мувофиқӣ меҳнати кардааш ҳиссаи худро гирад.

Бачаҳо бо тааҷҷуб ба муаллим нигоҳ карда, мегӯянд, ки мо инро тақсим карда наметавонем.

–Тавре тақсим кунед, ки корро тақсим карда будед, – оромона мегӯяд муаллим.

Баъди хондани ҳикоя бачаҳо рафтори ҳар кадом писарбачаро тавсиф намуданд ва муаллим меъёри адолатнокиро ба хонандагон фаҳмонд.

Чунин ба назар мерасад, ки хонандагони синфҳои 1-ум ва 2-юм ин ё он рафторро бо мафҳумҳои «дуруст», «нодуруст», «хуб», «бад» арзёбӣ мекунанд. Дар таркиби луғавии онҳо мафҳуми «адолатнокӣ» дида

намешавад. Танҳо шумораи на он қадар зиёди хонандагон (20%) мафҳуми «адолатнокӣ»-ро тавассути таҷрибаи на он қадар зиёди ҳаётии ба мактаббачагони хурдсол хосбуда шарҳ доданд. Дар муқоиса бо хонандагони синфҳои 1-ум ва 2-юм қисми зиёди хонандагони синфҳои 3-юм ва 4-ум мафҳуми «адолатнокӣ»-ро аллакай аз худ мекунанд ва онро дар рафторҳои амалии худ истифода мебаранд, вале на ҳамаи кӯдакон мувофиқи қонуни адолатнокӣ кору зиндагӣ мекунанд.

Агар инсон дар хурдӣ худро идора карда натавонад ва қадри инсонии худро устувор насозад, кори наҷибе анҷом дода наметавонад. Таъсири тарбиявӣ танҳо вақте ба эътиқод табдил меёбад, ки хонанда воқеаҳоро бо ақл дарк намояд ва мутаассир шавад. Ҳадафи тарбиятгарон фаҳмонидани зебогии ахлоқи шоиста ба шогирдон аст, то онҳо аз ҳақиқати ахлоқӣ руҳбаланд шаванд ва онро азиз доранд. Тарбиятгар бояд эътиқод дошта бошад, ки шогирдро танҳо дар сурате ба ин ҳолат оварда метавонад, ки агар ӯ худро огоҳона устувор нишон дода тавонад.

Омӯзгор бояд эҳсоси қалби шогирдонро дарк намуда, муносибатҳои мутақобилаи масъулият ва қарздориро ба миён орад ва кӯдак дарси қарзгомӯзиро аз худ кунад. Тарбияи ҳақиқӣ дар ягонагии тарбия ва худтарбиякунӣ оғоз меёбад, ки ин ягонагӣ дар шароити азиз доштани чизе имконпазир аст. Вуруди ҳақиқат ва эътиқод аз муносибатҳои инсонӣ, ки дар онҳо эҳсоси қарзи инсонӣ тавлид мешавад, оғоз мегардад.

Ин эҳсоси қарздорӣ, ки дар равобити инсонӣ пайдо мешавад, асоси худогоҳии инсонӣ ва масъулияти ӯро дар ҷомеа ташкил медиҳад. Он ба шахс қувват мебахшад, то дар роҳи рост устувор бошад ва ба арзишҳои ахлоқӣ содиқ бимонад. Ин ҳиссиёт, ки дар кӯдакӣ реша давондааст, дар тамоми умр ӯро ҳамроҳӣ мекунад ва ба ӯ имкон медиҳад, ки қарорҳои дуруст қабул кунад ва ба дигарон ғарӣ расонад.

Тарбия бояд ба рушди хислатҳои неки инсонӣ равона карда шавад. Ин хислатҳо, аз қабилӣ меҳрубонӣ, адолат, покқивҷдонӣ ва ғайра, ба инсон кӯмак мекунанд, ки дар ҷомеа мавқеи худро пайдо кунад ва барои беҳбудии он саҳм

гузорад. Тарбия бояд ба инсон таълим диҳад, ки чӣ гуна худро идора кунад, андешаҳояшро баён кунад ва барои ҳадафҳои худ мубориза барад.

Тарбия на танҳо додани дониш, балки инчунин тарбияи ахлоқи инсонӣ мебошад. Он ба инсон кӯмак мекунад, ки худро шиносад, қадри инсонии худро устувор созад ва дар ҷомеа шахси арзанда бошад. Тарбия бояд дар асоси муҳаббат, эҳтиром ва эътимод ба шогирд сохта шавад.

Эҳсоси қарзи инсонӣ дар муносибатҳои мутақобилаи инсонӣ тавлид ёфта, мабдаҳои ҷамъиятӣ ва шахсиро омезиш медиҳад. Роҳи ташаккули он аз фаҳмиши манфиатҳои ҷомеа ва муносибат ба инсон шурӯъ мешавад. Қўллаи ташаккули қарзи инсонӣ эҳсоси сарнавишти инсонҳо аз кӯдакӣ аст, то ормони хизмат ба ватан дар дил ҷой гирад.

Волидон ва омӯзгорон бояд муносибатҳои мутақобилаи кӯдаконро бо одамон ончунон барқарор намојанд, ки ҷонашонро ба дигарон бахшида тавонанд. Қобилияти талаб гузоштан дар назди худ ба сарчашмаҳои шодиву бахт вобаста аст. Муносибат нисбат ба хушбахтӣ ва дарки бахту шодии бача умдатарин ҳикмати педагогист.

Тарбия дар руҳи беғамӣ ва лаззатҳои беохир худхоҳиро ба миён меорад. Идеали тарбиявӣ бояд дар дарёфти бахт дар дилсӯзӣ ва изтироб зоҳир ёбад. Дар ниҳоди бача эҳсоси таассуроти руҳии пурзӯр ва ғамхорӣ устувор сохтан муҳим аст. Хурдсоле, ки худро назди волидайн ҷавобгар мешуморад, онҳоро таҷассуми қарзи ҷомеа ва ватан медонад.

Дарки қарзи инсонӣ на танҳо дар оила ва мактаб, балки дар муҳити иҷтимоӣ низ ба вуҷуд меояд. Намунаҳои ибратбахши шахсиятҳои ватандӯст, қаҳрамонони миллӣ ва шахсони бофарҳанг дар ташаккули ҳисси ватандорӣ ва масъулияти шаҳрвандӣ нақши муҳим мебозанд. Мутолиаи адабиёти бадеӣ, тамошои филмҳои тарбиявӣ ва иштирок дар ҷорабиниҳои ватандӯстона ба амиқ гардидани ин эҳсос мусоидат меkunанд.

Муҳити солим ва муносибатҳои дӯстона дар байни ҳамсолон ва аъзои ҷомеа барои инкишофи қарзи инсонӣ шароити мусоид фароҳам меоваранд.

Эҳтиром ба ақидаи дигарон, омодагӣ ба ёрӣ расондан ба ниёзмандон ва иштирок дар корҳои хайрия аз зухуроти ин ҳиссиёт ба шумор мераванд.

Дар замони муосир, ки арзишҳои моддӣ мавқеи муҳимро ишғол мекунанд, тарбияи қарзи инсонӣ аҳамияти хоса касб мекунад. Насли наврасро дар рӯҳияи худогоҳӣ, худшиносӣ ва ватанпарастӣ тарбия намудан вазифаи муҳими ҳар як узви ҷомеа аст. Ин роҳ ба бунёди ҷомеаи солим ва пешрафта мусоидат мекунад.

Дар ин раванд, нақши воситаҳои ахбори омма низ хеле муҳим аст. Расонаҳо бояд ба тарғиби арзишҳои маънавӣ, ахлоқӣ ва ватандӯстӣ таваҷҷӯҳи бештар зоҳир намоянд. Барномаҳои телевизионӣ ва радиой, мақолаҳои рӯзномаҳо ва маҷаллаҳо бояд ба таври муассир дар ташаққули ҷаҳонбинии насли наврас саҳм гузоранд.

Маориф ва илм низ дар тарбияи қарзи инсонӣ нақши калидӣ доранд. Барномаҳои таълимӣ бояд ба таври ҳамаҷониба ба рушди шахсияти хонандагон ва донишҷӯён нигаронида шаванд. Омӯзгорон ва устодон бояд бо намунаи шахсии худ ба шогирдон таъсир расонанд ва онҳоро ба амалҳои нек ҳидоят намоянд.

Ҳамин тариқ, тарбияи қарзи инсонӣ як вазифаи муштаракӣ оила, мактаб, ҷомеа ва давлат аст. Танҳо бо саъю кӯшиши муштарак мо метавонем насли худро дар рӯҳияи ватандӯстӣ, инсондӯстӣ ва ахлоқи ҳамида тарбия намоем ва ҷомеаи солим ва пешрафта бунёд кунем.

Дар ҷамъияти мо одамон ҳастанд, ки ба ёрии ҳамаҷониба мӯҳтоҷанд. Маҳорати дарк намудани одамони мӯҳтоҷи ёри аз рӯҳи қавии кӯдак дарак медиҳад. Омӯзгори муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии № 3-и ш. Бохтар А. Алиев бо хонандагони синфи 4-ум аз рӯи ҳикояи А. Ғафуров «Пайраҳа» суҳбат гузаронид.

Омӯзгор ҳикояро қироат намуда, дар бораи Ҷумҳурии Тоҷикистон, кишвари сулҳу субот ва бунёдкорию созандагӣ, қисса кард. Ҳикоя дар бораи дустии бачагон бо амаки Ҷалол буд. Рӯзе Муҳаббат дид, ки амаки Ҷалол лағжида афтод. Баъди ин ҳодиса, Муҳаббат бо дигар бачаҳо ба назди хонаи

амаки Чалол пайраҳае аз сангреза сохтанд, то ки дигар наафтад. Амаки Чалол аз ин амали онҳо бисёр хурсанд шуд. Муаллим ба хонандагон ҳикмати «Ҳар чӣ кошӣ, ҳамон медаравӣ»-ро фаҳмонд. Ҳангоми нақл омӯзгор аз навиштаҷотҳо ва расмҳо истифода бурд.

Баъди ин, муҳокимаи ҳикоя шуруъ гардид. Омӯзгор ба хонандагон мурочиат намуда, суол медиҳад, ки оё шумоён нисбат ба хурдтаракон, падару модар ва дигарон кадом корҳои шоистаро иҷро намудед? Хонандагон оид ба корҳои неки анҷомдодаи худ мисолҳо оварданд. Масалан, яке аз хонандагон иброз намуд, ки агар модарам бо кори хона банд бошанд, ман додарчаамро нигоҳубин менамоям. Дигаре гуфт, ки мо дар хона барои паррандагон донхӯрак сохтаем. Махсусан, дар фасли зимистон ба донхӯрак дон мепошам, то ки паррандагон гуруснагӣ накашанд. Агар чӯраам дар ҳалли мисолу масъалаҳои математика душворӣ кашад, ба ӯ ёрӣ мерасонам.

Дар рафти суҳбат, омӯзгор ба хонандагон саволҳои гуногун дод, то ки фаҳмиши онҳоро дар бораи ҳикоя ва мақсади асосии он санҷад. Бачаҳо бо шавқу завқ ба саволҳо ҷавоб дода, фикру андешаҳои худро баён карданд. Онҳо гуфтанд, ки дӯстӣ, ҳамдардӣ ва кӯмак ба ниезмандон хислатҳои хуби инсонӣ мебошанд.

Омӯзгор таъкид намуд, ки ҳар яки мо бояд кӯшиш кунем, ки ба дигарон ёрӣ расонем ва дар ҳаёт неки кунем. Инчунин, муаллим аз бачаҳо хоҳиш кард, ки дар бораи амалҳои неки худ ва ё дигарон дар ҳаёт нақл кунанд.

Дар охир, омӯзгор ба хонандагон супориш дод, ки дар бораи мавзӯи ҳикоя эссе нависанд ва расм кашанд. Ин супориш ба онҳо имкон медиҳад, ки андешаҳои худро дар бораи мавзӯи дӯстӣ ва ёрдамрасонӣ боз ҳам амиқтар намоянд. Ин дарс ба бачаҳо дарси ибрат гардид ва онҳоро ба кӯмаки ҳамдигар ва дӯстӣ ҳидоят кард.

Бояд зикр намуд, ки чунин корҳои тарбиявиро мунтазам бояд гузаронид ва иҷрои корҳои неку шоистаро ба хонандагон доимо бояд хотирнишон намуд. Ҳамзамон, барои иҷрои корҳои неку шоиста ҳамеша бояд хонандагон руҳбаланд ва дастгирӣ карда шаванд. Ин дар навбати худ, дар хонандагон

боиродагӣ ва бочуръатири ташаккул медиҳад, ки ин як қисми муҳими тарбияи ахлоқии хонандагон маҳсуб доништа мешавад.

Аз нигоҳи мо, тарбияи кӯдак бояд на танҳо ҳамчун шахси донишманд ва мушоҳидакунандаи сода, балки ҳамчун инсонӣ ғайб, пешгом ва соҳибирода сурат гирад. Бешубҳа, ин ба малака ва кордонии муаллим вобаста аст. Кӯдак бояд қодир бошад, ки нисбат ба воқеаҳои ҳаррӯза мавқеъ ва дидгоҳи худро муайян созад, ки ин аслан масъалаи асосии тарбияи ахлоқии насли ҷавон ба ҳисоб меравад.

Давраи кӯдакӣ марҳилаи ҳаёти маънавии инсон аст, ки дар он ӯ бо шиддати махсус аввалин майли зухури қувваи шахсии худро эҳсос мекунад ва дар ӯ хоҳиши амалӣ намудани нерӯи худ мушоҳида шуда, ҳамзамон аз рафтору кирдори барои дигарон судманд будан, ба вучуд меояд.

Бори дигар таъкид менамоем, ки ҳадаф ва мақсади кори тарбиявии омӯзгорон ва падару модарон бояд дар он таҷассум ёбад, ки кӯдакон ҳаёти ояндаи худро барои расонидани некӣ ба дигарон бахшида тавонанд.

Ҳамин тавр, тарбия бояд ба он равона гардад, ки кӯдак на танҳо донишҳои тайёрро аз худ кунад, балки қобилияти мустақилона фикр кардан, таҳлил кардан, баҳо додан ва хулоса бароварданро низ касб намояд. Ин раванд аз омӯзиши содда фарқ карда, кӯдакро ба ҷаҳони атроф бо диди интиқодӣ ва эҷодкорона нигоҳ кардан водор месозад. Муҳити тарбиявӣ бояд имконият фароҳам оварад, ки кӯдак аз тарсу ҳарос озод бошад, баёнғари андешаҳои худ бошад ва дар қабули қарорҳо иштирок намояд.

Барои ноил шудан ба ин ҳадаф, муҳим аст, ки муносибати муаллим ва падару модар бо кӯдак бар асоси эҳтиром, боварӣ ва ҳамкорӣ бунёд гардад. Кӯдак бояд эҳсос намояд, ки андешаҳои ӯ арзишманд буда, саҳми ӯ дар ҳалли масъалаҳои гуногун қабул карда мешавад. Дар ин сурат, ӯ тадриҷан ба шахси масъулиятнок, мустақил ва қодир ба қабули қарорҳои дуруст табдил меёбад.

Дар баробари ин, набояд фаромӯш кард, ки тарбияи ахлоқӣ ҷузъи ҷудонашавандаи раванди тарбия ба ҳисоб меравад. Кӯдак бояд арзишҳои ахлоқиро, аз қабилӣ ростгӯӣ, адолат, меҳрубонӣ ва ғамхорӣ нисбат ба

дигарон аз худ намояд. Ин арзишҳо бояд на танҳо дар шакли суҳан, балки дар амал низ нишон дода шаванд, то ки кӯдак намунаи ибрат дошта бошад.

Ҳамин тариқ, тарбияи кӯдак бояд ҳамчун раванди ҳамаҷониба ва мутавозин сурат гирад, ки дар он рушди ақлонӣ, ҷисмонӣ ва ахлоқии кӯдак ба таври баробар ба назар гирифта мешавад. Ин танҳо дар сурате имконпазир аст, ки агар муаллимон ва падару модарон якҷоя амал намуда, баҳри ояндаи дурахшони насли наврас саъю кӯшиш ба харҷ диҳанд.

Илова бар ин, тарбия бояд ба рушди эҷодии кӯдак диққати ҷиддӣ диҳад. Имконият додан ба кӯдак барои ибрази худ тавассути санъат, мусиқӣ, адабиёт ва дигар шаклҳои фаъолияти эҷодӣ ба ӯ кӯмак мерасонад, ки потенциали худро кашф намояд ва малакаҳои нави худро инкишоф диҳад. Эҷодкорӣ на танҳо як воситаи хуби баёни худ аст, балки ҳамчунин қобилияти ҳалли мушкилотро ба таври ғайриоддӣ ва ҷустуҷӯи роҳҳои навро дар ҳаёт тақвият мебахшад.

Муҳити оилавӣ ва мактабӣ бояд фазои мусоидро барои омӯзиш ва таҷриба фароҳам оварад. Кӯдак набояд аз хато кардан битарсад, зеро хатоҳо қисми ҷудонашавандаи раванди омӯзиш мебошанд. Ба ҷои сарзаниш, хатоҳо бояд ҳамчун имконият барои афзоиш ва такмил истифода шаванд. Муҳим аст, ки кӯдак эҳсос намояд, ки дар ҳар ҳолат дастгирӣ мешавад ва ҳамеша метавонад ба кӯмаки калонсолон умед бандад.

Ниҳоят, бояд дар хотир дошт, ки тарбия ин раванди давомдор ва мураккаб аст, ки аз волидон ва омӯзгорон сабр, муҳаббат ва фаҳмиши талаб мекунад. Натиҷаи ин саъю кӯшишҳо насли босавод, ахлоқӣ ва эҷодкор хоҳад буд, ки қодиранд ҷомеаро ба сӯи ояндаи беҳтар роҳнамоӣ намоянд. Тарбияи дуруст калиди ободии фардои миллат аст.

2.2. Ҳамкории мактаб ва оила дар ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ

Тарбияи рафторҳои ахлоқии хонандагон танҳо он гоҳ самари дилхоҳ ба бор меорад, ки агар се ниҳоди муқтадир – мактаб, оила ва ҷомеа – дар ҳамроҳангӣ ва ҳамбастагӣ барои ояндаи дурахшони насли наврас бо ҳам фаъолият кунанд. Аз ин рӯ, мактаб ва оила чун ду шарики масъул ва ду нерӯи пушқуввати тарбиявӣ дар таълиму тарбияи насли наврас ҳам масъуланд ва ҳам вазифадор. Зеро дар сурати иттиҳод ва ҳамовозии ин ду ниҳод метавон ба осонӣ гиреҳҳои бисёре аз масоили тарбияи ахлоқии насли наврасро кушод.

Ва амри воқеъ ин аст, ки падару модарон бояд бори гарони масъулияти тарбияи фарзандонро бештар аз ҳар ҷониби дигар бар дӯш дошта бошанд. Вазифаи мактаб низ дар ин раванд бениҳоят муҳим аст. Муаллимон, ҳамчун шахсиятҳои соҳибмаърифат ва намунаи ибрат, бо усулҳои муносири таълим ва тарбия, дар замири хонандагон тухми неки ахлоқро мекоранд ва онҳоро ба сӯи арзишҳои волои инсонӣ ҳидоят менамоянд. Ҳамкориҳои мутақобилаи муаллим ва волидайн заминаи мусоидро барои рушди ҳамҷонибаи хонандагон фароҳам оварда, онҳоро ба ояндаи дурахшон омода месозад.

Ҷомеа низ дар тарбияи ахлоқии насли наврас нақши бевосита дорад. Муҳити иҷтимоӣ, ки хонанда дар он ба воя мерасад, ба ташаккули шахсияти ӯ таъсири амиқ мерасонад. Барои ҳамин, эҷоди фазои солими ахлоқӣ дар ҷомеа, пешгирии паҳншавии зухуроти номатлуб ва тарғиби арзишҳои миллӣ ва умумиинсонӣ аз вазифаҳои муҳимтарини ҷомеа ба шумор меравад.

Дар ниҳоят, тарбияи ахлоқии насли наврас вазифаи муштаракӣ ҳамаи аъзоёни ҷомеа буда, дар ҳамкорӣ ва ҳамроҳангии мактаб, оила ва ҷомеа самарани дилхоҳ ба бор меорад. Фақат дар чунин фазо метавон насли босавод, боахлоқ ва ватандӯстро ба воя расонд, ки ояндаи дурахшони Тоҷикистони азизамонро таъмин намоянд.

Дар қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» таъкид шудааст, ки: «Донишандӯзӣ ва иштироки фарзандро дар раванди таълим назорат карда, бо омӯзгорон,

хайати кормандон ва роҳбарияти муассисаи таълимӣ оид ба таълими фарзандон мунтазам ҳамкорӣ намоянд» [99, с.133].

Тарбияи ахлокии кӯдакон дар оила чараёни мураккаби иҷтимоӣ-педагогӣ буда, ба муносибатҳои дохилиоилавӣ ва истифодаи дурусти роҳу усулҳои тарбиявӣ ва урфу одат ва анъанаҳои оилавӣ вобастагӣ зиёд дорад. Имконияти оилаи муосир дар тарбияи ахлокии кӯдакон пеш аз ҳама, аз тарафи падару модарон дарк намудани зарурати ба таври мақсадноку муназзам ба роҳ мондани кори тарбиявиро талаб мекунад. Дар оила муҳайё сохтани шароите, ки ба инкишофи ҳаматарафаи шахсияти кӯдакон мусоидат намояд, хеле зарур аст, чунки оила барои кӯдак даргоҳест, ки аввалин пояҳои ахлоқи шоистаи инсонӣ гузошта мешавад. Ҷаҳонбинӣ ва эътиқод, одат, тарзи рафтор, хулқу аъвоҷ, ормон-асоси ҳамаи ин хусусиятҳои муҳими иҷтимоӣ-психологӣ шахсият дар оила гузошта мешавад.

Дар оила кӯдакон ба муносибати байниҳамдигарии калонсолон, ӯҳдадорӣҳои дошташон, ба қору ғайрияти меҳнатӣ ва вазъиятҳои дар оила ба амал омада эътибори махсус медиҳанд. Муҳаққиқ ва педагогӣ тоҷик, профессор Б. Маҷидова нақши роҳбарии падару модаронро ба тарбияи ахлокии кӯдакон таҳлил намуда, зикр мекунад, ки: «Дар шароити муосири ҷаҳонишавӣ, ки аз он Тоҷикистон низ дар қанор намондааст, аз хурд то бузург, аз кӯдак то калонсол барои дониш, аз худ намудан, ғайридани навоҳариҳои илму фан, ҳодисаю воқеаҳои иҷтимоӣ, ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ фарҳангӣ, маишӣ, хоҷагӣ (пӯхтупаз, сайру саёҳат, хариду фурӯш ва ғайраҳо), муоширату мубодилаи афкор, мурочиат қардан ва истифода бурдан аз маводи итлоотӣ-иртиботӣ телевизор, телефони мобилӣ, интернетро афзал медонанд» [119, с. 10].

Бо вуҷуди ин, падару модарон вобаста ба проблемаҳои ҷаҳонишавӣ, ки хоҳу ноҳақ ба рафтору қирдори қудакону навоҳарон таъсир мерасонад, тарзи роҳбарӣ ба тарбияи фарзандонро ба қулӣ дигар қунанд. Нуқтаи назари падаи падару модарон бошад, ба кӯдакон ва рафтору қирдори онҳо таъсири бузург мерасонад. Ин рағбатнокии ҷамъиятии кӯдакон ва ормонҳои онҳоро

ташаккул дода, ҳамзамон ба мақсадҳои ҳаётан муҳими ӯ таъсир мерасонанд. «Кӯдакон дар оила натавонанд дарси оддӣ мушаххаси иҷтимоиро аз худ мекунанд, балки ба маҷмӯи муносибатҳои ҳамроҳ мешаванд, ки мазмунҳои ҳаёти ояндаи онҳоро ташкил медиҳанд».

Кӯдакон дар оила он таҷрибаи ғании калонсолонро меомӯзанд ва ин дар оянда ба онҳо ёрӣ мерасонад, ки дар оянда аз ӯҳдаи мушкilotи дар наздашон бавучудода ба хуби бароида тавонанд. Дар тарбияи ахлоқи шойман кӯдакон масъалаи муҳим ин мавҷуд будани муҳити мӯътадили психологии оилавӣ ба ҳисоб меравад. Психологи маъруф Б.Г. Ананьев менависад: «Муҳити маънавии оила ин ҳамдигарфаҳмии даркорӣ дар муносибати тарафайн, қаринии падару модарон нисбат ба кӯдакон, умумияти зербино ва зерсохтори тарбия аз бисёр ҷиҳат аз мақому вазъи оила дида, ба вазифаи иҷтимоӣ ва нақши волидайн вобастагӣ дорад» [11, с.107].

Одатан, дар дохили як оила, шахсони дорои синну соли гуногун, малакаҳои ҳаёти ва ихтисосҳои гуногунҷамъ мешаванд. Ҳар қадар ки сатҳи таҷрибаи иҷтимоӣ ва зиндагии аъзои оила, инчунин дараҷаи фарҳанг ва робитаҳои мутақобилаи онҳо мукамалтар бошад, ҳамон андоза ба рушди маънавии насли наврас таъсири бештар мерасонад.

Ҳузури муносибатҳои солим дар оила, рӯи муназзами зиндагии ҳар як узви он, дарки эҳсосоти хурсандиву шодии умумӣ замина фароҳам меорад, ки дар ҷунин вазъият инсонҳои ботамкин, ором, пур аз нерӯ, ҳаётдӯст ва ӯроадор ба камол расанд.

Аз ин рӯ, оила на танҳо макони зист, балки мактаби бузурги тарбия, маркази ахлоқ ва арзишҳои инсонӣ ба ҳисоб меравад. Оила барои кӯдак аввалин муҳити иҷтимоӣ аст, ки дар он ӯ бо олами атроф шинос шуда, асосҳои ҷаҳонбинӣ ва ахлоқи худро мегузорад. Маҳз дар оила кӯдак тарзи муошират бо дигарон, ҳисси масъулият ва эҳтироми калонсолонро меомӯзад.

Дар оилаҳои солим волидон намунаи ибрат барои фарзандон буда, бо рафтору гуфтори худ арзишҳои ахлоқиро тарғиб мекунанд. Онҳо ба фарзандон дар ҳалли мушкilot кӯмак расонида, ба онҳо имконият медиҳанд,

ки фикру андешаҳои худро баён кунанд. Волидони огоҳ мекӯшанд, ки дар оила фазои эътимод ва ҳамдигарфаҳмӣ ба вучуд оранд, то фарзандон ҳис кунанд, ки дар ҳар лаҳза метавонанд ба онҳо муроҷиат намоянд.

Ҳамин тариқ, таъсири оила ба шахсиятсозии насли наврас бебаҳост. Оила метавонад ҳам омили мусбати рушди кӯдак ва ҳам омили манфии он бошад. Аз ин рӯ, бунёди оилаи солим ва мустаҳкам, ки дар он арзишҳои инсонӣ эҳтиром карда мешаванд, вазифаи ҳар як ҷомеа аст. Зеро ояндаи ҷомеа аз он вобаста аст, ки насли наврас дар чӣ гуна муҳит ба воя мерасад.

Мушоҳидаҳои аз ҷониби мо гузаронидашуда ба саъю кӯшиши оила чиҳати дар кӯдакон ташаккул додани меъёр ва қоидаҳои рафтор далолат мекунанд. Махсусан диққати бештар ба мактаббачагони хурдсол дода мешавад. Барои мисол таҷрибаи тарбиявии якчанд оилаҳоро мисол меорем.

Вобаста аз муносибатҳои дохили оила, кӯдак метавонад хушбахт ва муваффақ бошад ё баръакс, бо мушкилоти равонӣ ва иҷтимоӣ рӯ ба рӯ гардад. Агар дар оила муҳаббат, эҳтиром ва дастгирии ҳамдигарӣ вучуд дошта бошад, кӯдак эҳсоси амният мекунад ва дар ӯ хислатҳои мусбат, аз қабили боваринокӣ, мустақилият ва қобилияти муошират инкишоф меёбанд. Дар сурати набудани чунин фазо, кӯдак метавонад ба асабоният, тарс ва нобоварӣ гирифта шавад.

Аз ин лиҳоз, тарбияи фарзанд масъулияти бузург аст, ки аз волидон сабру тоқат, дониш ва муҳаббати бепоёнро талаб мекунад. Волидон бояд дарк намоянд, ки фарзандон оинаи рафтори онҳо ҳастанд ва ҳамаи кирдорҳои онҳоро дар хотир нигоҳ медоранд. Бинобар ин, барои тарбияи насли солим волидон бояд пеш аз ҳама худашон намунаи ибрат бошанд.

Ҳамчунин, ҷомеа низ дар таъмини шароити мусоид барои рушди оила ва тарбияи насли наврас нақши муҳим дорад. Давлат бояд барномаҳои амалӣ созад, ки ба дастгирии оилаҳои ҷавон, баланд бардоштани саводнокии волидайн ва таъмини имкониятҳои баробар барои таҳсил ва рушди кӯдакон нигаронида шудаанд. Танҳо бо ҳамкории муштарак оила, ҷомеа ва давлат

метавон насли солим ва бомаърифатеро ба воя расонд, ки ояндаи дурахшони кишварро таъмин карда тавонад.

Оилаи Каримовҳо дар ноҳияи Данғара зиндагӣ мекунанд. Таҷрибаи тарбияи кӯдакон дар оилаи Каримовҳо сазовори таҳсин аст. Сарвари оила ба ҳайси сармуҳосиб фаъолият намуда, ҳамсараш соҳибхоназан мебошад. Онҳо 5 нафар фарзандро тарбия менамоянд. Фарзанди калонӣ Манучеҳр дар синфи 7-ум, Мавҷуда дар синфи 5-ум, Аҳдия дар синфи 3-юм, Шамсия дар синфи 1-ум ва Миҷгона хурдсол мебошад. Падару модар ҳар шаб рӯзнома ва дафтарҳои фарзандонро аз назар мегузаронанд. Модарашон ҳар бегоҳ якҷоя бо кӯдакон хондани ҳикояву афсонаҳоро ташкил намуда, дар якҷоягӣ бо онҳо маводи хондашонро муҳокима менамояд. Дар оилаи онҳо ҷазои ҷисмонӣ вучуд надорад. Волидайн боварӣ доранд, ки усули хуби тарбия муносибати хуб бо фарзандон мебошад. Ҳар як аъзои оила ӯҳдадори худро дорад: Манучеҳр харидаи мағозаро анҷом медиҳад ва ба корҳои падараш дар замини наздиҳавлигӣ ёрӣ мерасонад. Мавҷуда дар таййёр намудани хӯрок ба модараш ёрӣ мерасонад ва шустани косаю табакро ба уҳда дорад. Аҳдия дар рӯбучини хонаву тоза намудани фарши хона масъул мебошад. Шамсия хоҳари хурдакашон Миҷгонро нигоҳубин мекунанд.

Намунаи рафтори Манучеҳр, писари калонии ин оила, сазовори тақлид аст. Чун фарзанди калонсол, ӯ ҳамеша ба волидайн дар корҳои рӯзмаррашон дастёрӣ менамояд. Ҳарчанд падараш ҳар рӯз ба кор меравад, Манучеҳр дар набудани ӯ аксари вазифаҳои хонаро иҷро мекунад. Мавҷуда бо хоҳаронаш дар тозагии хона ба модарашон мадад мерасонанд. Ин амал як ҷузъи анъанаҳои мардуми тоҷик ва дигар сокинони Осиёи Марказӣ шинохта мешавад. Аз ин рӯ, дар оилаҳои тоҷик ба тарбияи фарзанди нахустин аҳамияти хоса дода мешавад. Волидайн дар навбати худ фарзандонро барои иҷрои вазифаҳои нек ситоиш мекунанд. Онҳо ҳеҷ гоҳ фарзандонро барои иҷрои нодурусти корҳо сарзаниш намекунанд, зеро ин рафтор метавонад дар кӯдакон тарсу бечуръатиро ба вучуд оварад.

Падари Манучеҳр дар суҳбат бо мо чунин изҳор дошт: "Манучеҳр фарзанди калонии мост. Ман ҳамчун падар дар корҳои хона ёрӣ мерасонам, зеро зиндагии оилавӣ бидуни ҳамкорӣ маъно надорад. Мо нисбати фарзандонамон ғамхорӣ мекунем, пас чаро онҳо дар ҳаққи мо ғамхорӣ накунад? Ман дар истеҳсолоти ғайриқонуният мекунам ва ӯ бояд баъзе корҳои хоҷагиро ба дӯш гирад. Ин амри воқеӣ аст, зеро ӯ бо мо дар як оила зиндагӣ мекунад." Маҳз ҳамин тарз дар оилаҳои тоҷик кӯдакон ба ҳаёти мустақилона омода карда мешаванд.

Дарк намудани ҷойҳои худ дар ҷомеаи оилавӣ, таҷассуми рафтори калонсолон, арҷгузорӣ ба бузургон, ки ҳамчун меъёри ахлоқӣ қабул шудааст, барои ташаккули донишҳои ахлоқии хонандагон замина мегузорад. Ғайриқонуниятгирӣ, ҳам бо ҳамсолон ва ҳам бо калонсолон, эҳсоси масъулият нисбат ба вазифаи супоридашуда, натиҷаи меҳнати дастаҷамъӣ дар кӯдакон рафторҳои ахлоқии шоиста ва иродаю ҷасоратро инкишоф медиҳад.

Дар оилаи Музаффаров Ҷамолиддин низ ба масъалаи тарбияи кӯдакон диққати ҷиддӣ дода мешавад. Музаффаров Ҷамолиддин соҳибкор аст. Сарфи назар аз банд буданаш, ӯ пайваста бо мактаб алоқаи зич дошта, дар ҷорабиниҳои мактабӣ иштирок мекунад. Ӯ ҳамеша ҷараёни азхудкунии дониш ва рафтори фарзандонашро назорат мекунад. Ҷамолиддин шаш фарзанд дорад, ки се нафарашон дар синфҳои болоӣ, ду нафарашон дар синфҳои ибтидоӣ таҳсил намуда, як нафарашон синни томактабӣ дорад. Фарзандони ин хонадон аз ҷиҳати рафтору одоб ҳам дар мактаб ва ҳам дар маҳалла намунаи ибрат мебошанд.

Ҷамолиддин Музаффаров дар манзили худ як кунҷи алоҳидаро барои китобҳо ҷудо кардааст. Ӯ пайваста ин ғӯшаро бо китобҳои гуногуни бадеӣ, ки ба синну соли фарзандон мувофиқанд, пурра мегардонад. Падари хонавода ҳамеша вақт ҷудо мекунад, то бо фарзандонаш китобҳои бадеӣ бихонад ва дар бораи онҳо сӯҳбат кунад. Муҳокимаи ин гуна асарҳои бадеӣ ба кӯдакон имкон медиҳад, ки бо хислатҳои фарқкунандаи қаҳрамонҳои адабӣ шинос шуда, аз рафторҳои неки онҳо ибрат гиранд. Ҳар як фарзанди

ин оила вазифаҳои хонагии худро дорад ва онҳоро бо дилсӯзӣ, часорат ва иродаи қавӣ иҷро мекунад, зеро падару модар ҳамеша онҳоро барои корҳои хубашон дастгирӣ мекунад. Кӯдакон дар корҳои хона ба волидайн ҷӯй мерасонанд. Фарзандони калонсолтар дар иҷрои ин ҷе он кор ба хурдсолон кӯмак мерасонанд. Дар иваз, онҳо аз хурдсолон муҳаббати самимӣ ва эҳтиромро эҳсос мекунад.

Дар сурати набудани волидон, фарзандони калонсолтар иҷрои корҳои хонаро ба дӯш мегиранд. Кӯдакон бо шавқу завқӣ зиёд ба ҷорво ва парандагон нигоҳубин карда, дар баробари волидон дар ҳавлии худ меҳнат мекунад. Дар ин корҳо кӯдакони хурдсол Заринаю Фароғат низ иштирок мекунад, ки корҳои ба қувваи худ мувофиқро анҷом медиҳанд. Дар баробари ин, на танҳо ба миқдори корҳои анҷомдодашуда аҳамият дода мешавад, балки мушоҳида мешавад, ки ин намуди кор ва фаъолият ба рушди шахсии кӯдакон чӣ гуна таъсир мерасонад.

Падару модар ба иштироки фарзандон дар корҳои ҷамъиятии мактаб монеъ намешаванд. Баръакс, онҳо бештар таваҷҷӯҳ зоҳир мекунад, ки кӯдакон нисбат ба иҷрои вазифаҳои ҷамъиятии мактаб чӣ гуна муносибатдоранд. Ин оила дар тарбияи фарзандон анъанаҳои миллии тоҷиконро истифода мебаранд.

Оилаи хуб, меғӯяд сарвари хонадон Ҷамолиддин Музаффаров, ҳамон оилаест, ки масъалаи тарбияи меҳнатӣ дар он ба таври дуруст ба роҳ монда шудааст. Аз ин рӯ, дар хонадони Музаффаровҳо кӯдакон аз хурдӣ ба меҳнат одат мекунад. Дар ҷараёни меҳнат дар зеҳни кӯдакон асосҳои коллективизм, ҳамдигарфаҳмӣ ва инсондӯстӣ ташаққул меёбанд. Падару модарон кӯшиш мекунад, ки малака ва таҷрибаи меҳнатии бадастовардаи кӯдакон ба онҳо дар корҳои ҷамъиятии мактаб то ҳадди имкон кӯмак расонад.

Падару модар барои иштироки бачаҳо дар корҳои ҷамъиятии мактаб монеъ намешаванд. Баръакс, падару модар бештар таваҷҷӯҳ зоҳир менамоянд, ки кӯдакон нисбат ба иҷрои корҳои ҷамъиятии мактаб чӣ гуна

муносибат менамоянд. Ин оила дар тарбияи кӯдакон анъанаҳои мардумии миллати тоҷикро истифода мебаранд.

Дар чараёни меҳнат кардан дар ниҳоди кӯдакон асосҳои коллективизм, ҳамдигарфаҳмиву инсондӯстӣ, бочуръатию боиродагӣ ва аз мушкилиҳо натарсидан тарбия карда мешаванд. Падару модарон кӯшиш менамоянд, ки малакаи таҷрибаи меҳнати ба даст овардаи кӯдакон ба онҳо дар корҳои ҷамъиятии мактаб ҳар чӣ бештар кӯмак расонад.

Дарк намудани мавқеи худ дар коллективи оила, рафтори калонсолонро дар худ таҷассум намудан, ҳурмату эҳтироми калонсолро ба ҷо овардан, ки ҳамчун меъёри ахлоқӣ доништа мешаванд, барои ташаккули донишҳои ахлоқии хонандагон ва дар ин зимн барои ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ низ муҳим арзёбӣ карда мешаванд. Корҳои дастаҷамъонаи оилавӣ, дарки масъулият нисбат ба кори супоридашуда, натиҷаи меҳнати коллективона дар кӯдакон рафторҳои ахлоқии шоистаро ташаккул медиҳад.

Сарвари оилаи дигар, Ҳақназаров Саид омӯзгор мебошад, ки дар муассисаи таҳсилоти умумии №8-и ноҳия Данғара солҳои зиёд ба ҳайси омӯзгор фаъолият намуда истодааст. Ҳақназаров Саид дар байни падару модарон ва маҳаллае, ки зиндагӣ мекунад, соҳиби иззату эҳтироми зиёд аст. Ҳамсараш соҳибхоназан мебошад. Шартҳои муҳими дар мактаббачагони хурдсол баланд бардоштани самаранокии тарбияи хулку атвори нек ва дар ин замина тарбия намудани малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ дар ин оила тарзи муносибати дурусти байниҳамдигарии аъзоёни оила ва шахсони калонсоли оила ба ҳисоб меравад. Дар оилаи мазкур калонсолон ҳурмату эҳтироми беандозаро соҳибанд, ки ин анъанаи қадимаи оилаи тоҷик маҳсуб меёбад.

Падару модарон дар ин оила барои кӯдакон намунаи ибратанд. Дар хонадони онҳо раҳматномаю ифтихорнома барои меҳнати шоёни падари фарзандон аз ҷойи қораиш мавҷуд аст. Дар ин хонадон тарзи муносибати волидайн ба он хос аст, ки онҳо байни якдигар бисёр боадабона, боэҳтиромона ва самимона муносибат мекунанд. Дар ин оила на ин ки суҳанҳои қабех, балки бо овози баланд мурочиат намудан шунида

намешавад. Ҳамаи масъалаҳое, ки ба тарбияи кӯдакон дахл дорад, якҷоя ҳаллу фасл шуда, дар тарбияи кӯдакон талаботи ягона мавҷуд аст. Волидайн барои иҷрои ин ё он супориши аз ҷониби кӯдакон иҷрошуда ҳамеша фарзандоро руҳбаланд мекунад. Агар кӯдакон кори ба зимаашон супоридашударо бе сифат иҷро кунанд, ва ё пиёла ва косаеро афтонда шикананд, волидайн саҳт сарзаниш намекунад, баръас таъкид менамоянд, ки минбаъд саросема нашуда, эҳтиёткор бошанд. Агар дар ин ҳолат кӯдакон аз ҷониби падару модар саҳт танбеҳ дода шаванд, дар кӯдакон тарсончакӣ ва бечуръатӣ барин сифатҳои манфӣ ташаккул ёфтад мегирад. Минбаъд кӯдакон ин ё он супоришро бечуръатона иҷро менамоянд.

Дар мушоҳидаҳо маълум гардид, ки фарзандони болиғи ин хонавода (як нафар омӯзгор, дигаре иқтисоддон ва сеюмӣ донишчӯ), ки ҳаёти мустақил доранд, мунтазам ба манзили волидайн ташриф оварда, дар атрофи дастурхони пур аз нозу неъмат ҷамъ мешаванд ва бо муҳаббат сӯҳбат мекунад, ба насиҳатҳои бузургон гӯш медиҳанд ва онҳоро иззат мекунад. Мавзӯҳои муҳокима бештар масъалаҳои гуногуни зиндагӣ, аз ҷумла масоили ахлоқӣ ва одоби мебошанд. Муҳокимаҳои якҷояи ин масъалаҳо барои хурдсолон мактаби беҳтарини некӯкорӣ, меҳрубонӣ, хайрхоҳӣ ва инсондӯстӣ ба шумор меравад. Кӯдакони хурдсол Ҷамшед ва Сӯҳроб низ дар ин гуфтугӯҳо иштирок намуда, ба фикру ақидаҳои дигарон аҳамият медиҳанд ва меомӯзанд, ки дар кадом вазъият бо тарзи хуб сухан гуфтан лозим аст.

Қайд кардан зарур аст, ки таъсири оила дар тарбияи ахлоқии хонандагон ба фазои дорои ахлоқи баланд ва муносибати инсондӯстонаи аъзоёни оила, эҳтироми зан-модар ва ба он, ки кӯдак шахсияти дорои ақида ва шавқу ҳавас аст, вобаста мебошад. Дар тарбияи кӯдакон он оилаҳое муваффақ мегарданд, ки падару модар ва дигар аъзоёни оила ҷиҳати шарҳи асосҳои ахлоқии ин ё он рафтор ва кирдор кори муназзам ва устуворро ба роҳ монда, ҳеҷ як рафтор ё кирдори кӯдакон аз диққати онҳо дур намемонад.

Муҳити хайрхоҳонаи муносибатҳои оилавӣ ба кӯдакон чунон таъсири гуворо мерасонад, ки баъзан насиҳатҳои чандинकारата онро расонида

наметавонанд. Ба андешаи мо, чунин рафтор дар тарбияи фарзандон хеле муфид аст. Дар ин ҳолат робитаи мустақим байни педагогикаи халқӣ ва педагогикаи муосир дар тарбияи насли наврас ба назар мерасад.

Ёдовар шудан бамаврид аст, ки волидоне, ки танҳо як фарзанд доранд, ҳамеша дар онҳо изтироб ва тарси аз даст додани ӯ мушоҳида мешавад. Чунин падару модарон тамоми таваҷҷӯҳи худро ба фарзанди ягона равона месозанд, ки дар натиҷа дар чунин кӯдакон ҳисси худхоҳӣ пайдо мешавад. Агар дар оила якчанд фарзанд бошанд, онҳо нисбат ба ҳамдигар ғамхорӣ зоҳир мекунанд, дар ҷамъият зиндагӣ карданро меомӯзанд, ба ҳамдигар меҳрубон мешаванд.

Мо дар ин ҷо оилаҳои намунавиро мисол овардем. Сарвари яке аз оилаҳо муаллим буда, низоми анъанавии тарбияро хуб медонад ва дар тарбияи фарзандон бештар ба анъанаҳои халқӣ таъяс мекунанд. Сарвари оилаи дуюм корҳои тарбиявиро дар оила дар якҷоягӣ бо ҳайати омӯзгории мактаб ба роҳ мемонад. Дар ин ҳолат сарвари оила дар ҷараёни тарбия ба масъалаи тарбияи меҳнатӣ аҳамияти калон дода, ҳам ба ҷанбаи миқдорӣ ва ҳам ба сифати кори иҷрошуда аҳамияти зарурӣ медиҳад. Дар оилаи сеюм ба кори доимии хона ҷалб намудани кӯдакон ва ба тарбияи фарзанди калонӣ диққати бештар додан мушоҳида мешавад, то фарзандони баъдина ба рафторҳои хуби фарзанди калонӣ пайравӣ кунанд. Дар ҳамаи оилаҳои мисол овардашуда волидайн кӯшиш мекарданд, ки ҳангоми иҷрои ин ё он супориш дар кӯдакон ҳам малакаи хушсифат ва сари вақт иҷро намудани кор ва ҳам малакаи иродавию далерӣ ташаққул ёбад.

Дар ҳар як мисоли аз оилаҳо овардашуда ба мавқеи омӯзгорон баҳои баланд дода мешавад, зеро падару модарон бо онҳо мунтазам робита дошта, дар ин ё он масъала аз онҳо ёриву маслиҳати мақсаднок ва муфид мегиранд. Мо чунин меҳисобем, ки таҷрибаи чунин оилаҳо чун таҷрибаи педагогӣ сазовори омӯзиш, ҷамъбасти, тарғиб ва дар амал татбиқ намудан аст.

Дар оилаҳое, ки тарбияи кӯдакон хуб ба роҳ монда шудааст, натиҷаҳои хуби ҳам миқдорӣ ва ҳам сифатӣ ба даст меояд. Дар ҳамаи мисолҳои

зикршуда мавқеи омӯзгорон, ки падару модарон мунтазам бо онҳо вохӯриҳо мегузаронанд ва маслиҳатҳо мегиранд, хеле бузург аст.

Омӯзгорон кайҳо дарк кардаанд, ки заминаи асосии тарбияи ахлоқӣ ва ҳам бетарбиягии кӯдакон дар оила пинҳон аст. Вобаста ба ин масъала, як қатор камбудииҳои оилавино дар тарбияи мактаббачагони хурдсол дида мебароем. Ин камбудииҳо, пеш аз ҳама, дар тарзи зиндагии оила, дар хусусиятҳои хоси муносибатҳои байниҳамдигарии аъзоёни он ва дар ниҳоят дар хусусияти манфии ҳар як аъзои оила ё яке аз онҳо зуҳур меёбанд.

Дар даврони соҳибистиклолӣ Тоҷикистон аз ҳар ҷиҳат рушд ёфта, ба яке аз кишварҳои шинохта дар миқёси ҷаҳон табдил ёфт. Аз нигоҳи таърихӣ, ин, албатта, муддати кӯтоҳ аст. Камбудииҳои алоҳидае, ки мавҷуданд, боқимондаҳои даврони пешин мебошанд. Аз ин рӯ, ҳанӯз ба пуррагӣ боқимондаҳои манфии тарзи зиндагии пешина аз шуури як гурӯҳ одамон дур наофтааст. Як қисми камбудииҳо ба давраи руқдат вобастагӣ доранд. Масалан, майл ба ҷизпарастӣ ва пулпарастӣ ба тарбияи ахлоқии хонандагон таъсири манфӣ мерасонад.

Кӯдаке, ки дар ҷунин оилаҳо ба воя мерасад, ҷунин рӯҳия ба ӯ сироят мекунад ва ба ӯ мушкил мешавад, ки дар ҳаёти мактабӣ коллективӣ ва ҷамъиятӣ бошад, дар ҳаёти синф ва мактаб ҷаълола иштирок кунад. Агар кӯдакон таъсири ҳаробиовари ҷунин тарзи зиндагии оилавино дарк накунад, ӯ дар ҳаёт ба мушкилоти зиёд рӯ ба рӯ мешавад, зеро дар оила як усул ва дар мактаб дигар усул тарғиб карда мешавад. Психологияи нопухтаи кӯдак метавонад тамоман зарар бинад, ки ин ҳатари бузурги иҷтимоиро ба вуҷуд меорад.

Нақши манфӣ дар нашоунамои ахлоқии кӯдакон аксар вақт аз ҷониби мардоне бозӣ мешавад, ки ҳуқуқи занонро поймол мекунад. Ин, аз сӯе, мероси даврони гузашта ва аз сӯи дигар, нишонаи сатҳи пасти фарҳанг ва маърифати бархе аз мардон аст. Дар ҷунин ҳонаводаҳо фарзандон дар ҳаёти рӯзмарра сабақҳои беадабиро меомӯзанд.

Зухуроти авбошӣ ва ба забон овардани алфози қабех дар байни хонандагони мактаб бештар дар ҳамон нафароне дида мешавад, ки ӯ рафтори калонсолони хонаводаро тақлид мекунанд, ӯ бар хилофи хости волидон даст ба ин кор мезананд.

Камбудиҳо дар тарбияи ахлокии кӯдакон дар оила аксаран аз бемаърифатии падару модарон дарак медиҳад, ки ба ҳайси воситаи тарбиявӣ танҳо ҷазои ҷисмониро истифода мебаранд. Ин рафтор кӯдаконро ба якравӣ, тарсончакӣ ва бечуръатӣ меорад. Бархе аз волидайн дар истифодаи ин ӯ он навъи ҷазову танбеҳ аз ҳад мегузаранд. Мисол меоранд: «Имрӯз бо рафиқонат бозӣ намеkunӣ», «Имрӯз ба яхмолакбозӣ намерай» ӯ «Агар фардо баҳои аъло нагирӣ, ҷазо мебинӣ». Чунин муносибат на танҳо кӯдакро тарбия намекунад, балки баръакс, ба ӯ таъсири бади равонӣ расонида, дар вучудаш тарсу бечуръатиро меафзояд.

Хонаводаҳое низ ҳастанд, ки ба масоили тарбияи кӯдакон аҳамият намедиҳанд ва ба тартибу низоми хонаводагии худ сарукор намегиранд. Онҳо намедонанд, ки фарзандонашон бо кӣҳо дӯстӣ мекунанд ва чӣ гуна муносибати наздик доранд. Қисме аз волидон масъалаи тарбияи меҳнатии фарзандонро низ хуб ба роҳ намемонанд. Онҳо кӯшиш мекунанд, ки кӯдаконашонро аз ҳама кору ташвишҳои хона озод созанд, то ки онҳо бештар ба тайёр кардани дарсҳо машғул шаванд.

Гоҳо, аз сабаби ба кори хона машғул будан, кӯдакон ба волидон ӯрӣ намерасонанд. Дар баъзе ҳолатҳо, падару модарон барои иҷрои ин ӯ он супориш ба фарзандони худ бовар намекунанд.

Ҳолатҳое низ ҳастанд, ки падару модарон фарзандонро ба корҳои ободонии маҳалли зист ӯ кӯча ҷалб намекунанд, ки ин дар кӯдакон нисбат ба меҳнат муносибати манфӣ эҷод мекунад. Бархе волидайн вазифаи худро танҳо дар таъмини моддии фарзандон мебинанд ва тарбияи онҳоро дар ҷои дуюм мегузоранд. Дар чунин ҳолатҳо, дар кӯдакон рӯҳияи тангназарӣ ва чизпарастӣ пайдо мешавад.

Кори таҳқиқоти мо ба роҳҳои муассири таъсиррасони мақта ба оила бо мақсади ташаккули дониш ва рафтори ахлоқи хонандагони хурдсол ва ҳамзамон ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ равона шуда буд. Иҷрои ин масъалаҳо аз ошноии омӯзгорон бо падару модарон ва омӯзиши шароити зисти ҳар як кӯдак дар оила оғоз мешавад. Ба назари мо, муносибати инсондӯстонаи омӯзгорон ва волидайн ва эътимоди комил ба якдигар хеле муҳим аст. Падару модарон бояд дарк кунанд, ки ҳар гуна шубҳае, ки аз ҷониби омӯзгор нисбат ба камбудии рафтор ва кирдори кӯдакон пешниҳод мешавад ва ба инбат гирифтани он, ба зарари тарбияи фарзандони онҳо нест.

Сӯҳбат бо волидони хонандагон танҳо дар сурате самараро дилхоҳ медихад, ки агар омӯзгор пешакӣ саволҳоро тавре тарҳрезӣ кунад, ки ҳангоми вохӯрӣ маълумоти боэътимодро дар бораи шахсияти кӯдак ва ҳуди волидайн ба даст орад. Пеш аз ҳама, диққати омӯзгорро чунин масъалаҳо бояд ҷалб кунанд: касбу кор ва ҷои кори падару модар; ҷӣ кор кардани падару модар дар вақти холигӣ; машғулияти фарзандон дар вақти холигӣ; муносибати кӯдакон нисбат ба супоришҳои додасуда; хоҳиши кӯдакон дар иҷрои корҳои хона; иштирок дар корҳои дастаҷамъии оилавӣ; истифодаи усулҳои тарбия ва ғайра.

Муаллим бояд хусусиятҳои ин ё он кори дастаҷамъиро ба волидон шарҳ дода, зарурати иштироки хонандагони хурдсолро дар иҷрои корҳои ба қобилиятшон мувофиқ бо мақсади азхуд кардани қоидаҳои оддии ахлоқ таъкид намояд.

Дар асоси гуфтаҳои боло, мо самтҳои зерини кор бо волидонро пешниҳод намудем:

Барқарор намудани алоқаи мунтазам бо падару модарон ва аъзоёни калонсоли оила, баланд бардоштани маърифати педагогии волидайн;

Ба падару модарон фаҳмонидани роҳҳои самарабахши ташаккули меъёрҳои ахлоқӣ дар хонандагони хурдсол ва дар ин замина ташаккул додани малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ;

Ташкил намудани хондани маърузаҳо барои падару модарон бо мақсади баланд бардоштани фарҳанги педагогии онҳо;

Қалб намудани волидайн ба корҳои ҷамъиятии мактаб.

Аз ҷониби мо дараҷаи фарҳанги педагогии зиёда аз 80 волидайн омӯхта шуд. Ҳангоми муайян намудан, меъёрҳои зерин ба назар гирифта шуданд:

- ✓ Фаҳмиши амиқи вазифаҳои волидайн дар тарбияи фарзандон;
- ✓ Муносибати инсондӯстона ва хайрхоҳона дар оила ва ба атрофиён;
- ✓ Ташкили фаъолияти якҷоя бо кӯдакон;
- ✓ Робита бо мактаб;
- ✓ Доништан ва истифодаи усулҳои пешқадами тарбия дар тарбияи кӯдакон;
- ✓ Мутолиаи мунтазами адабиёти педагогӣ.

Бо назардошти чунин меъёрҳо, мо се навъи оилаҳоро муайян намудем. Ба навъи якум (50%) волидоне дохил карда шуданд, ки бо мактаб алоқаи зич доранд, вазифаи худро дар тарбияи фарзандон хуб иҷро мекунанд ва усули талаботи ягонро дар тарбияи кӯдакон ба пуррагӣ риоя мекунанд. Чунин волидон ҳамеша гӯш ба барномаҳои тарбиявии радио ва телевизион доранд.

Волидони навъи дуюм (35%) гоҳ-гоҳ ба мактаб меоянд, ӯҳдадорҳои худро дар тарбияи фарзандон ба таври шоиста ба ҷо намеоранд, дар бораи усулҳои тарбия маълумоти нокифоя доранд ва бо адабиёти педагогӣ ошно нестанд.

Гурӯҳи сеюм (15%) волидонеро дар бар мегирад, ки аз тарбияи фарзандон канораҷӯӣ мекунанд. Онҳо барои баланд бардоштани дониши педагогии худ ҳеҷ гуна кӯшиш намекунанд.

Яке аз вазифаҳои кори таҷрибавӣ-озмоишии мо баланд бардоштани дараҷаи маърифати педагогии волидон бо мақсади тарбияи ахлоқии кӯдакон на ба таври таваккалӣ, балки дар асоси истифодаи тавсияҳои илмиву асоснокшуда буд. Ҳаминро ба эътибор гирифта, мо барои ҳар як гурӯҳи волидон нақшаи корӣ тартиб додем.

Моҳияти кори тарбиявӣ бо гурӯҳи якум аз он иборат буд, ки маърифати педагогии волидон баланд бардошта шуда, муносибати онҳо ба тарбияи фарзандон муайян карда шавад. Омӯзгорон кӯшиш мекарданд, ки таҷрибаи хуби дар масъалаи тарбияи ахлоқии кӯдакон дар оилаҳо ҳосилшударо ҷамъбаст ва мавриди истифодаи дигарон қарор диҳанд. Волидон ба маҷлисиҳои синфӣ даъват карда мешуданд ва бо оилаҳое, ки дараҷаи миёна ва паст доштанд, корҳои фардӣ бо мақсади ҷалби онҳо дар ин ё он ҷорабиниҳои мактабӣ анҷом медоданд.

Бо гурӯҳи сеюми волидон бо тавсияи мо омӯзгорон машғулиятҳои мухталифи хусусияти методӣ дошта, сӯҳбатҳои фардӣ ва гурӯҳӣ гузаронида, волидон ба ҷорабиниҳои тарбиявии мактабӣ ҷалб карда шуданд, ки ин ба баланд бардоштани самаранокии тарбияи ахлоқии мактаббачагони хурдсол мусоидат намуд. Дар машғулиятҳои бо ин гурӯҳи волидон гузаронидашуда аҳамияти намунаи ибрати шахсии аъзоёни калонсоли оиларо дар тарбияи сифатҳои ахлоқии мактаббачагони хурдсол таъкид намуда, муносибатҳои дохилиоилавию ҳамчун воситаи муҳимми қонеъ намудани талаботи ахлоқии мактаббачагони хурдсол ва дар онҳо тарбия намудани шавқ нисбат ба аз худ намудани қоидаҳои оддии ахлоқро ҳаллу фасл намуданд.

Дар гурӯҳи сеюм мо кӯшиш ба ҳарч додем, ки мавқеи волидонро дар тарбияи ахлоқии мактаббачагони хурдсол муайян намуда, онҳоро бо донишҳои зарурии педагогӣ мусаллаҳ сохта, ҳамзамон дар ташкили тарзи дурусти ҳаёти кӯдакон ба онҳо кӯмак расонем. Омӯзгорон ба ҳар як волид дар муайян намудани мазмун ва мундариҷаи корҳои тарбиявӣ кӯмак менамуданд. Ҳамзамон дар ҳолатҳои зарурӣ ёрии ғаврии педагогӣ расонда, барои рафъи мушкилоти бавучудодада ёрии амалӣ мерасониданд. Лозим ба таъкид аст, ки яке аз корҳои меҳварӣ дар тарбия намудани сифатҳои ахлоқии мактаббачагони хурдсол ва дар ин зимн тарбия намудани малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ ин баланд бардоштани маданияти педагогии волидон ба ҳисоб мерафт. Вобаста ба ин, мо барои волидон барномаи махсусро таҳия намудем, ки масъалаҳои зеринро фаро гирифтааст:

Ташкили корҳои коллективона дар оила, бо фарзандон ба театру осорхонаҳо рафтан, тамошои кинофилмҳо, рафтан ба чойҳои қолиби диққати шаҳру ноҳия, ширкати коллективона дар тамошои намоишгоҳҳо, гузоштани гул дар лавҳаи ёдгории қасрамонони ҷангу меҳнат, рафтани дастаҷамъона ба чойҳои маъмули шухрати ҷангӣ ва меҳнатӣ, муҳокимаи филмҳои якҷо тамошокардашуда дар оила ва ғайра.

Назорат аз ҷониби волидон ҷиҳати риояи речаи рӯз, дақиқ тақсим намудани вақт барои дарстайёркуни, корҳои ҷамъиятӣ, бозӣ ва шугли дӯстдошта. Тавҷам будани талаботи оқилонаи волидон бо талабот ва шавқу завқи кӯдакон.

Сари вақт ислоҳи камбудӣҳо дар рафтори кӯдакон ва аз ҷиҳати педагогӣ дуруст фикр кардани таъсиррасонӣ ҷиҳати бартараф намудани камбудӣҳо дар рафтори кӯдакон. Аз худ намудану дар амал татбиқ намудани усулҳои самаранокӣ ташаккули донишу рафторҳои ахлоқии кӯдакон аз тарафи волидон.

Машғулиятҳо бо волидон ҷиҳати ҷараёни тарбияи ҷуръатнокии ахлоқии кӯдакон дар оила дар шаклҳои гуногун гузаронида мешуд. Масалан, омӯзгорон тибқи тавсияи омодакардаи мо ҳангоми гузаронидани маҷлисҳои синфӣ волидон баромади раваншиносон, ҳуқуқшиносон ва табибонро ташкил намуданд. Аз рӯи масъалаҳои асосии тарбияи ахлоқии кӯдакон бо волидон семинарҳо гузаронида мешуд ва дар ин маврид диққати асосӣ ба усулҳои ташаккули рафторҳои ахлоқӣ дар кӯдакон дода мешуд. Ба ғайр аз ин, ба омӯзгорон тавсия дода шуд, ки ба «оилаҳои душвор» роҳҳои таъсиррасонии педагогӣ ташкил кунанд.

Барои баланд бардоштани донишҳои педагогии волидон аз рӯи ҷунин мавзӯҳо сӯҳбатҳо гузаронида шуд: «Самаранок ташкил намудани вақти холигии кӯдакон», «Татбиқ намудани талаботи ягонаи мактаб ва оила дар тарбияи ахлоқии кӯдакон», «Таъсири муҳити солими психологӣ оилавӣ дар тарбияи ахлоқии кӯдакон». Ташкили ҷунин қору фаъолияти якҷояи мактаб ва оила натиҷаи хуб дод. Муваффақиятро дар ин самт омӯзгорони

соҳибтаҷрибаи муассисаҳои таҳсилоти умумии №№ 2, 4, 5, 8, 13-и ноҳияи Данғара ва омӯзгорони соҳибтаҷрибаи муассисаҳои таҳсилоти умумии №№ 3, 4 ва Литсей барои хонандагони болаёқати шаҳри Бохтар ва ғайра ба даст оварданд. Дар фаъолият бо падару модарон омӯзгорони ин муассисаҳои таълимӣ ҳадафи худро дар шиносӣ бо андешаҳои волидайн ва ҷалби онҳо ба чорабиниҳои тарбиявии мактабӣ медиданд. Онҳо мекӯшиданд таҷрибаҳои беҳтарини тарбияи оилавино кашф ва онро ба таври васеъ паҳн намоянд, то дигарон низ аз он баҳра баранд.

Омӯзгорони муассисаҳои таълимии мазкур дар таҷрибаи худ аз маҷлисҳои синфӣ падару модарон, вохӯриҳои алоҳида бо волидайн ва кор бо падару модарони фаъол (аз ҷумла, рафтан ба хонаи онҳо ва даъват намудан ба мактаб) истифода мебарданд. Волидайн бо диққат ба маслиҳатҳои омӯзгорон гӯш медоданд, ки дар натиҷа шикоятҳои аз камташаббусӣ ва бепарвогии фарзандон дар иҷрои корҳои хонагӣ, ҷ аз фишор ва назорати аз ҳад зиёд камтар мешуд.

Миёни омӯзгорон ва волидайн фазои эътимод ва ҳамдигарфаҳмӣ ҳукмфармо буд. Падару модарон ҳамеша омӯзгоронро аз мушкилот ва дастовардҳои фарзандонашон огоҳ мекарданд. Инро мо дар суҳбат бо ҳуди кӯдакон низ мушоҳида намудем, ки бо ифтихор аз амалҳои неки дар хона анҷомдодашон ба омӯзгорон нақл мекарданд.

Ҳамин тариқ, дар чараёни таҳқиқот ба ҳулосае омадем, ки яке аз роҳҳои муҳимми беҳсозии раванди тарбияи ахлоқии мактаббачагони хурдсол, ин ба роҳ мондани ҳамкории самарабахши мактаб ва оила мебошад.

Корҳои таҳқиқотӣ-озмоишӣ нишон доданд, ки дар сурати мувофиқ ба талаботи педагогӣ ба роҳ мондани ҳамкории мактаб ва оила, шароит муҳайё мегардад, ки тарбияи ахлоқии хонандагон ҳам дар мактаб ва ҳам берун аз он ба таври самарабахш таъмин карда шавад. Ҳамзамон, ҳамкории зичи мактаб ва оила имкон медиҳад, ки талаботи ягона дар ташаккули дониш ва рафторҳои ахлоқии мактаббачагони хурдсол татбиқ карда шавад.

Бо назорат кардани рафтору кирдори кӯдакон, омӯзгорон ва волидайн имкон пайдо мекунанд, ки якдигарро аз натиҷаҳои мушоҳидаҳои худ огоҳ намоянд ва дар интихоби воситаҳои тарбиявӣ, ки ба такмили минбаъдаи шахсияти кӯдакон равона шудаанд, машварат кунанд.

Илова бар ин, мунтазам гузаронидани чорабиниҳои муштаракӣ мактаб ва оила, аз қабилӣ саҳнҳои фарҳангӣ, маъракаҳои ободонӣ ва мусобиқаҳои варзишӣ, ба мустақам шудани робитаҳои байни кӯдакон, падару модарон ва омӯзгорон мусоидат менамояд. Чунин фаъолиятҳо на танҳо вақти фароғатӣ ва шавқоварро таъмин мекунанд, балки имкон медиҳанд, ки кӯдакон арзишҳои ахлоқии навро аз муҳити берун аз оила ва мактаб омӯзанд. Дар ин чорабиниҳо, нақши намунавӣ ва ибратбахшии падару модарон ва омӯзгорон аҳамияти калон дорад, зеро кӯдакон ба рафтори калонсолон диққати ҷиддӣ дода, аз онҳо сабақ мегиранд.

Ҳамчунин, ташкили курсҳои омӯзишӣ ва семинарҳо барои падару модарон дар мавзӯҳои тарбияи кӯдак ва психологияи синнусолӣ метавонад дар баланд бардоштани сатҳи дониши волидайн дар ин самтҳо мусоидат намояд. Чунин курсҳо ба падару модарон кӯмак мекунанд, ки муносибати дурустро бо фарзандонашон барқарор намоянд, мушкилоти рафтории онҳоро сари вақт муайян кунанд ва роҳҳои ҳалли онҳоро пайдо намоянд. Дар натиҷа, кӯдакон дар муҳити мусоид ва пуштибонибахш ба воя мерасанд, ки барои рушди ҳамаҷонибаи онҳо замина фароҳам меорад.

Хулоса, ҳамкории мутақобилаи мактаб ва оила дар тарбияи ахлоқии мактаббачагони хурдсол нақши муҳим дорад. Ин ҳамкорӣ бояд дар асоси эътимод, ҳамдигарфаҳмӣ ва муттаҳидӣ ба манфиати кӯдакон бунёд гардад. Танҳо дар ин сурат метавон ба натиҷаҳои дилхоҳ дар тарбияи насли наврас ноил шуд ва шахсиятҳои комил ва арзандаро ба воя расонд.

Барои таъмини ҳамкории самараноки мактаб ва оила, таҳия ва татбиқи барномаҳои муштаракӣ таълимӣ ва тарбиявӣ аҳамияти калон дорад. Ин барномаҳо метавонанд дар бар гиранд омӯзиши ахлоқи оиладорӣ, тарзи ҳаёти солим, пешгирии нашъамандӣ ва дигар масъалаҳои мубрами ҷомеа. Бо ҷалби

падару модарон дар таҳия ва татбиқи ин барномаҳо, мактаб метавонад эҳсоси масъулияти онҳоро дар тарбияи фарзандон бедор созад ва ба ташаккули шахсияти солим ва муваффақи кӯдакон мусоидат намояд.

Ғайр аз ин, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар ҳамкорӣ байни мактаб ва оила метавонад робитаҳои онҳоро боз ҳам наздиктар созад. Эҷоди платформаҳои онлайнӣ, ки дар он волидайн метавонанд маълумотро дар бораи пешрафти фарзандонашон, ҷадвали дарсҳо, вазифаҳои хонагӣ ва дигар ахбори муҳим дастрас кунанд, метавонад сатҳи огоҳии онҳоро дар бораи ҳаёти мактабии кӯдакон баланд бардорад. Инчунин, ташкили конфронсҳои видеоӣ ва сӯҳбатҳои онлайнӣ байни омӯзгорон ва волидайн метавонад имконият диҳад, ки масъалаҳои марбут ба тарбияи кӯдакон ба таври муфассал муҳокима шаванд ва роҳҳои ҳалли онҳо ҷустуҷӯ карда шаванд.

Дар маҷмӯъ, таҳкими ҳамкориҳои мактаб ва оила як раванди мураккаб ва бисёрҷанба буда, тақозои саъю кӯшиши муштаракӣ ҳамаи ҷонибҳои манфиатдорро дорад. Бо вучуди ин, натиҷаҳои ин ҳамкорӣ, яъне тарбияи насли навраси солим, бомаърифат ва арзандаи ҷомеа, сармоягузориҳои арзанда мебошад. Ҳамин тариқ, мактаб ва оила бояд дар якҷоягӣ барои таъмини рушди ҳамаҷонибаи кӯдакон талош варзанд ва ба онҳо имконият диҳанд, ки потенциали худро пурра амалӣ созанд.

2.3. Ғанӣ гардонидани малакаи ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол дар корҳои гуногуни коллективона

Шароити педагогии дар зербандҳои қаблии боби мазкур ошкор кардашуда, ки ба ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол мусоидат меkunанд, дар назди мо масъалаи тасвиби онҳоро ба миён гузоштанд. Бо таваҷҷуҳ ба он ки маҷмӯи шароитҳои педагоге, ки ба ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ дар мактаббачагони хурдсол мусоидат менамоянд, зарур аст ҷорикунии шароити педагогии дар таҳқиқоти

диссертационӣ муайяншуда тавре ташкил карда шавад, то ки имкониятҳои муҳити таълимию тарбиявӣ ба таври васеъ истифода бурда шавад.

Мақсади таҳқиқоти таҷрибавӣ-озмоишӣ аз он иборат буд, ки шароитҳои қобили қабули педагогӣ барои ташаккули ҷуръатнокии ахлоқӣ дар мактаббачагони хурдсол муайяншуда ва имкониятҳои ҷараёни корҳои таълимӣ-тарбиявӣ аз ҷониби мо ошкор ва мушаххас карда шуда, муассирӣ ва таъсири онҳо муайян карда шаванд.

Маҳз аз муайян кардани таъсири ин шароит, яъне ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол мақсади озмоиш иборат буд.

Ба сифати фарзияи таҳқиқот мо тахмин кардем, ки агар мазмуни ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол дар доираи барномаи махсуси тарбиявӣ мутамарказ карда шавад, пас натиҷаҳои мусбатро ба даст овардан мумкин аст.

Вазифаҳои таҳқиқоти озмоишӣ-таҷрибавӣ аз инҳо иборат буданд:

1. Баррасии моҳият ва ҷанбаҳои назариявии ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар адабиёти педагогӣю психологӣ.

2. Муайян кардани пешзаминаҳои назариявӣ ва ғоявии ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ.

4. Таҳияи технологияи педагогии ташаккули ҷуръатнокии ахлоқӣ дар мактаббачагони хурдсол.

5. Бо роҳи гузаронидани корҳои таҷрибавию озмоишӣ сохтани дурустӣ ва мантиқӣ будани фарзияи кории пешниҳодшуда, санҷиш ва арзёбии ҷамъбастии технологияи ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол.

Мувофиқи мақсадҳои гузошташуда ва мазмуни фаъолият мо методҳои зеринро муайян кардем: ташҳис, ташаккули сифатҳои шахсият, ташкили фаъолият, назорат. Методҳои ташҳис инҳоро дар бар гирифтанд: методҳои омӯзиши шахсият, шароити психологӣ-педагогӣ, рушди донишҳо дар бораи худ, дар бораи олам, методҳои омӯзиши ангежаҳо (пурсишномаҳо, тестҳо, саволномаҳо). Инчунин, чунин методҳои ташҳис, ба монанди методҳои

омӯзиши тағйирёбии ташаккули арзишҳои маънавию ахлоқӣ (пурсишномаҳо, тестҳо, саволномаҳо), методҳои омӯзиши сифатҳои барои худмуайянкунии шахсият истифода бурда шуданд. Ҳамзамон, омода намудани барномаҳои махсуси тарбиявӣ дар ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол кумак расониданд.

Омода кардани барномаҳои ҳамҷавори ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ, ин истифода бурдан аз ташкилу гузаронидани корҳои коллективона бо назардошти иҷрои меҳнати муфиди ҷамъиятӣ, истифода бурдан аз лаҳзаҳои махсуси тарбиявии педагогӣ, таҳлили ҳикоя ва қиссаҳои мазмуни тарбиявидошта ва ғайра.

Методҳои ташкили фаъолият зеринҳо буданд: санҷиши мувофиқати тасаввуроти хонандагон дар бораи арзишҳои маънавӣ-ахлоқӣ бо низоми аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳимми арзишҳо, аз ҷумла ташкили ҷорабиниҳо оид ба устувор намудани тасаввуротҳои хонандагон оид ба ҷуръатнокии ахлоқӣ.

Методҳои назорат ва тестгузаронӣ бо мақсади ташҳиси сатҳи то кадом андоза ташаккул ёфтани малакаи ҷуръатнокии ахлоқии хонандагон дар раванди корҳои таълимию тарбиявӣ гузаронида шуд.

Барномаи ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол чунин буд:

1. Тарбияи некдилӣ.	8. Тарбияи боназokatӣ.
2. Тарбияи саховатпешагӣ.	9. Тарбияи қарзи вичдон.
3. Тарбияи тараҳум.	10. Тарбияи некукорӣ.
4. Тарбияи таҳаммулпазирӣ.	11. Тарбияи оромтабиатӣ.
5. Тарбияи дасткушодӣ.	12. Тарбияи тараҳум.
6. Тарбияи дақиқкорӣ.	13. Тарбияи рафоқат.
7. Тарбияи адолатпешагӣ	

Бахши 1. Ташаккули тарбияи малакаҳои рафоқат, оромтабиатӣ, боназokatӣ, саховатпешагӣ. Рафоқат, оромтабиатӣ, боназokatӣ ва саховатпешагӣ ҳамчун тавсифи умумии ахлоқи шоистаи инсонӣ қонуни

ҳаёти инсониро инъикос карда, амалҳои шоистаи рафтор ҳар як инсонро таъмин мекунад.

Баҳши 2. Тарбияи некдилӣ, таҳаммулпазирӣ, дасткушодӣ, дақиқкорӣ. Дар ин бахш корҳои тарбиявӣ аз васеъ намудани тасаввуроти хонандагон дар бораи фарҳанги некдилӣ, таҳаммулпазирӣ, дасткушодӣ, дақиқкорӣ иборат буд. Тарбия ва ташаккули мафҳумҳои зикргардида дар муҳити иҷтимоӣ ба шароити ҳаёти маънавии ҷомеа нигаронида шудаанд. Дар ин ҷо фарҳанги рафтори инсон: омӯзонидан ва ёд додани рафторҳои ахлоқӣ дар мактаб ва ҷойҳои ҷамъиятӣ, рафтори муносиб ба пиронсолон, маъҷубон, кӯдакон, фарҳанги суҳан гуфтан, фарҳанги мубоҳиса, муколама ва ғайра.

Баҳши 3. Тарбияи некдилӣ, тараҳум, қарзи вичдон, адолатпешагӣ. Иҷрои сифатҳои ахлоқии зикргардида аз хонандагон шуурнокии баландро тақозо менамуданд. Дар ин бахш тавассути ташкилу гузаронидани корҳои тарбиявӣ аз ҷониби мактаббачагони хурдсол амалҳои ахлоқие анҷом дода шуданд, ки аз онҳо ироданокӣ, қавиירוдагӣ ва барои манфиати умум аз баҳри манфиати шахсӣ гузаштанро тақозо менамуд.

Бояд зикр намуд, ки ҳангоми аз рӯи барномаи мазкур кор кардан, мо тадриҷан ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол усули зинанизомро истифода бурдем, яъне бо назардошти мураккабшавии мафҳумҳои ахлоқӣ.

Мо, ду усули корро аз рӯи барномаи ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол дар муассисаҳои таълимӣ мушоҳида намудем.

Якум – дастрасӣ ба ҳамаи самтҳо бо интиҳоби ихтиёронии саволҳои дар бахшҳои барнома зикршуда мебошад. Чунин роҳи маҷбуриро омӯзгор интиҳоб мекунад, ки бо хонандагон аз рӯи принсипи тасодуфӣ ва пешгӯинашавандагӣ кор мекунад. Хусусиятҳои синнусолӣ ва психологӣ мактаббачагони хурдсол, мазмуни ҳаёти коллективи хонандагонро надонида, омӯзгор оид ба малакаи ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии хонандагон таъкидҳо таъсиррасонии иҷбориро пеш мегирад.

Дуюм – роҳи татбиқи зина ба зинаи барнома, вақте ки таъкидҳои педагогӣ дар ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқии хонандагон ҳамдигарро иваз мекунанд ва «азхудкунӣ»-и арзишҳои ахлоқӣ ҳамчун ташаккулҳои пайдарпайи нави рушди маънавию ахлоқии мактаббачагони хурдсол чараён мегирад.

Ҳалли калидии муносибати дуюм принсипи бартарият мебошад. Бо фарз кардани он, ки ба таври навбатнок сол аз сол бартарияти ягон тарафи натиҷаи навбатии дилхоҳ дар ниҳоят имконияти дастёбиро ба натиҷаи умумии якпорча то охири таълим дар мактаб таъмин менамояд. Омӯзгорон аз синфи якум сар карда, мувофиқи сохтори барномаи тарбиявии болозикр таваҷҷуҳ зоҳир намуда, мазмуни ин бахшро пурра тамом мекунанд, то ки дар синфҳои минбаъда таваҷҷуҳро ба масъалаҳои нисбатан мураккабтар равона созанд.

Ҳамин тариқ, кор оид ба барномаи пешниҳодшудаи ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол дорои шакли зинавӣ буда, бо болоравии дорои арзишҳои ахлоқӣ, аз тасаввурот дар бораи фарҳанги рафтор дар ҷомеа иборат мебошад.

Мақсади асосии ин зербоб парвариши ҷасорати ахлоқӣ дар дили мактаббачагони хурдсол аст, ки он тавассути ҳамкориҳои дастаҷамъӣ ва меҳнати судманди ҷамъиятӣ ташаккул меёбад. Ташкил ва роҳандозии корҳои гурӯҳӣ дар байни хонандагон яке аз масъалаҳои умда дар илми педагогика ба шумор меравад. Ҳанӯз устодони бузург А.С. Макаренко, Н.К. Крупская ва С.Т. Шатский аҳамияти бебаҳои фаъолияти коллективонаро дар ташаккули хислатҳои ахлоқӣ ва иҷтимоии шогирдон таъкид намуда буданд.

Дар фаъолияти коллективона ба воситаи ҳамкорӣ ва ҳамдигарфаҳмӣ, муносибатҳои дӯстона ва ҳамдардӣ байни хонандагон ташаккул ёфта, қобилияти ба ҳамдигар кӯмак расондан ва барои ғалабаи умумӣ кӯшиш кардан инкишоф меёбад. Ин гуна фаъолият ба тарбияи ҳисси масъулият, интизомнокӣ ва ҳуввияти шахрвандӣ мусоидат мекунад. Ҷуръатнокии ахлоқӣ дар фаъолияти коллективона ба воситаи муҳити дастгирикунанда ва ташвиқкунанда, ки дар он хонандагон метавонанд фикру мулоҳизаҳои худро

озодона баён кунанд ва дар ҳалли мушкилот иштирок намоянд, ташаккул меёбад.

Меҳнати ғоиданокӣ ҷамъиятӣ, ки дар доираи ғаёлияти коллективона амалӣ мегардад, ба хонандагон имкон медиҳад, ки на танҳо дарси амалӣ гиранд, балки қимати меҳнатро дарк намуда, ба он эҳтиром гузоранд. Иштирок дар корҳои ободонӣ, ниҳолшинонӣ, тозагии муҳити зист ва дигар ҷорабиниҳои хайриявӣ ба ташаккули ҳисси ватандӯстӣ, ғамхорӣ нисбат ба ҷамъият ва кӯмаки беғаразона мусоидат мекунад.

Ҳамин тавр, ташкили ғаёлияти коллективона бо дарназардошти меҳнати ғоиданокӣ ҷамъиятӣ воситаи муассир барои ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол мебошад. Ин ғаёлият ба тарбияи шахси комил, бомаърифат ва масъулиятшинос, ки омодаи хизмат ба ҷамъият ва пешрафти ватан аст, мусоидат мекунад.

Дар ин бора Н.К. Крупская менависад, ки: «Корҳои ҷамъиятиву коллективона ҳар як кӯдакро водор месозад, то худро ҳамчун шахси манфиатовар барои ҷомеа ҳисобида, маҷбур месозад, ки ба эҷодкорӣ машғул шавад. Асоси иштирок дар корҳои ҷамъиятӣ бояд ба нуқтаи назаре асос ёбад, ки ҳар як хонанда ягон қисми кори умумиҷамъиятиро иҷро намояд» [87, с. 95].

Масъалаи чи гуна ташкил намудани ғаёлияти коллективонаро аз нуқтаи назари илмӣ аввалин маротиба педагоги намоён А.С. Макаренко асоснок намудааст. А.С. Макаренко дар ғаёлияти кории худ ҳар чӣ бештар ба корҳои коллективона ҷалб намудани кӯдакон, ба онҳо додани имконияти мустақилона ғаёлият намудан, масъул будан дар пешравиҳои кори умум ва дигар масъалаҳои муҳими ғаёлияти коллективонаро татбиқ намудааст.

Дар сарчашмаҳои педагогӣ ҳанӯз дар бораи мафҳуми «ғаёлияти коллективона» нуқтаи назари ягона вучуд надорад. Мо дар ин масъала концепсияи кор карда барои олимони лабораторияи тарбияи ахлоқии Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии проблемаҳои умумии тарбияи Академияи илмҳои педагогии Федератсияи Россияро ба роҳбарӣ гирифта, вобаста ба

фаъолияти педагогии омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ мувофиқ намудем. Дар ин концепсия моҳияти мафҳуми «фаъолият ва коллектив» ва «фаъолияти коллективона» кушода дода шудааст: «на ҳар як кори дар коллектив ба вучуд омада, аз рӯи моҳияти худ коллективона ба ҳисоб меравад. «Ба таври осон дар худ фаъолиятро тасаввур намудан мумкин, ки дар шароити коллектив ба вучуд омадааст, гарчанде ки он аз рӯи характери худ фардӣ ҳисобида мешавад. Дуруст аст, ки ин маъноӣ онро надорад, ки коллектив комилан вучуд надорад, гарчанде дар доираи он корҳои фардӣ анҷом меёбад, аммо далели он ки дар ин фаъолият дигарон иштирок надоранд, ба хонандагон таъсири муайян мегузорад» [130].

Дар муайян намудани мафҳуми «фаъолияти меҳнатӣ» дар коллектив мо ба ақидаҳои ходимони илмӣ лабораторияи тарбияи ахлоқии Пажӯҳишгоҳи илмӣ-таҳқиқотии проблемаҳои умумии тарбияи Академияи илмҳои педагогии Федератсияи Россия таъя намуда, ба шароити муассисаҳои таълимии ҷумҳурӣ мувофиқ намудем. «Дар фаъолият ба ғайр аз маҳсули мавҷудбуда, донишҳои бадастоварда ва маҳорату малака ҳамчунин натиҷаҳои ахлоқӣ низ ҷой доранд. Ин дар муносибати байниҳамдигарии мактаббачагон нисбат ба вазифаҳои худ, ба ҳуди фаъолият ва натиҷаи он, нисбат ба дигар одамон зухур меёбад. Чунин натиҷа барои тарбия ҳалқунанда ба ҳисоб меравад». [130, с.15].

Мушоҳидаҳои мо дар ҷараёни корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ собит сохтанд, ки аксарияти омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ самаранокии фаъолияти коллективиро дар тарбияи ахлоқии мактаббачагони хурдсол эътироф менамоянд. Бо вучуди ин, на ҳамаи онҳо мунтазам аз ин василаи пурқуввати тарбиявӣ бо мақсади ташаккули ҷуръатмандии ахлоқӣ дар хонандагони хурдсол дар амалия истифода мебаранд. Таҳлил ва мушоҳидаҳо аз таҷрибаи андӯхтаи омӯзгорон гувоҳӣ медиҳанд, ки дар аксари муассисаҳои таълимӣ ба азхудкунии маҳорати ибтидоии ташкилотчигӣ аз ҷониби мактаббачагони хурдсол тавачҷуҳи кофӣ зоҳир намегардад. Фаъолияти коллективона на ҳамеша ҳамчун василаи ташаккули ҷуръатмандии ахлоқии хонандагони

хурдсол шинохта мешавад. Дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ фаъолияти коллективонаи хонандагони хурдсол аксаран ба ҳадафҳои мушаххас маҳдуд гашта, ба ташкилу баргузори чорабиниҳои анъанавии умумимактабӣ табдил меёбанд, ки ташаббускори онҳо бештар омӯзгорон мебошанд.

Мазмуни фаъолияти коллективонаи хонандагони хурдсол вазъияти зиндагии онҳоро инъикос наменамояд ва дар аксари мавридҳо ин чорабиниҳои коллективона сол аз сол такрор ёфта, дар ниҳоят ба расмиятпарастӣ мубаддал мегарданд. Дар ташкили фаъолияти коллективона бештар шаклҳои чорабиниҳои хусусиятдошта бартарӣ доранд, ки таъсири онҳо ба ташаккули донишҳои ахлоқӣ ва рафтори хонандагони хурдсол ночиз аст. Дар натиҷа, кӯдакон нисбат ба корҳои коллективона шавқу ҳавасро аз даст медиҳанд, ки ин имконияти ташаккули ҷуръатмандии ахлоқии хонандагони хурдсолро коҳиш медиҳад. Дар фаъолияти омӯзгорон баҳсҳои беасос ва бидуни далел аз ҳаёти коллектив ва ҳуди хонандагон ба назар мерасанд. Барои он ки коллектив хуб фаъолият намуда, рушд кунад, фаъолияти доимии он зарур аст. Вале таҷрибаи омӯзгорони мактабҳои таҳсилоти умумӣ нишон медиҳад, ки имкониятҳои фаровони манфиатбахши фаъолияти коллективонаи хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар ташаккули ҷуръатмандии ахлоқии онҳо ба таври комил истифода бурда намешаванд.

Масъалаи муҳимтарин ин роҳбарӣ ба фаъолияти коллективонаи хонандагон мебошад. Ҳангоми ташкили фаъолияти коллективонаи мактаббачагони хурдсол бештар усули итоати бечунучаро ва васояти аз ҳад зиёд ба назар мерасад, ки ин фаъолияти хонандагонро ҳангоми иҷрои супоришҳои коллективона маҳдуд месозад. Хонандагон супоришҳоро танҳо зерин назорати омӯзгорон иҷро менамоянд. Омӯзгорон ҳангоми иҷрои корҳои коллективона бештар ба хонандагони фаъол такя намуда, боқимондаҳо ҳамчун иҷрокунандагони камфаъоли супоришҳо иштирок мекунанд.

Албатта, дар ин маврид нақши омӯзгорро дар роҳбарӣ ба фаъолияти коллективона ва риояи қонуну қоида ва меъёрҳои ахлоқӣ аз ҷониби хонандагон сарфи назар кардан лозим нест. Аммо хонандагон набояд танҳо

ичрокунандаи супоришҳои калонсолон бошанд, балки онҳо яке аз ташкилотчиёни фаъоли кори коллективона низ бошанд. Танҳо дар раванди фаъолияти пурсамар мактаббачагон метавонанд дарк намоянд, ки риояи қоидаҳои кори дӯстона дар коллектив муваффақияти кори онҳоро таъмин менамояд.

«Муҳити ҳукмравой дар мактаб ва пурқувват шудани ҳукмравои анъанавии калонсолон дар оила дар ниҳоди кӯдакон итоати бечуну чароро ба вучуд меорад. Конформизм комилан ба таври фаъол ба азхудкунии қоида ва меъёрҳои ахлоқӣ ва фикру ақидаи умум мушкилот ворид менамояд, ки ин барои ба таври даркорӣ аз худ намудани сифатҳои иҷтимоӣ ва ҳамроҳ шудани ӯ ба ҳаёти ҷамъиятӣ хеле зарур аст» [88, с.150 -151].

Вақте ки конформизм дар гурӯҳ зоҳир мешавад, аъзоён фаъолона иштирок намеkunанд ва бе чуну чаро ба ақидаи умум итоат мекунанд. Баъзеҳо танҳо барои он ки аз дигарон қафо намонанд, ба муросо розӣ мешаванд. Дар чунин муҳит, дониши ахлоқӣ аз ҷониби аъзоён рӯякӣ қабул мешавад, дар ҳоле ки онҳо дар тӯли ҳаёт ба он ниёз доранд. Аъзоёни гурӯҳ на танҳо пешниҳодҳо барои беҳтар кардани кор намедиханд, балки фикри худро низ баён намеkunанд, ё ин ки зери фишори гурӯҳ қарор гирифта, танҳо қоидаҳои ахлоқиро риоя мекунанд ва берун аз он ба онҳо аҳамият намедиханд.

Ҳангоми ташкили фаъолияти гурӯҳӣ, ҳатогии асосии мураббӣён дар он аст, ки кори ҳар як узви гурӯҳро назорат намеkunанд. Вазифаҳои гурӯҳӣ таҳлил, назорат ва ислоҳ карда намешаванд. Корҳои аъзоён ҳамаҷониба арзёбӣ намешаванд ва натиҷаҳо равшан муҳокима намешаванд. Фаъолияти гурӯҳӣ аксар вақт якхела ва расмӣ мешавад. Дар кори гурӯҳӣ ба аъзоён вазифаҳои камиммат вогузор мешаванд ва аксар вақт супоришҳо танҳо ба як қисми аъзоён дода мешаванд.

Ҳамин тариқ, мушкилот дар рафтори ахлоқии шахсон асосан аз он бармеоянд, ки мураббӣён ва волидайн аз имкониятҳои тарбиявии фаъолияти

гурӯҳӣ самаранок истифода намебаранд. Онҳо бояд диққати бештар ба тарбияи ахлоқии шахсон дар фаъолияти гурӯҳӣ диҳанд.

Барои рафъи ин мушкилот, мураббӣён ва волидайн бояд усулҳои нави тарбияро дар фаъолияти гурӯҳӣ ҷорӣ намоянд. Дар аввал, зарур аст, ки фазои озод ва эътимоднок дар гурӯҳ эҷод карда шавад, ки дар он ҳар як аъзо имконият дошта бошад фикру мулоҳизаҳои худро бе тарсу ҳарос аз танқид баён кунад. Барои ин, мураббӣён бояд фаъолонро ғӯш кунанд, саволҳои ҳавасмандкунанда диҳанд ва ҳар як ақидаро қадр кунанд, новобаста аз он ки он чӣ гуна ғайриоддӣ ба назар мерасад. Ин амал ба рушди тафаккури интиқодӣ ва эҷодкорӣ мусоидат мекунад ва ҳамзамон, эҳсоси масъулиятро дар аъзоёни гурӯҳ таъвият мебахшад.

Дуюм, дар қори гурӯҳӣ бояд ба ҳар як аъзо вазифаи мушаххас ва пурмазмун вогузор карда шавад, ки ба малака ва қобилияти ӯ мувофиқ бошад. Ин имкон медиҳад, ки ҳар як шахс ҳисси арзишмандӣ ва сармугзори худро эҳсос кунад. Мураббӣён бояд вазифаҳоро тавре тақсим кунанд, ки ҳамкориҳои мутақобила ва мубодилаи таҷрибаро таъшиқ кунанд. Натиҷаи ин, аъзоён на танҳо малакаҳои навро меомӯзанд, балки ҳамчунин аҳамияти ҳамкорӣ ва дастгириҳои мутақобиларо дарк мекунанд.

Сеюм, арзёбии фаъолияти гурӯҳӣ набояд танҳо ба натиҷаҳои ниҳойнигаронида шавад, балки ба раванди иштироки ҳар як аъзо диққати махсус дода шавад. Муҳокимаи муфассали дастовардҳо ва камбудииҳо, таҳлили сабабҳои муваффақият ва ноқомӣ, имкон медиҳад, ки аъзоён аз таҷриба сабақ гиранд ва барои оянда ҳулосаҳои дуруст бароранд. Ин равиш ба рушди ҳислатҳои ахлоқӣ, аз қабилӣ ростқавлӣ, масъулиятнокӣ ва адолат мусоидат мекунад.

Дар охир, барои он ки фаъолияти гурӯҳӣ ба тарбияи ахлоқӣ мусоидат намояд, мураббӣён бояд пайваста ба аъзоён дар бораи арзишҳои ахлоқӣ ва меъёрҳои рафторӣ хотиррасон намоянд. Онҳо метавонанд мисолҳои мушаххаси рафтори ахлоқиро дар вазъиятҳои гуногун нишон диҳанд ва аҳамияти риояи принципҳои ахлоқиро дар ҳаёти ҳаррӯза таъкид кунанд.

Вақте ки арзишҳои ахлоқӣ ҳамчун як ҷузъи таркибии фаъолияти гурӯҳӣ қабул карда мешаванд, аъзоён эҳтимоли бештар доранд, ки онҳоро дар ҳаёти шахсӣ ва касбӣ татбиқ намоянд.

Мо барои дар мактаббачагони хурдсол ташаккул додани малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ меъёрҳои дар рафти озмоиш меъёрҳои зеринро таҳия намудем:

- афзоиши шумораи мактаббачагони хурдсол бо сатҳи баладтари ташаккулёбии сифатҳои шахсият, ки сатҳи арзишҳои маънавӣ-ахлоқиро инъикос мекунанд;

- камшавии хонандагони дорои сатҳи ташаккулёфтаи арзишҳои маънавӣ-ахлоқии паст дар гурӯҳҳои озмоишӣ;

- устувории нишондиҳандаҳо дар гурӯҳҳои назоратӣ ва тағйирёбии нишондиҳандаҳо дар гурӯҳи озмоишӣ.

- тағйир додани сохтори гурӯҳи озмоишӣ бо бартарияти хонандагон бо сатҳи ташаккулёфтаи арзишҳои маънавӣ-ахлоқии баланд.

Кори озмоишӣ аз се марҳила: омодагӣ, муқарраркунанда ва ташаккулдиҳанда, бо таҳлили минбаъдаи натиҷаҳои бадастомада иборат буд.

Ҳар як марҳила ба марҳилаҳои озмоишӣ ва таҳлилӣ тақсим карда шуд. Марҳилаи озмоишӣ тайёр кардани маводи таҳқиқот, санҷишро пешбинӣ мекард. Дар ин зимн чунин методҳои таҳқиқот, ба монанди пурсиш, тестгузаронӣ, мушоҳида истифода шуданд.

Ҳадафи асосии марҳилаи омодагӣ таҳия ва коркарди унсурҳои алоҳидаи шароити педагогӣ буд, ки раванди малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсолро фаъол мегардониданд.

Озмоиши муқарраркунанда дар солҳои 2015–2020 гузаронида шуд. Таҳқиқот дар пойгоҳи муассисаҳои таҳсилоти умумии №№ 2, 4, 5, 8, 13-и ноҳияи Данғара ва омӯзгорони соҳибтаҷрибаи муассисаҳои таҳсилоти умумии №№ 3, 4 ва Литсей барои хонандагони болаёқати шаҳри Бохтар гузаронда шуд. Аз ҷониби мо 220 нафар хонандагон мавриди таҳқиқ қарор дода шуданд.

Ҳангоми гузаронидани таҳқиқот мо як хусусиятро қайд кардем: хонандагоне, ки аз муассисаҳои таҳсолоти томактабӣ омадаанд, дорои низоми устувортари арзишҳои ахлоқӣ мебошанд. Дар тасаввуроти онҳо арзишҳои ахлоқӣ мақоми хеле баланд доранд. Ин имкон дод тахмин карда шавад, ки барои ҳалли вазифаҳои малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол ва ташаккули тамоюлҳои арзишии онҳо ташкили корҳои коллективона ва сӯҳбатҳои ахлоқӣ мувофиқтар мебошанд, зеро онҳо ба мадди аввал ҳадафҳои созандагии шахсиятро дар раванди азхудкунии таҷрибаи шахсӣ пешбарӣ карда, азхуд кардани мафҳумҳои тамоюли ахлоқидоштаро ҳамчун мақсади асосӣ дар назар дорад.

Аз рӯи натиҷаҳои ташҳис гурӯҳҳои назоратӣ ва озмоишӣ муайян карда шуданд. Дар ҳуди ҳамин марҳила барномаи ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол таҳия карда шуд, ки ба хусусиятҳои психологӣ ва синнусоли хонандагон мувофиқат мекунад.

Дар марҳилаи назоратии озмоиш ташҳиси такрорӣ гузаронида шуда, тағйирёбии сатҳҳои ташаккулёфтаи малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол дар гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ муқоиса карда шуда, ҷамъбаст ва тафсири натиҷаҳои бадастомада анҷом дода шуд.

Натиҷаҳои марҳилаи дуюм – марҳилаи муқарраркунандаи таҳқиқоти таҷрибавиро таҳлил мекунем. Мақсади марҳилаи дуюм муайян намудани вазъи ибтидоии ташаккулёбии малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол буд. Барои ин вазифаҳои зерин муайян карда шуданд: 1) муайян кардани сатҳҳои рушди малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол; 2) таҳқиқи воситаҳои мавҷудаи ташҳиси малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ; 3) ошкор намудани сатҳи ибтидоии ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол дар гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ.

Бояд зикр намуд, ки хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар давраи таҳсил дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ аллакай дорои баъзе малакаҳои ҷуръатнокии ахлоқӣ мебошанд. Вазифаи омӯзгор дар ин ҷо аз муайян

кардани сатҳи ташаккулёфтаи тамоюлҳои арзишӣ, ки барои рушди шахсияти хонандагон заруранд, иборат мебошад.

Мувофиқи вазифаи якуми марҳилаи муқарраркунандаи озмоиш сатҳҳои ташаккулёбии ҷуръатнокии ахлоқиро чудо мекунем. Дар кори мазкур мо се сатҳро муайян кардем:

Сатҳи паст бо нишондодҳои зерин тавсиф мешавад: набудани низоми донишҳо дар бораи малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ, риоя накардан ба вайрон кардани меъёрҳои ахлоқи ҷамъиятӣ, ташаккул наёфтани танзимкунандагони ботинии рафтори ахлоқӣ. Ба хонандагони дорои сатҳи паст малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ вобастагии назарраси рафтор аз таъсири вазъияти муҳит ва барангезандаҳои беруна хос аст.

Сатҳи миёна бо нишондиҳандаҳои зерин тавсиф карда мешавад: тасаввуроти нокифоя ва ноустувории тамоюл ба ҷуръатнокии ахлоқӣ. Бо вучуди ин хонандагони дар ин сатҳ қарорёфта қодиранд арзишҳоро ба таври кофӣ фарқ карда, ҳадафҳои асосӣ ва дуюмдараҷаро барои худ муайян кунанд. Баъзе тамоюлҳои арзишӣ устуворанд, боқимондаҳо дар марҳилаи даркшавии онҳо аз ҷониби хонандагон қарор доранд. Шаклҳои рафтори ахлоқӣ дар вобастагии калон аз вазъияти мушаххас ва талаботҳои пешниҳодшаванда қарор доранд; мавқеи ахлоқӣ ҳамчун мусбат – ноустувор муайян карда мешавад. Дар ин сатҳ низоми арзишҳои шахсиятӣ ҳанӯз пурра шакл нагирифта, дар асоси худ самтҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ муносибро дорад. Самтнокии онҳо бо тамоюл ба ноил шудан ба хушбахтӣ ва иродаи неки шахсӣ муайян карда мешавад. Ҳавасмандии худтасдиқкунӣ бартарӣ дорад.

Сатҳи баланд бо нишондиҳандаҳои зерин тавсиф мешавад: мавҷудияти донишҳо дар бораи асосҳои ҷуръатнокии ахлоқӣ ва ташаккулёбии арзишҳои маънавӣ-ахлоқӣ, ки ҳамчун хислати устувори шахсият, ки ба омили муайянкунандаи дохилии рафтор табдил ёфтааст, зоҳир мешаванд. Дар ин сатҳ хонандагон арзишҳоро фарқ карда метавонанд. Хонандагони дорои сатҳи баланди ҷуръатнокии ахлоқӣ бо устуворӣ ва таъсирбахшии зухуроти маънавӣ-иродавӣ, ки дар дарки зарурати объективии намуди муайяни рафтор

асос ёфтаанд, фарқ мекунанд. Тасаввуроти ахлоқӣ дорои хусусияти устувор мебошанд, ки ин аз низоми ташаккулёфтаи арзишҳои шахсиятӣ шаҳодат медиҳад. Тамоюлҳои арзишии шахсият аз ҷиҳати иҷтимоӣ мувофиқ буда, якпорчагӣ ва ғайриихтилофнокии онҳо ғайриилоҳодӣ мавқеи ҳаёти хонандагонро муайян мекунанд. Дар ин сатҳ андозаҳои ҳудуддиҳӣ, ҳудудмилдиҳӣ бартарӣ доранд.

Баррасии сатҳҳои ташаккулёфтаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсолро ба омӯзгоре, ки қорҳои тарбиявино амалӣ менамояд, имкон медиҳад сатҳи рушди ҳам ҷузъҳои алоҳида, ҳам тамоми низоми арзишҳои маънавий-ахлоқиро дар маҷмӯъ ташхис намуда ва дар ин асос раванди ташаккули шахсияти хонандагонро ба роҳ монад.

Дар марҳилаи мазкури озмоиш ташхиси марҳилавӣ (мушоҳидаи педагогӣ, тестгузаронӣ, пурсиш) бо ҳадафҳои: равшан кардани муносибати мактаббачагони хурдсол ба арзишҳои ахлоқӣ дар вазифаҳои таҳқиқот тавсифшуда (баррасии моҳият ва ҷанбаҳои назариявии ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар адабиёти педагогӣ психологӣ; муайян кардани пешзаминаҳои назариявӣ ва ғоявии ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ; таҳияи технологияи педагогӣ ташаккули ҷуръатнокии ахлоқӣ дар мактаббачагони хурдсол; бо роҳи гузаронидани қорҳои таҷрибавӣ озмоишӣ собит сохтани дурустӣ ва мантиқӣ будани фарзияи қорӣ пешниҳодшуда, санҷиш ва арзёбии ҷамъбастии технологияи ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол).

Чӣ тавре ки зикр намуда будем, барои ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол мо ташкили ғайрияти коллективона ва ташкулу гузаронидани сӯҳбатҳои ахлоқӣ бо истифода аз ҳикоя. қисасаву ривоятҳоро истифода бурдем.

Барои он ки ғайрияти дастаҷамъонаи хонандагони хурдсол самаранок ба роҳ монда шавад, тавачҷуҳ ба ҷанбаҳои зерин ниҳоят муҳим аст:

✓ —Қорӣ хонандагони синфҳои ибтидоӣ аз мафҳуми ғайрияти дастаҷамъона ҳамчун омили ваҳдат ва ягонагии тамоми ғурӯҳ;

- ✓ Таксими вазифаҳо ва масъулиятҳо байни аъзои фаъолияти дастаҷамъона;
- ✓ Таҳкими робитаҳои ҳамдигарӣ ва вобастагии мутақобила дар чараёни фаъолияти дастаҷамъона;
- ✓ Роҳандозии мубодилаи кор ва фаъолият байни хонандагон (бо истифода аз шаклҳои кори гурӯҳӣ ва воситаҳои амалисозии фаъолияти дастаҷамъона) бо мақсади расидан ба ҳадафи ягона;
- ✓ Назорат ва баҳогузорӣ ба фаъолияти дастаҷамъонаи хонандагон” [127, с.144].

Дар заминаи таҷрибаҳои озмоишӣ-таҳқиқотӣ, мо ба таври шартӣ се марҳилаи ташаккули фаъолияти дастаҷамъонаи мактаббачагони хурдсолро бо ҳадафи тақвияти малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ муайян намудем.

Фаъолияти дастаҷамъона, ки ҳамчун нишонаи ташаккули демократия дар ҷомеа дар марҳилаҳои ибтидоӣ арзёбӣ мешавад, дар воқеъ, дар гурӯҳҳои мактабӣ ва синфҳо, ҳамчун василаи пурқуввати рушди ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол нақши муҳим мебозад. Инкишофи фаъолияти дастаҷамъона маънои роҳбарӣ ва тобеияти мутақобила, ёрӣ расондан ба ҳамдигар, назорат ва ҳамкориҳои байни хонандагонро дорад. Ҳангоми роҳбарӣ ба фаъолияти дастаҷамъона, бояд дар назар дошт, ки иштирокчиёни он қодиранд корҳои гуногунро анҷом диҳанд. Онҳо бояд масъулияти худро дар назди худ ва ҳамсабақон эҳсос намоянд, ҳам иҷроқунанда ва ҳам роҳбар бошанд, малакаи талаб қардан аз ҳамсолон ва қобилияти итоат қардан, ғамхорӣ ва устувориро дошта бошанд.

Мо ҳамаи инро ба назар гирифта, қайд менамоем, ки фаъолияти коллективона дар ташаккули сифатҳои ахлоқии шахсии мактаббачагони хурдсол, ба монанди коллективизм, ёрии рафиқонаи байниҳамдигарӣ, меҳнатдӯстӣ, инсондӯстӣ, яқдигарфаҳмӣ, эҳтироми тарафайн нақши ниҳоят муҳимро мебозад.

Дар оғози роҳи ҳамкорӣ, шогирдони навкор таҳти роҳбарии омӯзгор усулҳои тақсими вазифаҳоро аз худ мекунанд ва баъдан, бо рӯҳияи тоза нақшаи амалҳои дар пешистодаро тартиб медиҳанд.

Аммо таҳлили таҷрибаҳои таълимӣ нишон медиҳад, ки раванди ҳамкориҳои донишҷӯён ҳамеша комил нест; на ҳама вақт иқдоми оғозшуда ба поён мерасад ва баъзан, ба ҳамсинфнашон дасти кумак дароз намеkunанд. Ин камбудӣҳо бояд, бахусус, ҳангоми ташкили фаъолияти гурӯҳии хонандагонӣ синфҳои поёнӣ ҳамеша дар мадди назари омӯзгор бошанд.

Барои ба роҳ мондани фаъолияти дастаҷамъӣ, оғоз аз навбатдории синф як иқдоми муҳим аст. Дар ин вазифа, хонандагон масъулиятҳои гуногуни иҷтимоиро ба дӯш мегиранд: ба гулҳо бо меҳр об медиҳанд, дақиқаи тарбиявӣ мегузаронанд, тартибу низоми китобхоро таъмин мекунанд ва бо аҳамияти калон ба тозагии тахтаи синф ва умуман, ба покизагии синфхона назорат мекунанд.

Дар чараёни ташкили фаъолияти гурӯҳӣ, диққати махсус бояд ба ташкил ва иҷрои корҳои гуногуни муфиди ҷамъиятӣ равона карда шавад. Дар ин замина, донишҷӯён бояд бо меъёрҳо ва принципҳои ҳамкорӣ дар гурӯҳ шинос шаванд. Омӯзгорони соҳиби таҷриба корҳои фаҳмондадиҳиро ба таври хеле шавқовар ба роҳ мемонанд, то ки мафҳум ва мундариҷаи қоидаҳои рафтор аз ҷониби ҳуди кӯдакон таҳия карда шавад.

Бо ҳамин роҳ, маҷмӯи қонунҳо ва қоидаҳои рафтор аз ҷониби ҳуди бачаҳо таҳия карда мешавад, ки зарурати риояи онро дар ҳаёти ҳаррӯзаашон бо эҳсоси амиқ дарк мекунанд.

Масалан, омӯзгорон бо мақсади ошно сохтани кӯдакон бо меҳнати калонсолон онҳоро ба сайри мағоза, китобхона, дорухона ва ғайра мебаранд. Сипас, онҳоро оҳиста-оҳиста барои иҷрои корҳои мухталифи ғоиданоки ҷамъиятӣ ҳидоят менамоянд. Хулосаву натиҷаи кори хонандагон дар марҳилаи аввали ташкили фаъолияти коллективона одатан аз ҷониби ҳуди омӯзгорон баҳогузорӣ карда мешавад.

Марҳилаи якумро мо ҳамчун давраи муассир дар таълими хонандагон ба маҳорат ва малакаҳои муҳими фаъолияти дастаҷамъӣ арзёбӣ мекунем.

Марҳилаи ибтидоии ташаккули фаъолияти коллективӣ дар ҳаёт ва фаъолияти хонандагони хурдсол бо он хос аст, ки дар онҳо фаъолиятнокӣ, худфаъолиятӣ, истиклолият ва ташаббускорӣ ҳанӯз ба таври кофӣ инкишоф наёфтааст. Дар ин ҷо ба роҳ мондани чунин намудҳои корҳои коллективии кӯдакон аҳамият дорад: кор дар китъаи таҷрибавии наздимақтабӣ, ҷамъоварии коғазпораҳо, навбатдории дастаҷамъӣ, таъмири васоити таълимии синф ва ғайра. Дар ин ҳолат, кӯдакон бо иштиёқ ва самаранокӣ дар корҳои ҷамъиятӣ ва фаъолияти эҷодӣ ширкат меварзанд. Дар раванди иштирок ва иҷрои корҳои гуногуни коллективӣ, дар шуури кӯдакон муносибатҳои ахлоқӣ ташаккул меёбанд, ки ин ба азхудкунии меъёрҳои муайяни дониш ва рафторҳои ахлоқии онҳо мусоидат мекунад.

Дар марҳилаи аввал, ҳангоми ҷалби хонандагон ба корҳои гуногуни коллективӣ, ба андешаи мо, муҳим аст, ки онҳо тарзи муҳокимаи вазъиятҳои тарбиявии гуногуни ба таври шифохӣ (нақлу ҳикоя) баёншударо азхуд намоянд. Масалан, бо мақсади ошкор намудани тасаввуроти хонандагон дар бораи зарурати ба анҷом расонидани кори оғозшуда ва муайян намудани андешаи онҳо оид ба ҳисси масъулиятшиносӣ ҳангоми иҷрои корҳои коллективӣ, дар синфи 3-юми таҷрибавӣ (муаллими муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №8-и ноҳияи Данғара Ҳақназаров Саид вазъияти тарбиявии шифохии таҳти унвони «Бемасъулиятӣ»-ро ба муҳокимаи хонандагон пешниҳод намуд. Мазмуни ҳикоя чунин аст:

Духтарони синфи мо тасмим гирифтанд, ки рӯзи шанбе ба мактаб омада синфро тозаву озода намоянд. Мо ва Наргис дарҳол ба кор шурӯъ намудем, боқимонда 16 нафар духтарон дар як ҷо ҷамъ шуда, ҳазлу шӯҳӣ мекарданд. Ман аз ин кори онҳо норозӣ шуда, даъват намудам, ки онҳо низ дар тоза намудани синф саҳм гузоранд. Мурочиати манро шунида, Миҷгона ба ман чунин ҷавоб дод:

– Ана фарши ифлос, ана латта, худат тоза кардан гир, пеши роҳи туро ягон кас нагирифтааст!..

Баъди бо матни ҳикоя шиносӣ пайдо намудани хонандагон ба онҳо чунин саволҳо пешниҳод карда шуд:

1. Кадом сифатҳои ахлоқӣ дар рафтори Миҷгона дида мешавад?
2. Ту дар ин вазъият киро дастгирӣ мекардӣ – Наргис ва ё Миҷғонаро?
3. Оё чунин ҳолат дар коллективи синфи шумо низ вучуд дорад ва бо кадом сабабҳо?
4. Чи тавр бояд рафтор кард, ки ҳангоми иҷрои корҳои коллективона чунин ҳолат рух надиҳад?

Аз таҳлили нуқтаи назари хонандагон чунин хулоса намудан мумкин аст, ки бештари онҳо рафтори Миҷғонаро барои бемасъулиятӣ нисбат ба кори супоридашуда маҳкум намуданд.

Комилҷон бочуръатона чунин гуфт:

– Албатта, Миҷгона рафтори нодуруст кард, охир бояд як-ду нафар не, балки ҳама дар кор ташаббускору фаъол бошем.

Салим бе дудилагӣ илова намуд:

– Миҷгона бо ин рафтори худ натавонад нисбат ба ҳамсинфони беэҳтиромӣ зоҳир намуд, балки нисбат ба омӯзгор низ беҳурматӣ намуд. Майсара чунин рафтори Миҷғонаро нисбат ба иҷрои кори коллективона рафтори бепарвоёна номид.

Баъди муҳокимаи ин ҳикоя бештари хонандагон дар бораи муноқишаҳое, ки дар коллективи синф ҳангоми иҷрои ин ё он корҳои ҷамъиятӣ ба миён меомаданд, ошкоро изҳор намуданд, ки омӯзгор пештар намеродонист.

Чунин тарзи ташкилу гузаронидани корҳои тарбиявӣ натавонад дар аз худ намудани малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ мусоидат мекунад, балки ба омӯзгор имкон медиҳад, ки хусусиятҳои фардии ҳар як хонандаро беҳтар ошкор созад.

Дар марҳилаи дуюми фаъолияти коллективона бачаҳо на фақат зери роҳбарии бевоситаи омӯзгор супоришҳои на он қадар душворро иҷро

менамуданд, инчунин зери назорати сардори синф низ корхоро бевосита анҷом медоданд. Аз рӯи гурӯҳбандии синф бачаҳо маҳорату малакаи ба таври коллективона навбатдориро идома медоданд. Ташкил намудани навбатдорӣ мустақилияти зиёдтари хонандагонро талаб мекард, ки онҳо оид ба иҷрои кори анҷомдода на ба омӯзгор, балки ба сардори синф ҳисобот медоданд.

Иштироки дастаҷамъона дар фаъолиятҳо барои он муҳим аст, ки хонандагон дарк кунанд, ки заҳмати онҳо на танҳо ба манфиати гурӯҳ, балки ба беҳбудии ҷомеа низ нигаронида шудааст. Мисолҳои чунин фаъолиятҳо аз ҷониби кӯдакон ҳангоми гузаронидани таҷрибаҳо ба амал бароварда шуданд: ҷамъоварии тухми гулҳо дар майдончаи таҷрибавии наздимақтабӣ, тоза намудани баргҳои хушкшуда дар назди мактаб ва манзилҳо, пошидани хок ба роҳҳои яхбастаи назди мактаб, сохтани хӯрокдонҳо барои паррандагон ва омода намудани бозичаҳо барои кӯдакони муассисаҳои томақтабӣ ва ғайра.

Бо дастгирии муаллим, хонандагон коғазпораҳо, китобҳо, дафтарҳо ва дигар ашёи зарурии мактабиро барои мактаб-интернат ҷамъ оварда, барои оро додани толори маҷлисоҳои мактаб ба муносибати ҷашни Наврӯз ва ҷашнгирии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ороишот тайёр карданд. Чунин фаъолиятҳо дар кӯдакон ҳислатҳои коллективизм, инсондӯстӣ, муҳаббат, садоқат, меҳнатдӯстӣ ва ёрдами дӯстонаро ташаккул медиҳанд.

Дар ҷараёни иштироки дастаҷамъона, хонандагон малака ва маҳорати мустақилиятро инкишоф медиҳанд, ҷуръатманд ва иродатманд мешаванд. Мустақилият ҳамчун ифодаи шууронаи дарки фаъолияти дастаҷамъона дар зинаи дуюм, ки марҳилаи омодагии хонандагон барои иҷрои корҳои мустақилона номида мешавад, баҳогузори мешавад.

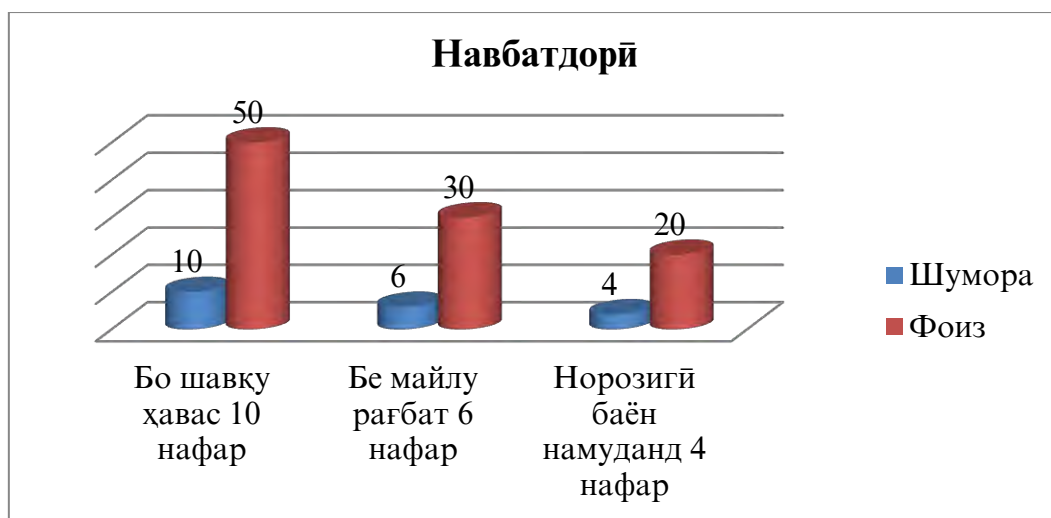
Бо мақсади муайян намудани омодагии хонандагон ба иҷрои кор ба ҷойи ҳамсинфон дар ҳолати зарурӣ, дар синфи 3-юми таҷрибавии Литсей барои хонандагони болаёқати ш. Бохтар аз тарафи Уразова Н. вазъияти махсуси тарбиявии амалӣ бо номи «Навбатдорӣ» ташкил карда шуд.

Навбатдорӣ дар синф чунин сурат мегирифт: дар давоми ҳафта, ҳар рӯз чор нафар хонанда навбатдорӣ мекарданд. Навбатдорон вазифадор буданд, ки мизҳо, тахтаи синф, мизи муаллим, фарши синфро тоза кунанд, ба гулҳо об диҳанд, баргҳои гулҳоро тоза намоянд ва ҷевони китобхоро тартиб диҳанд.

Дар рӯзҳои якум ва дуҷуми навбатдорӣ, муовини директор оид ба корҳои тарбиявӣ дархост намуд, ки ду нафар аз навбатдорон ба муаллими тарбияи ҷисмонӣ дар омода намудани лавҳаи «Варзишгарони беҳтарини мактаб» ёрӣ расонанд. Дар рӯзҳои сеюм ва чорум бошад, омӯзгор хоҳиш кард, ки ҳамон ду нафар ба хонаи собиқадорони ҷангу меҳнат рафта, дар корҳои рӯзгорашон кӯмак кунанд. Рӯзҳои панҷшанбе ва ҷумъа муаллими варзиш аз ҳамон ду нафар хонанда хоҳиш кард, ки дар тоза намудани майдони варзишӣ барои мусобиқаи дарпешистода ба ӯ кӯмак намоянд. (Дар давоми 7 ҳафта, дигар хонандагон низ мувофиқи ҳамин ҷадвал, ҳар рӯз 4 нафарӣ навбатдорӣ карданд).

Ин як лаҳзаи санҷиши тарбиявӣ буд, бинобар ин, дар аввал ва охири соли таҳсил гузаронида шуд. Дар ибтидои соли таҳсил, аксари хонандагон ба ҷойи ҳамсинфонашон кор намекарданд, аммо дар охири соли таҳсил вазъият тағйир ёфт. Маълум шуд, ки 20 нафар хонанда ба ҷойи хонандагоне, ки бо сабабҳои гуногун ба кор наомада буданд, кор карданд. Аз ин миқдор, 10 нафар бо шавқу ҳавас, 6 нафар бе майлу рағбат ва бесифат ва 4 нафар гарчанде ба ҷойи ҳамсинфони худ кор карда бошанд ҳам, вале норозигӣ баён намуданд.

Дар ин бора маълумот дар диаграмма оварда мешавад.

Диаграммаи №1. Ҳангоми зарурат ба ҷойи рафиқ кор кардан

Бояд қайд намуд, ки дар ҷараёни кору фаъолияти якҷоя хонандагон хусусияту шахсияти ҳамдигарро хуб фаҳмида мегиранд ва мефаҳманд, ки ба кӣ кадом супоришро диҳанд, барои дурусту хушсифат иҷро намудани супоришҳо чӣ тавр бояд рафтор намоянд. Дар рафти фаъолияти коллективона хонандагон дарк мекунанд, ки натиҷаи меҳнати ҳар яки онҳо аз маҳорати ёрии рафиқонаи байнихамдигарӣ ва зоҳир намудани масъулияти тарафайн вобастагӣ дорад. Ташкил ва гузаронидани чунин тарзи кори тарбиявӣ барои омода сохтани хонандагон барои иҷрои корҳои мустақилона мусоидат мекунад.

Дар марҳилаи сеюм мо ба хонандагон иҷрои корҳои нисбатан мураккабро воғузор намудем, то онҳо мустақилона кор карданро омӯзанд. Ҳамин тавр, дар синфи 3-юм мо вазъияти махсуси тарбиявии амалиро зерини «Омода намудани бозичаҳо барои тарбиягирандагони муассисаи таҳсилоти томактабӣ» ташкил намудем (омӯзгори муассисаи таҳсилоти умумии № 2-и ноҳияи Данғара).

Омӯзгор ба хонандагон мурочиат намуда, мақсадро фаҳмонид. Бачаҳо розӣ шуда, ба хонаҳояшон барои хӯроки пешин рафта, сипас барои иҷрои супориш ҳозир шуданд. Барои иҷрои супориш 3 рӯз мӯҳлат муқаррар карда

шуд. Хонандагон бо худ аз хона маводи даркорӣ, аз қабилӣ коғаз, картон, ширеш, ранг ва ғайраро оварданд ва ба кор шурӯъ намуданд.

Дар давоми ду рӯз, шогирдон таҳти роҳбарии роҳбари синф фаъолият доштанд. Дар рӯзи ниҳой, пеш аз оғози фаъолият, муовини директор оид ба тарбия ба назди шогирдон омада хабар дод, ки имрӯз роҳбари синф наметавонад бо онҳо ҳамкорӣ намояд, зеро вай якҷоя бо китобдори мактаб ба тартиб додани китобҳои китобхона машғул аст. Мушоҳидаи рафти кори шогирдон нишон дод, ки як гурӯҳ зери роҳбарии муаллим, гурӯҳи дигар таҳти роҳбарии роҳбари синф ва гурӯҳи сеюм мустақилона кор карданд.

Натиҷаҳои арзёбӣ ошкор намуданд, ки аз 35 нафар хонанда, 30 нафар бо иштироки муаллим кор карданд. Аз ин миқдор, 25 нафар бо ғайрат ва 3 нафар бе ғайрат фаъолият намуданд. Ду нафар шогирд ба корҳо ҳозир набуданд (яке бо сабаб ва дигаре бе сабаби узрнок). Бо иштироки роҳбари синф, 27 нафар шогирдон ба кор машғул буданд, ки аз инҳо 21 нафар бо ғайрат ва 4 нафар бе ғайрат кор карданд. Чор нафари онҳо дар кор иштирок накарданд, ки ду нафар бо сабаби узрнок ва ду нафари дигар бо сабаби дигар ғоиб буданд. Бе иштироки роҳбари синф, 20 нафар шогирдон мустақилона заҳмат кашиданд, ки аз ин миқдор 16 нафар бо ғайрат ва 4 нафар бе ғайрат кор карданд.

Дар ин бора маълумот дар диаграмма оварда мешавад.

***Диаграммаи №2. Омода намудани бозичаҳо барои тарбиягирандагони
муассисаи таҳсилоти томактабӣ***

Кору фаъолияти коллективонаро дар ин марҳила омӯзгор дар якҷоягӣ бо сардори гурӯҳ ташкил менамояд. Бачаҳо алақай метавонанд мустақилона корро байни худ тақсим намоянд. Қисми бештари хонандагон метавонанд иҷрои навиҳои корҳои на он қадар мураккабро ба анҷом расонанд.

Дар чараёни кори умум хонандагон метавонанд бо роҳбарии сардори синф аз иҷрои супоришҳо ба хубӣ бароянд. Онҳо метавонанд ба якдигар ёрӣ расонанд, мустақилона китоб, воситаҳои аёнии синфро таъмир намоянд, барои тарбиягирандагони муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ бозича, барои собиқадорони ҷангу меҳнат албому мусаввара омода сохта, ба калонсол ғамхорӣ намоянд.

Бояд зикр намуд, ки баъзе омӯзгорон дар синф мавқеи сардори синфро баланд бардошта наметавонанд. Ҳоло он ки агар омӯзгор маҳорати кордониро дар сардори синф дуруст ташаккул диҳад, аз чунин сардорони синф сарварони хубе ба воя мерасад. Бинобар ин, тамоми кору фаъолияти хонандагон дар марҳилаи сеюми ташаккули мафҳуми мундариҷаи фаъолияти коллективона ба ташкили омадагии хонандагон ва мустақилона бо роҳбарии сардори гурӯҳ ба иҷрои корҳои мустақилона тобеъ мебошад. Дар хонандагон маҳорату малакаи риоя намудани талаботи боадолатонаи натавонанд омӯзгор, балки намояндагони коллектив низ зухур меёбад. Агар дар марҳилаи сеюм агар дар бештари маврид танҳо омӯзгор роҳбарӣ намояд, мумкин аст, ақидаи хонандагон ба ақидаи онҳо мувофиқ наояд.

Бояд зикр намуд, ки дар чараёни иштироки фаъолоне дар корҳои мухталифи коллективона хонандагон қоида ва меъёрҳои пешбари ахлоқро аз худ намуда, онҳоро дар рафторҳои амалии худ истифода менамоянд. Махсусан, дар марҳилаи сеюми ташаккули фаъолияти коллективона хонандагон зарурати аз худ намудани меъёр ва қонуну қоидаҳои ахлоқро дарк намуда, ҳамзамон дар назди дигарон бочурияти низ вазифа

мегузоранд, то онҳо низ қоидаҳои ахлоқро дар рафтори худ риоя намоянд. Аз ин рӯ, дар марҳилаи сеюм барои ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол шароити нисбатан хубтар ба вуҷуд меояд.

Лозим ба ёдоварист, ки пайдарпайӣ ва суръатафзоии ин марҳилаҳо чараёни ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсолро боз ҳам рушд медиҳанд. Дар ҳар як марҳила мазмуну мундариҷаи тарбиявии фаъолияти коллективонаи хонандагон тадриҷан мураккаб шудан мегирад ва дар ҳар як марҳила воситаҳои таъсиррасонии педагогӣ низ ба шахсияти кӯдакон дигаргун мешаванд. Ин ҷо хусусиятҳои синнусолию психологии хонандагонро дар ҳар як марҳилаи фаъолияти коллективона ба ҳисоб гирифтани зарур аст. Масалан, хонандагони синфҳои якум ба таври коллективона метавонанд воситаҳои аёнии оддии таълимиро омода созанд (чӯбчаҳо барои ҳисобу китоб, фигураҳои геометрӣ, муқова барои китоб ва ғайра). Дар синфи дуум хонандагон метавонанд цилиндрҳои рангоранг, секунҷа омода намоянд. Дар синфи сеюм бошад, хонандагон аллакай корҳои нисбатан калонро анҷом медиҳанд. Масалан, онҳо коллективона қуттичаҳои шашрӯя ва бозичаҳои нисбатан мураккабро омода месозанд.

Таҳқиқот нишон дод, ки ҳангоми ҳубу мақсаднок ташкил намудани фаъолияти коллективона фарқияти байни донишҳои ахлоқӣ ва рафторҳои амалии хонандагон бартаараф карда мешавад.

Мушоҳида ва таҷрибаи шахсии педагогӣ имкон медиҳад қайд намоем, ки дар синну соли хурди мактабӣ дар чараёни фаъолияти коллективона натавонанд меъёрҳои ахлоқӣ ва қоидаҳои рафтор аз худ карда мешаванд, балки ҳуди шахсияти хонандагон низ ташаккул меёбад. Ҳамзамон, дар мактаббачагони хурдсол маҳорату малакаи бочуръатона ошкор намудани камбудии рафтори ҳамсолон ҳангоми иҷрои корҳои дастаҷамъона ташаккул ёфтани мегирад.

Дар бораи ташаккул ёфтани ҷуръатнокии ахлоқӣ дар мактаббачаи хурдсол ҳангоми ташкили корҳои коллективона дар сурате мо хулосабарорӣ карда метавонем, ки агар онҳо дар рафторҳои амалии худ қоида ва меъёрҳои

ахлоқиро бе дудилагӣ ва бочуръатона истифода бурда тавонад, яъне гуфторашон бо рафтори амалиашон мувофиқ бошад. «Ягонагии гуфтору амал қисми чудонашавандаи ормонҳо, ақида ва рафтори инсон буда, зоҳир шудани мавқеи ҳаётии ӯро дар назар дорад. Бе ягонагии қавлу амал дар бораи устувории эътиқоди шахсият, саршавии шуурнокии ғайбӣ ва ҷаҳонбинии ӯ ҳарф задан нашояд. Ягонагии қавлу амал ин зухуроти олами ботинӣ, дарки инсон дар бораи рафтори худ, дар амал татбиқ намудани ғоя ва эътиқодҳо дар рафторҳои амалӣ ва муносибати ғайбӣ ба олами ихотакардашуда мебошад. Таҷассуми қавлу амал ҳамчун меъёри рафтори инсонҳо вазифаи калидии тарбияи ахлоқӣ маҳсуб меёбад» [88, с. 18].

Лозим ба ёдоварист, ки ҷуръатнокии ахлоқӣ воситаи рушди камолоти ахлоқии шахс маҳсуб доништа мешавад, ки он дар оянда ҳамчун муайянкунандаи таҳкурсии ояндаи рафтори инсон хизмат мекунад. Намунаи рафторҳои ахлоқии ба одат табдилёфта бо гузашти вақт ба одатҳои муайяни рафтор табдил меёбанд, ки ба туфайли ин малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагонӣ хурдсол тадриҷан мустаҳкам мегардад.

Олимон дар бораи ҷараёни ташаккули донишҳои ахлоқӣ ва рафторҳои ахлоқии хонандагон нуқтаи назари гуногун доранд. Масалан, олимон Л.И. Божович, Т.Е. Коникова ва дигарон дар тарбияи ахлоқӣ ба таҷрибаи рафторҳои амалӣ бартарӣ додаанд. Т.Е. Конников чунин менависад: «Дар ҷараёни тарбия намунаи ахлоқӣ бояд на дар шакли қолаби иттилооти тайёр пешниҳод карда шавад, балки он дар муносибатҳои воқеӣ, тамоми ҳаёти амалӣ ва дар қору ғайбияти мактаббачагон зоҳир шавад. [92, с. 210].

Ба андешаи О.С. Богданова [24], З.И. Василева [39], О.Д. Калинина [80], В.И. Петрова [137] роҳбарӣ ба ташаккули таҷрибаи рафторҳои ахлоқӣ бояд дар асоси баҳисобгирии маърифати ахлоқӣ ва ҷалби хонандагон ба қоруҳои гуногуни ғойданоки ҷамъиятии коллективона ба роҳ монда шавад. Дар сурати ҳубу мақсаднок ташкилу ба роҳ мондани қоруҳои дастаҷамъонаи ғойданоки меҳнатӣ хонандагон метавонанд ҳамарӯза рафторҳои ахлоқиро

машқ намоянд ва дар рафторҳои амалии худ амалҳои бочуръатонаро анҷом диҳанд.

Мо бар он назарем, ки ҳангоми тарбияи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол ин чараён «на тариқи маҳдудсозии донишҳои ахлоқӣ, муқобилгузори он бо рафторҳои ахлоқӣ, балки бо роҳи барқарорсозии зичи фаъолияти ҷамъиятӣ ва маърифати ахлоқӣ ба роҳ монда шавад».

Ин ҷо, мо дар назар дорем, ки дар чараёни ғанигардони таҷрибаи амалҳои ҷуръатнокии ахлоқӣ хонандагон на танҳо меъёрҳои ахлоқиро аз худ меkunанд, ҳамзамон, кӯшиш менамоянд, ки қоида ва меъёрҳои ахлоқии азхудкардашударо дар рафторҳои амалии худ татбиқ намоянд. Барои он ки малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ ба рафтори шахсии хонандагон табдил ёбанд, зарур аст, ки чараёни кори тарбиявӣ бо фаъолияти амалии худи хонандагон алоқаманд карда шавад. Ба хонандагон бояд усулҳои гуногуни амалҳои ҷуръатнокии ахлоқӣ бо мисолҳои мушаххас ба таври равшан фаҳмонида шуда, беҳтар мебуд намунаи рафторҳои ахлоқии шоиста ба таври аёнӣ нишон дода шавад.

Ҷиҳати ноил шудан ба натиҷаи дилхоҳ дар тарбияи малакаи ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ, ба мақсад мувофиқ аст, ки аз ҳамаи навъҳои фаъолияти коллективонае, ки кӯдакон ба онҳо ҷалб карда мешаванд, истифода бояд бурд. Дар баробари ин бояд дар хотир дошт, ки барои захира намудани таҷрибаи малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол вазъиятҳои махсуси тарбиявии педагогӣ ёрии амалӣ расонида метавонанд.

Дар ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ истифода бурдан аз вазъиятҳои махсуси тарбиявии педагогӣ истифода бурдан ба мақсад мувофиқ аст.

Дар рафти корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ аз ҷониби мо ҳам вазъиятҳои тарбиявии шиғоҳӣ ва ҳам вазъиятҳои тарбиявии амалӣ мавриди истифода

карор дода шуданд, ки дар худ чузъҳои малакаи чуръатнокии ахлоқиро доштанд.

Вазъиятҳои махсуси тарбиявии педагогии хусусияти ахлоқӣ дошта, аз хонандагон интихоби муайяни рафтори ахлоқиро талаб мекунанд. Вазъиятҳои махсуси тарбиявии педагогӣ шифоҳӣ ва амалӣ мешаванд. Вазъиятҳои махсуси тарбиявии шифоҳии хусусияти ахлоқидоштаро худи хонандагон бо роҳбарии омӯзгор муҳокима менамоянд, ки ин имконият медиҳад онҳо фикр кунанд, баҳсу андешаронӣ намоянд, ақидаи худро баён намоянд ва ниҳоят ба як хулосаи даркорӣ оянд.

Вазъиятҳои махсуси тарбиявии педагогии амалӣ ба таври махсус пешакӣ тарҳрезӣ карда шуда, чиҳати машқ додани хонандагон барои ташаккули малакаи тарбияи чуръатнокии ахлоқӣ истифода бурда мешаванд. Ҳангоми гузаронидани корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ вазъиятҳои тарбиявии зикргардида ба мо имконият доданд, то ташаккули малакаи тарбияи чуръатнокии ахлоқии хонандагонро боло бардорем. Аз тарафи дигар, иштироки фаъолони хонандагон дар корҳои гуногуни коллективонаи пешакӣ тарҳрезикардашуда имконият фароҳам овард, ки хонандагон ҳаматарафа мушоҳида карда шаванд ва дараҷаи малакаи чуръатнокии ахлоқиашон муайян карда шавад.

Самти амалии вазъиятҳои махсуси тарбиявӣ ба он нигаронида шуда буданд, ки дар мактаббачагони хурдсол натавонанд қобилияти мушоҳидачӣ буданро ташаккул медоданд, балки ҳамзамон ба ёрӣ мерасониданд, ки худи онҳо иштирокчии фаъоли дар амал ҷорӣ намудани қоида ва меъёрҳои ахлоқӣ бошанд.

Самаранокии истифодаи вазъиятҳои тарбиявии амалӣ аз он иборат буд, ки қисми зиёди хонандагон барои манфиати умум шуда, аз манфиатҳои шахсии худ даст кашиданд. Чунин дасткашӣ қобилияти тобеъ намудани манфиати шахсиро барои манфиати умум тақозо мекард. Воситаи нисбатан пуркуввати тарбиявӣ дар пайвастагии алоқамандӣ истифода бурдан аз вазъиятҳои тарбиявии шифоҳӣ ва тарбиявии амалӣ ба ҳисоб меравад.

Дар бораи чӣ тавр истифода бурдани омӯзгорон аз вазъиятҳои тарбиявии амалӣ якчанд мисол меорем. Масалан, ташкили вазъияти махсуси тарбиявиро дар синфи дуҷуми муассисаи таҳсилоти умумии № 9-и ноҳияи Данғара (Назаров П.) ҳамчун мисол оварда мешавад. Муовини директори мактаб оид ба корҳои тарбиявӣ ба хонандагон пешниҳод намуд, ки барои ҷашнгирии иди «Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» 50 дона табрикнома бо тасвири нусхаи гули лола ва ҳамчунин 50 дона гули бобуна омода созанд. Барои тайёр намудани ин супориш мӯҳлат хеле кам буд ва лозим буд, ки кори зиёд бояд ба анҷом расонида шаванд. Бинобар ин, муовини директори мактаб оид ба корҳои тарбиявӣ пешниҳод намуд, ки тарзи ташкили корро барои зудтар ва босифат иҷро кардани он муҳокимаву баррасӣ намоянд. Ба хонандагон лозим буд, ки ба чунин саволҳо посух гӯянд:

1. Шумо бо гурӯҳ кор кардан мехоҳед, ё бо рафиқи худ ва ё танҳо?
2. Барои оmodасозии тӯҳфаҳои бисёру босифат кадом амалҳоро бояд анҷом дод?

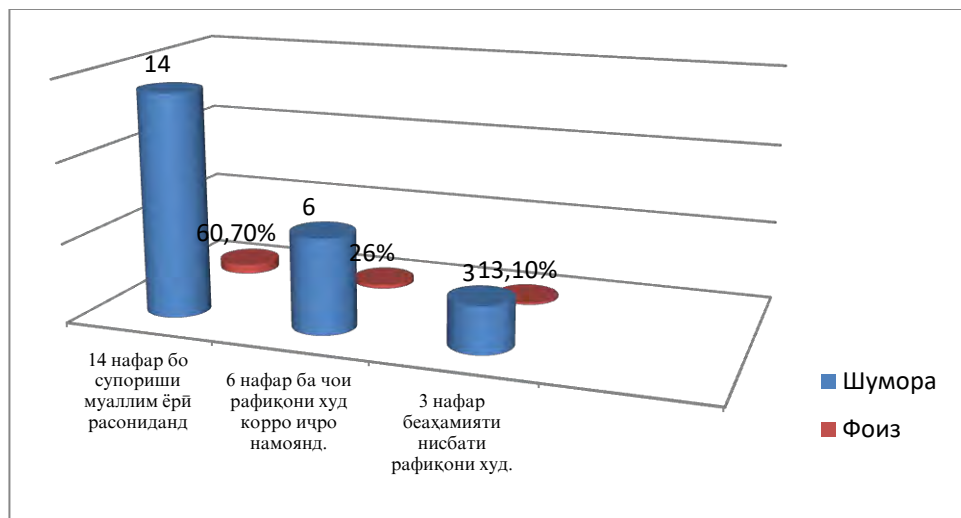
Аксарияти хонандагон иброз намуданд, ки тӯҳфаҳоро дар сурате бисёртару зудтар ва босифат тайёр намудан мумкин аст, ки агар дӯстона ва бо якдигар ёрӣ расонида корро анҷом диҳем. Танҳо 3 нафар бачаҳо пешниҳод намуданд, ки тӯҳфаҳоро худашон дар алоҳидагӣ омода месозанд.

Баъди 20 рӯз боз дар ҳамин синф ба ҳамин монанд вазъияти тарбиявии амалӣ ташкил карда шуд. Ба хонандагон супориш дода шуд, барои табрики омӯзгорон бахшида ба Рӯзи омӯзгор откриткаҳо омода созанд. Барои оmodасозии откриткаҳои зебо, босифат ва хушрӯй корро чӣ тавр ташкил кардан лозим аст? – суол дод муаллим. Хонандагон иброз намуданд, ки корро ба гурӯҳҳо ҷудо шуда, иҷро менамояд. Шавқи хонандагонро ба инобат гирифта, муаллим онҳоро ба гурӯҳҳо ҷудо намуд (6 гурӯҳ ташкил карда шуд). Ҳар як гурӯҳ 5 нафар хонандаро дар бар мегирифт. Баъдан бо роҳбарии омӯзгор кор байни гурӯҳҳо ба таври зер ташкил карда шуд: яке аз гурӯҳҳо аз рӯи қолаб нақши откриткаҳоро дар варақае мекашиданд, гурӯҳи дуюм онҳоро мебуриданд, гурӯҳи сеюм онҳоро ба қолаби тайёршуда ширеш

мекарданд, гурӯҳи чорум барои пардози ороишоти откриткаҳо ранг чудо карда, откриткаҳоро ранг менамуд.

Чудо кардани ранг ва пардози откриткаҳо, ки нисбатан душвор буд, бачаҳо ин бахши корро ба таъхир меандохтанд. Муаллим назорат мекард, ки бачаҳои кори на он қадар мушқилро иҷро карда (23 нафар) ба хонандагони корҳои нисбатан душворро иҷро мекарда чӣ гуна муносибат менамоянд. Аз 23 нафар хонанда мувофиқи хоҳиши худ ягон нафар ба рафיקони худ ёрӣ нарасонданд. Бо супориши муаллим 13 нафар ёрӣ расониданд. Дар байни нафарони ёрӣ расонида 3 нафар кӯшиш менамуданд, ки ба ҷойи рафיקони худ корро иҷро намоянд. Ду нафар умуман ба мушқилоти рафיקони худ аҳамият намедоданд. Эроди худро нисбати иҷрокунандагони бахши ранг ва пардози откриткаҳо чунин баён намуданд: боодобона 20 нафар; бо тамасхур 4 нафар; дағалона 6 нафар.

Дар ин бора маълумот дар диаграмма оварда мешавад

Диаграммаи №3. Тайёр намудани табрикнома бо тасвири гули лола

Таҳлили натиҷаҳои ба даст омада аз вазъияти тарбиявӣ нишон дод, ки миёни тасаввуротҳои мактаббачагони хурдсол дар бораи ёрии рафיקонаи байниҳамдигарӣ ва рафторҳои амалӣ фарқият мушоҳида карда мешавад. Ҳангоми ташкил ва гузаронидани вазъиятҳои тарбиявии шифохӣ ҳамаи хонандагон пурра хоҳиши ба рафикон ёрӣ расонданро изҳор намуданд, вале

дар ташкили вазъияти тарбиявии амалӣ бошад, танҳо 43%-и хонандагон гуфтанд, ки ба рафиқонашон бо хоҳиши худ ёрӣ мерасонанд.

Дар синфҳои назоратӣ шумораи хонандагоне, ки ба ёрии рафиқони худ наомада буданд, ду маротиба зиёдтар буд. Мушоҳидаи рафтори хонандагон маълум намуд, ки бештари онҳо ба ҳамдигар ёрӣ нарасонида, мехоҳанд, ки ба ҷойи рафиқи худ супориши ӯро иҷро намоянд, ё ин ки агар рафиқашон корро нодуруст анҷом диҳад, хатой ӯро бо сабаби бечуръатӣ гуфта наметавонанд.

Ба андешаи мо, ҳамон хулосаи муаллимони синфҳои озмоишӣ муҳим аст, ки онҳо дар якҷоягӣ дар алоқамандӣ истифода бурдани ҳам вазъиятҳои тарбиявии шифоҳӣ ва ҳам вазъиятҳои тарбиявии амалиро дар тарбияи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол эътироф намудаанд.

Хусусиятҳои синнусолӣ, фардӣ ва психологӣ хонандагони синфҳои 3-юму 4-ум ва андешаҳои онҳо, аз хонандагони синфҳои 1-уму 2-юм фарқ мекунанд. Хонандагони синфҳои 3-юму 4-ум аллакай рафторҳои мусбат ва манфиро дар ин ё он ҳолату вазъияти баамаломата фарқ карда метавонанд. Бинобар ин, зимни гузаронидани корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ барои синфҳои 3-юму 4-ум вазъиятҳои тарбиявии нисбатан мураккабтар интихоб карда шуданд. Яке аз онҳо «Омода кардани хоначаҳо барои паррандагоне, ки зимистон ба ҷойҳои гарм парвоз намеkunанд» буд (вазъияти тарбиявии шифоҳӣ). Ин вазъияти тарбиявӣ бо хонандагони синфи 3-юми мактаби таҳсилоти миёнаи умумии №58-и ноҳияи Данғара гузаронида шуд.

Ошкор карда шуд, ки дар синфҳои 3-юму 4-ум фарқият байни малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ дар муқоиса бо хонандагони синфҳои 1-юму 2-юм кам шуда меистад, ки ин аз пурзӯр шудани корҳои тарбиявии омӯзгорон бо истифода аз вазъиятҳои махсуси тарбиявии шифоҳӣ ва амалӣ шаҳодат медиҳад. Ҳамзамон, ин падида имконият медиҳад, ки дараҷаи шуурнокии хонандагон баланд бардошта шавад.

Ҳамин тариқ, мо шояд он шудем, ки истифодаи вазъиятҳои махсуси тарбиявии ғавқуззикр барои ташаккули малакаи ҷуръатнокии мактаббачагони хурдсол ёрии калон мерасонад, чунки онҳо ба хусусиятҳои

синнусолии хонандагон мувофиқанд. Таъкид бояд кард, ки омӯзгорон хонандагонро ба иҷрои корҳои ғоиданоки ҷамъиятӣ ҷалб намуда, ба ин восита имконият пайдо мекунанд, то ғаҳманд, ки то кадом андоза кӯдакон малакаи ҷуръатнокии ахлоқии азхудкардаашонро дар рафторҳои амалии худ истифода мебаранд.

Ҳамчунин, ба мақсад мувофиқ аст, ки баъди анҷоми иҷрои корҳои ғоиданоки ҷамъиятӣ аз ҷониби хонандагон риояи меъёрҳои ахлоқии дар ҷараёни меҳнати коллективона азхудкардашуда муҳокима карда шаванд.

Мо комилан бо ақидаи Т.В. Шуртакова ҳамфикр ҳастем, ки «меҳнати судманд барои ҷомеа ба ҳайси яке аз рӯкнҳои муҳими ҷомеапазирии инсон шинохта мешавад» [177, с. 145]. Ғаъолияти нафъовар ба ҷомеа на танҳо ба пешрафт ва тақомулбахшии ақлии инсон мусоидат мекунад, балки иштироки ғаъолонан ӯро дар ҳаёти ҷамъиятӣ тақвият бахшида, истиқлолияти ӯро дар роҳи расидан ба ягонагии шуур ва рафтори ахлоқӣ таъмин месозад.

Раванди ташаккули маҳорати рушди ҷасорати ахлоқии хонандагони хурдсол ҳанӯз аз даврони кӯдакӣ, аз марҳилаи томақтабӣ оғоз меёбад. Худхизматрасонӣ, риояи тартибот ҳангоми ҷамъоварии бозичаҳо, ба анҷом расонидани кори оғозшуда – ҳамагӣ инҳо нахустин нишонаҳои муносибати кӯдаконро ба меҳнат бедор мекунанд. Кӯдаки меҳнатдӯст ҳамеша озода ва интизомнок аст. Ва чун қоида, кӯдаконе, ки ба мустақилият ва амалҳои судманди ҷамъиятӣ майл доранд, муносибатҳои мутақобила ва ҳисси масъулиятшон дар ҷараёни чунин ғаъолиятҳо тақвият меёбанд.

Бо назардошти он ки дар ғанӣ ғардидани малакаи ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол ташкили корҳои ғоиданоки ҷамъиятӣ мавқеи муҳим мебозанд, аз ҷониби мо вазъиятҳои тарбиявие омода ва мавриди истифода қарор дода шуд, ки ба ин ғаъолият таалуқ доштанд.

Хонандагон мактаб омада, ба навъҳои гуногуни ғаъолияти якҷоя ҳамроҳ мешаванд. Дар ин масъала бе шубҳа, тарзи дурусти ташкили корҳои ғоиданоки ҷамъиятӣ ёрӣ мерасонад. «Корҳои ғоиданоки ҷамъиятии мактаббачагон ба он соҳаи тарбия мансуб доништа мешаванд, ки донишҳо ва

тасаввуроти хусусияти ҷамъиятӣ-сиёсӣ ва ахлоқӣ дошта ва ғаёлнокии ҷамъиятии шахсӣ ташаккул ёфта, дар якҷоягӣ бо он вачҳҳои ахлоқии ғаёлият, маҳорату малакаи меҳнатӣ ташаккул меёбад» [92. с.270]. Гарчанде меҳнати ғоиданоки ҷамъиятӣ барои хонандагони синни миёна ва калони мактабӣ аҳамияти бештар дошта бошад ҳам, дар баробари ин, аҳамияти тарбиявии он барои хонандагони синфҳои поёний низ муҳим арзёбӣ карда мешавад. Аён аст, ки мактаббачагони хурдсол барои иштирок дар ягон намуди корҳои ғоиданокии ҷамъиятӣ мекӯшанд ва омадагии худро барои иҷрои супоришҳои ҷамъиятӣ нишон медиҳанд.

Пурсишҳое, ки мо дар синфҳои ибтидоӣ баргузор намудем, нишон дод, ки бештари кӯдакон мехоҳанд дар ин ё он корҳои ҷамъиятӣ иштирок намоянд. Албатта, ин маънои онро надорад, ки маҳорату малакаи меҳнатӣ аллакай дар мактаббачагони хурдсол пурра ташаккул ёфтааст. Саъю кӯшиши худӣ онҳо барои иштирок дар корҳои ҷамъиятӣ гувоҳи он аст, ки онҳо қобилияти иҷро намудани ин ё он супоришҳои на он қадар душворро доранд.

Мактаббачагони хурдсол малакаи ибтидоии ғаёлияти меҳнатиро дар ҷараёни тоза нигоҳ доштани синфхона, навбатдорӣ ва об додани гулҳо аз худ мекунанд. Бо гузашти вақт супоришҳои меҳнатӣ мураккабтар мегарданд. Муаллифон ақидаи И.П. Прокопёв ро барои тадриҷан мураккаб намудани шаклу намудҳои меҳнат дастгирӣ мекунанд. Қалби хонандагон ба корҳои ҷамъиятӣ ба ғайр гардидани малакаи меҳнатӣ ва ташаккули тафаккури ба манфиати умум меҳнат кардан мусоидат менамояд [141, с. 40].

Истифодаи самараноки меҳнати манфиатноки ҷамъиятӣ барои ғайр гардонидани таҷрибаи рафторҳои ахлоқии хонандагон муҳим аст. Ҳангоми ташкили меҳнати ғоиданоки ҷамъиятӣ, дарки аҳамияту мақсади он аз ҷониби хонандагон бояд ба назар гирифта шавад. Вазъиятҳои тарбиявии педагогӣ дар ин раванд ба омӯзгорон ёрӣ мерасонанд.

Дар ин маврид мебинем, ки омӯзгори синфи 3^{«а»}-и муассисаи таҳсилоти умумии рақами №26-и ноҳияи Бохтар Шомуродов Х. аз вазъияти тарбиявии

ба таври табиӣ ба вучуд омада чӣ тавр истифода намудааст. Ў пай мебарад, ки дар байни ду гурӯҳи ҳамсинфон ҳамеша баҳсу мунозира ба миён меояд. Дар гуфтугӯи онҳо суҳанҳои қабех ва беэҳтиромона мушоҳида карда мешавад. Сӯҳбатҳо ва усулҳои тарбиявӣ натиҷа надоданд. Омӯзгор аз шанбегии умумимақтабӣ бахшида ба Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода бурд. Хонандагони синфи 3 «а» танҳо дар раҳтунро сафед мекарданд. Дар аввал хоҳиш набуд. Муовини директор оид ба корҳои тарбиявӣ, ба синфи 3 «а» кӯмак пешниҳод кард, ки ин боиси ҳиҷолати хонандагон гардид. Корро анҷом доданд, вале дертар. Омӯзгор ба фаъолияти онҳо аҳамият намедод. Баъди анҷом додани кор, онҳоро сарзаниш накард, балки барои беҳтар кардани кор маслиҳат пурсид. Хонандагон дар бораи масъулият ва дастгирии якдигар фикрҳои ҳудро баён карданд. Тарбияи часурӣ барои хонандагони синфҳои ибтидоӣ муҳим аст.

Ин ҳолат нишон дод, ки роҳҳои ғайримустақими таъсиррасонӣ метавонанд самараноктар бошанд. Омӯзгор бо рафтори худ нишон дод, ки ҳадаф танҳо иҷрои кор нест, балки ҳамкорӣ, масъулиятшиносӣ ва ёрии якдигар аст. Ин амал ба хонандагон имкон дод, ки ҳудро ҳамчун як ҷузъи муҳими ҷомеа эҳсос кунанд.

Баъди ин воқеа, муносибати хонандагон ба корҳои ҷамъиятӣ тағйир ёфт. Онҳо бо шавқу завқӣ бештар дар ҷорабиниҳо иштирок мекарданд ва нисбат ба иҷрои вазифаҳояшон масъулияти бештар эҳсос мекарданд. Ин таҷриба ба онҳо дарс дод, ки корҳои гурӯҳӣ метавонанд на танҳо муфид, балки шавқовар низ бошанд.

Омӯзгор дарси муҳиме гирифт: сарзаниш ва танбеҳ ҳамеша роҳи беҳтарини тарбия нест. Баъзан, як муносибати дӯстона ва дастгирӣ метавонад натиҷаҳои беҳтаринро ба бор орад. Ин усул ба хонандагон кӯмак мекунад, ки ҳудро боэътимодтар ва мустақилтар эҳсос кунанд, ки ин барои рушди минбаъдаи онҳо муҳим аст.

Яке аз хулосаҳои, ки баъди ин озмоишҳо аз ҷониби мо ироа гардид, ин дар мактаббачагони хурдсол тарбия намудани малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ

ва тарбия намудани маҳорати аз баҳри манфиатҳои шахсии худ гузаштан ба хоҳири манфиатҳои ҷамъиятӣ буд. Ҳамчунин дар мисоли вазъиятҳои тарбиявии аз ҳаёти худӣ хонандагони синфҳои ибтидоӣ гирифташуда ва пештар дар давраи кӯдакӣ руҳдода зарурияти фаҳмонидани мафҳуми корҳои коллективона ба миён омад.

Дар чараёни таҳқиқот мо боварӣ ҳосил намудем, ки ғанигардони малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол аз бисёр ҷиҳат ба ташкил ва гузаронидани вазъиятҳои тарбиявии махсуси педагогӣ вобастагӣ дорад. Дар алоқамандию ба ҳам пайваستاгӣ истифода бурдан аз вазъиятҳои тарбиявии шиғоҳӣ ва амалӣ дар ғани гардонидани таҷрибаи малакаи ҷуръатнокии ахлоқии хонандагон боз ҳам бештар мусоидат менамояд.

Тавре натиҷаи корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ нишон медиҳад, вазифаи ташаккули донишҳои ахлоқӣ ва дар ин зимн тарбия намудани малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол ҳамон вақт бомуваффақият ҳаллу фасл мегардад, ки агар омӯзгор вазъиятҳои тарбиявии ба таври воқеӣ (табӣӣ)-ро, ки ҳамагӯза дар ҳаёти кӯдакон ба миён меояд, дуруст мавриди истифода қарор диҳад.

Дар асоси ошкор намудани сатҳи ташаккул додани малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол аз ҷониби мо 3 нишондоди пешбаранда ба миён гузошта шуд: дараҷаи аз худ намудани донишҳои ахлоқӣ, кӯшиши риоя намудани меъёр ва қоидаҳои рафтор ва дарки рафторҳои ахлоқӣ.

Бо назардошти чунин меъёри ташаккулёбии малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол мо сатҳи донишҳои ахлоқӣ ва истифодаи онҳоро дар рафтори хонандагон муайян намудем. Ҳамчунин амиқии аҳамияти ҷамъиятӣ доштани меҳвари ахлоқӣ-этиқии донишҳои ахлоқиро, ки идроки рафторҳои мусбиро ифода мекунанд, муайян намудем.

Ҳамин нуктаро ба назар гирифта, хонандагон ба 3 гурӯҳ ҷудо карда шуданд. Ба дараҷаи баланди ташаккул ёфтани малакаи ҷуръатнокии

ахлоқии мактаббачагони хурдсол хонандагоне дохил карда шуданд, ки мафхумҳои ахлоқиро пурраву комил дарк ва риоя менамоянд.

Дар хонандагони гурӯҳи дуюм малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ пурра рушд наёфтааст. Ба назари мо, чунин гурӯҳи хонандагон қувваю имконоти худро дуруст истифода намебаранд ва ӯ коллективи хонандагон рафтори онҳо дуруст арзёбӣ накарда, меъёрҳои ахлоқиро мунтазам иҷро наменамоянд, агар иҷро намоянд ҳам, зеро таъсири омӯзгор ӯ коллективи синф. Ин гурӯҳи хонандагон ҳангоми иҷрои кори коллективона ташаббус нишон намедиханд, ки дар натиҷа меъёрҳои ахлоқиро дар баъзе ҳолатҳо риоя менамоянд.

Ба дараҷаи пасти ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ хонандагоне шомил карда шуданд, ки меъёрҳои ахлоқиро дар сатҳи паст аз худ кардаанд. Ин гурӯҳи хонандагон меъёрҳои ахлоқиро на ҳамеша бо майлу хоҳиши том риоя мекунанд ва дар ҳолатҳои алоҳида бо хоҳиши худ риоя менамоянд. Агар риоя намоянд ҳам, дар натиҷаи якҷанд маротиба таъкид намудани омӯзгор ӯ коллектив. Инчунин, дар ин гурӯҳи хонандагон маҳорату малакаи кори коллективона сусти инкишоф ёфтааст. Мутаасифона, ин гурӯҳи хонандагон кӯшиш намекунанд, ки дар коллективи меҳнатӣ чӣ тавр бояд муносибат кунанд. Онҳо танбал буда, интизоми коллективро риоя намекунанд. Хонандагонро, ки шартан ба гурӯҳи 3-юм ворид намудем, ба тавачҷӯҳои ҳамешагии омӯзгор ниёз доранд.

Бояд таъкид намуд, ки дар рафти иҷрои корҳои коллективона омӯзгорон кӯшиш ба харҷ медоданд, ки дар хонандагон малакаи ташаббускорӣ, ёрии рафиқонаи байниҳамдигарӣ, кори саркардари то ба охир иҷро намудан, фикру мулоҳизаи рафиқони худро ба эътибор гирифтани ва ғайраро ташаккул диҳанд.

Дар натиҷаи гузаронидани корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ, мо ба хулоса омадем, ки ҳангоми иҷрои кори коллективона тадриҷан аз худ намудани донишҳои ахлоқӣ ба одати ҳаррӯзаи хонандагон табдил ёфта, дар ин зимн риояи қоида ва меъёрҳои ахлоқиро онҳо бидуни назорату фармоиши муаллимон ва ғаёломи синф иҷро менамоянд. Новобаста аз ин, баъзан

мушоҳида кардан мумкин, ки баъзе хонандагон қоида ва меъёрҳои ахлоқиро ба хоҳири таърифу тавсифи омӯзгор иҷро ва риоя мекунанд.

Хулоса ин аст, ки яке аз шартҳои муҳими ташаккули часорати ахлоқӣ дар мактаббачагони хурдсол ташкили корҳои гуногуни коллективӣ ва таъмини ғаболнокии онҳост. Ҳангоми ташкили ғаболияти амалии мактаббачагон, ҳамзамон корҳои маърифатӣ-ахлоқӣ бояд гузаронида шаванд. Ин усул ба хонандагон имкон медиҳад, ки рафтори худро бо донишҳои ахлоқии пештар азхудкарда муқоиса кунанд ва онҳоро дар амал татбиқ намоянд.

Дар чараёни корҳои коллективӣ, мактаббачагон муносибатҳои байниҳамдигариро меомӯзанд, барои ноил шудан ба ҳадафҳои умумӣ масъулият ҳис мекунанд ва дар ҳолатҳои гуногуни иҷтимоӣ рафтори дурустро азхуд мекунанд. Ин имкон медиҳад, ки дар онҳо часорати ахлоқӣ ташаккул ёбад, зеро онҳо дар муҳити дастгирӣ ва ҳамкорӣ қарор гирифта, барои изҳори ақида ва амалҳои худ, ҳатто агар онҳо бо фикру ақидаи дигарон мувофиқат накунанд ҳам, эътимод пайдо мекунанд.

Муҳим аст, ки корҳои коллективӣ дар мактаб аз навъҳои гуногун иборат бошанд ва ба манфиатҳои гуногуни хонандагон ҷавобгӯ бошанд. Ин метавонад корҳои эҷодӣ, варзишӣ, иҷтимоӣ ва ғайра бошад. Ин гуногунрангӣ имкон медиҳад, ки ҳар як хонанда дар коре иштирок кунад, ки ба ӯ наздиктар аст ва дар он ӯ худро бештар муваффақ ҳис мекунад.

Ғайр аз корҳои коллективӣ, муҳим аст, ки дар мактаб муҳити мусоид ғароҳам оварда шавад, ки дар он мактаббачагон аз ҳатогихо натарсанд ва барои фикрҳои худ озодона баён кунанд. Устодон бояд кӯшиш кунанд, ки ғазои дӯстона ва эътимодно дар синф эҷод кунанд, ки дар он хонандагон ҳис кунанд, ки онҳоро қадр мекунанд ва эҳтиром мекунанд.

Дар чараёни ташкили ин ё он кори дастаҷаъмона муносибатҳои ахлоқӣ ба инкишофи муносибатҳои байниҳамдигарии хонандагон мусоидат менамояд. Супоришҳоро бо рағиқони худ якҷоя иҷро карда, хонагндагон

дӯстона амал намудан, кори дар пеш истодаро ба нақша гирифтан ва баҳодии рафтори худ ва рафиқонашонро меомӯзанд.

Ҳамин тариқ, омӯзгор метавонад дар самти ғанӣ намудани таҷрибаи рафторҳои ахлоқии хонандагон бомуваффақият фаъолият намояд, агар:

- ба таври мунтазам дар вақти дарс ва корҳои беруназсинфӣ корҳои коллективонаро бо дарназардошти хусусиятҳои синнусолӣ ва майлу рағбати хонандагон ташкил карда тавонад;

- ба таври васеъ дар алоқамандӣ аз вазъиятҳои тарбиявии шифоҳӣ ва амалӣ истифода барад;

- ҳангоми иҷрои корҳои коллективона муносибатҳои дурусти ахлоқии хонандагонро таъмин намояд.

Дар баробари ин, қайд кардан лозим аст, ки вазифаи тарбияи мактаббачагони хурдсол танҳо ҳангоми муносибатҳои хеле фаъоли ҳамкориҳои мактаб ва оила ҳаллу фасл мегардад, ки масъалаи мазкур дар зербанди баъди ҳаллу фасл карда мешавад.

Хулосаи боби дуюм

Имрӯз ҷомеа ба инсонии комил ниёз дорад ва аз омӯзгорон талаб карда мешавад, ки дар кӯдакон механизмҳои дохилии психологӣ, ба монанди худдарккунӣ, худназораткунӣ, худбаҳодихӣ, боирода будан, ташаббускорӣ ва ғайраро ташаккул дода, кӯдакон натанҳо ба объекти тарбия, балки ба субъекти он низ табдил ёбанд.

Дар ҷараёни тарбияи ахлоқии мактаббачагон институтҳои мухталифи тарбиявӣ, аз қабили мактаб, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, муассисаҳои берунамактабӣ ва оила мавқеи муҳимро ишғол мекунанд.

Мо, дар боби дуюм зимни ташкили корҳои озмоишӣ-таҷрибавӣ мутаассилӣ ва пайдарпаиро дар ғанӣ гардонидани малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол ҳам дар рафти дарс ва ҳам дар ҷараёни корҳои беруназсинфӣ таҳлилу натиҷагирӣ намудем.

Натиҷаи корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ нишон дод, ки воситаи муҳимми ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ ин ташкили фаъолияти коллективона ба ҳисоб меравад. Таҳқиқот имконият дод, муқаррар намоем, ки фаъолияти коллективона ба шахсияти хонандагон якрангу якнавохт таъсир намерасонад ва мумкин аст, ки ҳам таъсири мусбӣ ва ҳам манфӣ расонад.

Фаъолияти коллективона дар хонандагон сифатҳои ахлоқии зеринро ташаккул медиҳад: меҳнатдӯстӣ, инсондӯстӣ, ироданокӣ, бочуръатӣ, коллективизм, масъулият барои иҷрои кори ба зимма гирифта, кори саркардари ба охир расонидан ва ғайра. Фаъолияти коллективона кӯдакро боинтизом намуда, ӯро барои иҷрои меъёрҳои ахлоқӣ дар ҷамъият одат мекунонад, бо дараҷаи муайяни маданияти ҷамъиятӣ ошно месозад, дар ӯ ҳисси масъулиятшиносиро инкишоф медиҳад. Ширкат дар фаъолияти дастаҷамъона тасаввуроти маънавӣ-ахлоқии хонандагонро ғанӣ гардонидида, тасаввуроти онҳоро доир ба қоида ва меъёрҳои ахлоқӣ васеъ менамояд.

Ҳангоми иҷрои фаъолияти коллективона ташкили дурусти самти кор ва фаҳмонидани мазмуни кори иҷронамуда мавқеи хоса пайдо мекунад. Ҳангоми ташкили фаъолияти коллективона зарур аст, ки дар хонандагон бедор намудани ҳисси қаноатмандӣ аз ширкат варзидан дар кори умум ташаккул дода шавад. Корҳои иҷронамуда аз рӯи хусусияти худ бояд ғоиданок бошанд. Ба таври мақсаднок ташкил намудани фаъолияти коллективона натавонанд дар кӯдакон мувофиқи донишҳои ахлоқии азхудкарда рафтор намуданро ташаккул медиҳад, балки имконият медиҳад, ки дар онҳо малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ ташаккул дода шавад.

Дар ҷараёни фаъолияти коллективона хонандагон зарурияти риоя кардани меъёрҳои ахлоқӣ дар шароити наву мураккабро дарк менамоянд. Дар фаъолияти коллективона рафторҳои ахлоқӣ хонандагон тақмил меёбад, зеро онҳо супоришҳоро танҳо зерин назорат ва роҳбарии омӯзгор не, балки ба таври мустақилона низ иҷро менамоянд.

Барои ташаккули донишу рафторҳои ахлоқии мактаббачагони хурдсол ташкил намудани меҳнати ғоиданоки ҷамъиятӣ хеле муҳим аст. Хонандагон аз синни хурдсолӣ одат мекунанд, ки ҳангоми иштирок дар корҳои оддӣ меҳнатӣ арзишҳои ҷамъиятии онҳоро дарк намоянд.

Баланд гардидани натиҷанокии ҷараёни ғанигардони татрибаи малакаи ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол ба таври пурра истифода бурдан аз ҳама гуна корҳои коллективона вобастагӣ дорад. Бинобар ин, ҳар қадаре ки дар фаъолияти якҷоя имкониятҳои фардӣ, сифатҳои шахсӣ кушода шаванд, ҳамон қадар зиёдтар мазмуни ахлоқии амали иҷрошуда арҷгузори шуда, шахс аз иҷрои кори муайян қаноатманд мегардад. Ин боваринокӣ, қавиירוдагиро ташаккул дода, шахсро ҳидоят менамояд, ки қавлу амалаш аз якдигар фарқ накунад ва боварио ба мақсадҳои гузошташуда зиёд созад.

Дар ҷараёни корҳои татрибавӣ-озмоишӣ мо ба мавқеи тарбияи ҳисси қарзи инсонӣ дар ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол эътибори махсус додем, чунки тарбияи ҳисси қарзи инсонӣ яке аз масъалаҳои марказии натавон назарияи педагогика, мактаб ва оила, балки яке аз муҳимтарин проблемаи сиёсати ҷомеа низ ба ҳисоб меравад.

Дар ин зимн, омӯзгорон ва волидайнро пайваستا бояд як савол ба изтироб орад, яъне инсонро, ки тарбия мекунанд, пеш аз ҳама, аз ҷиҳати ҳулку атвор бояд гуна бошад. Падару модарон ва омӯзгоронро ҳамзамон фикри дигар низ ба изтироб орад, яъне онҳо чӣ тавр насли наврасро ба ҳаёти бузурги ҷомеа ворид карда, ба ин васила як шахси ба ҷамъият дарқори ба қамол расонида метавонанд.

Мусаллам аст, ки заминаи ҳар гуна сифати ахлоқӣ ҳанӯз дар овони кӯдакӣ гузошта мешавад. Заминаи пайдоиши ҳисси қарзи инсонӣ низ аввал дар оила пайдо мешавад ва баъдан дар мактаб тавассути оқилона ташкил намудани ҷараёни корҳои таълимию тарбиявӣ шакл мегирад ва ба як маҷрои муайян медарояд.

Дар ин маврид, бояд зикр намуд, ки ҳар амали омӯзгор дар сурате ба воситаи муҳиму бебадал ва пурзӯри таъсиррасонӣ мубаддал мегардад, ки агар ӯ кӯдаконро ба тасаввур карда тавонистани маънии хушбахтӣ дар офариниши бахту шодӣ барои одамони дигар водор карда тавонад.

Эҳсоси қарз ғангоме дар дили кӯдак ошён мегузорад, ки агар сухани тарбиятгар дар қалби ӯ неруи тавоноии рӯҳӣ, кавииродагию бочуръати ро падида оварад ва барои меҳнати илҳомомез баҳри нафъи халқу меҳан ифода кардани худро вочиб донад. Агар сухани тарбиятгар орому осуда бошад, агар ҳадафи ӯ танҳо аз додани иттилоот иборат бошад, дар ин сурат он нерӯи рӯҳие, ки барои адои қарзи олӣ вочиб аст, дар дили кӯдак устувор нахоҳад шуд ва ӯро сӯи қуллаҳои баланди ормонҳо бурда наметавонад.

Эҳсоси иҷроии вазифаи қарзи инсонӣ дар одамоне ташаккул меёбад, ки агар онҳо вазифаҳои худ дар назди меҳан, ҷомеа, сарнавишт ва бахту зиндагӣ дарк карда тавонанд, зеро эҳсоси қарзи инсонӣ ҷавҳари ахлоқие мебошад, ки ташакули инсонии комили ҷомеа аз он вобастагии зиёд дорад. Дарки қарзи инсонӣ, ин садоқати шаҳрвандӣ ба меҳан, тобеъ карда тавонистани манфиати худ ба манфиати умум, аз мақсадҳои шахсӣ маҳрум сохтани худ баҳри баромадан ба қуллаҳои баланди ормонҳои миллӣ, оштинопазирӣ ба душман ва омодагӣ ҷиҳати дар худ парваридани арзишҳои маънавӣ-ахлоқӣ мебошад. Дар ин радиф рафтору кирдори мактаббачагони хурдсолро мушоҳида карда, падару модарон ва омӯзгорон ба ҳар як сухан ва амалу кирдори онҳо бояд ба андеша раванд. Дар баробари ин, волидайнӯ омӯзгорон бояд кӯшиш ба харҷ диҳанд, ки муносибати кӯдакро бо ҳамсолон ва шахсони дигар муайян кунанд. Ҳамзамон, ба он ноил шаванд, ки кӯдакон дарк кунанд, ки иҷроии амали онҳо ба нафъи ҷомеа бошад.

Омӯзгор бояд кӯшиш ба харҷ диҳад, ки нозуктарин, гоҳҳо ниҳонтарин муносибатҳои кӯдаконро дарк намуда фаҳмад, ки ҳамоҳангии хоҳиш ва қарз чӣ сон бояд бошад. Мавзӯи мушоҳидаву омӯзиши омӯзгорон бояд кӯдакон ва оилаҳои гуногун бошад. Масалан, дар баъзе оилаҳо зиндагӣ орому осуда,

бешӯру шар чараён дорад, дар қисми дигари оилаҳо бачаҳо аз хурдӣ чигунагии таассурот ва изтиробҳои рӯҳиро дарк карда наметавонанд.

Падару модарон бояд мӯътақид бошанд, ки эҳсоси қарз ҷавҳари шучоати шахрвандӣ ва садоқат ба ормонҳои мардум бошад ва ба ин васила кӯшиш ба харҷ диҳанд, ки қонуниятҳои ташаккули ин дорони рӯҳиро бифаҳманд.

Лозим ба ёдоварист, ки дар мактаббачагони хурдсол тарбия намудани малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ бе ҳамкориҳои омӯзгор бо оила натиҷаи дилхоҳ дода наметавонад. Имконияти оилаи муосир дар тарбияи малакаи ҷуръатнокии ахлоқии кӯдакон пеш аз ҳама, аз тарафи падару модарон дарк намудани зарурияти ба таври мақсадноку мунтазам ба роҳ мондани кори тарбиявӣ мебошад. Дар оила муҳайё сохтани шароите, ки ба инкишофи ҳаматарафаи шахсияти кӯдакон мусоидат намояд, хеле зарур аст, чунки оила барои кӯдак даргоҳест, ки аввалин пояҳои ахлоқи шоистаи инсонӣ гузошта мешавад. Ҷаҳонбинӣ ва эътиқод, одат, тарзи рафтор, ормон-асоси ҳамаи ин хусусиятҳои муҳимми иҷтимоӣ-психологӣ шахсият дар оила гузошта мешавад. Дар оила намунаи ибрати шахсии падару модарон ба кӯдакон таъсири бузург мерасонад. Агар падару модар дорони иродаи қавӣ, қатъӣ будан дар иҷрои ин ё он кору амал бошанд, ин хислатҳо ба кӯдакон тадриҷан мегузаранд. Ин рағбатнокии ҷамъиятии кӯдакон ва ормонҳои онҳоро ташаккул дода, ҳамзамон, ба мақсадҳои дар пеш гузоштаи онҳо таъсир бузург мерасонанд. Кӯдакон дар оила он таҷриба ва дониши калонсолонро меандӯзанд, ки дар ҳаёти минбаъда онҳо аз ўҳдаи мушкilotи дар наздашон бавучудода ба хуби бароида тавонанд. Барои ин, дар оила бояд муҳити солими психологӣ мавҷуд бошад. Тарбияи дурусти кӯдакон ба он вобастагӣ дорад, ки то чӣ андоза падару модарон ўҳдадорихои хешро нисбат ба тарбияи кӯдакон дарк менамоянд.

Дар оила чун қоида одамони синну соли гуногун ва дорони таҷрибаву касбу кори мухталиф умр ба сар мебаранд. Ҳар қадаре ки таҷрибаи ҳаёти ва иҷтимоии аъзоёни оила, дараҷаи маданиятноки ва муносибатҳои

байниҳамдигарии аъзоёни он ғанӣ бошад, ҳамон қадар ба тарбияи кӯдакон таъсиргузор мегардад. Мавҷуд будани муносибати байниҳамдигарии хуб дар оила, ҳаёти бонизоми дохилии ҳар як аъзои он, дарки ҳиссиёти шодию нишоти умум ба он мусоидат мекунад, ки дар чунин шароит шахсони ором, ботамкин, серғайрат, ҳаётдӯст, боиродаю бочуръат ба воя расанд.

Ба корҳои таҷрибавӣ-озмоишии гузаронидашуда така намуда, кайд намудан бамаврид аст, ки барои ташаккули малакаи ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол ба ҳисоб гирифтани хусусиятҳои психологию синнусолӣ ва хусусиятҳои фардии онҳо хело муҳим аст.

Мактаб ва омӯзгорон аллақай дар қадамҳои аввалини кӯдакон ба таълим имкониятҳои васеи дар онҳо ташаккул додани малакаи ҷуръатнокии ахлоқиро дорад. Бинобар ин, дар раванди таълим ва ҳангоми ба роҳ мондани корҳои тарбиявӣ ташаккули рафторҳои бошууронаи мактаббачагони хурдсол дар маркази диққати омӯзгорон қарор гиранд.

Барои ташаккули донишҳои ахлоқӣ ва рафтори мактаббачагони хурдсол омӯзгоронро лозим аст, ки намудҳои гуногуни фаъолияти коллективонаро ташкил намоянд, то иштирок дар корҳои коллективона ба ташаккули шахсияти кӯдакон таъсири мусбӣ расонад. Барои ин зарур аст, ки дар раванди фаъолияти коллективона ба таври муназзам афкори умум ташаккул дода шавад, ки он дар асоси донишҳои ахлоқӣ ва рафтор кӯдакон асос ёфта бошад. Масалан, аз қабилӣ ба ҳисоб гирифтани натиҷаи фаъолияти коллективонаи хонандагон, муайян кардани раванди аз худ намудани донишҳои ахлоқии мактаббачагони хурдсол дар ягонагӣ ба ҳам алоқамандона.

Ҳалли бомуваффақияти масъалаи ташаккул додани рафтори ахлоқӣ дар мактаббачагони хурдсол ва дар ин зимн ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ дар назди омӯзгорон ба назар гирифтани як қатор шартҳоро тақозо мекунад, ки мо дар боби мазкур зикр намудем мавқеи махсусро се давраи қору фаъолияти хонандагон дар раванди ташаккули донишҳои ахлоқӣ ва рафтори ахлоқии онҳо ишғол менамояд. Тақсим намудани марҳилаҳо

гусасташавии онҳоро ифода намекунад, баръакс онҳо дар як низоми пурраву комил амал мекунанд. Ҳамчунин зарур аст, ки натиҷаи фаъолияти фардӣ ва ҳам коллективонаи мактаббачагон ба ҳисоб гирифта шавад. Дар ин ҷо муҳокима ва баҳодиҳии ҳуди мактаббачагони хурдсолро низ ба эътибор гирифтани лозим меояд.

Дар низоми ин гуна фаъолият муносибати тарафайни омӯзгор ва хонандагон мавқеи бағоят намоёнро ишғол мекунанд. Демократикунонии муносибати муаллим ва хонандагон дар синфҳои ибтидоӣ аз омӯзгорон тақозо мекунанд, ки ҳангоми ташкили фаъолияти коллективона ба онҳо мустақилияти бештар диҳанд.

Дар шароити мактаб ин амал аз маҳорату малакаи мушаххаси хонандагон-аъзоёни коллектив вобастагӣ дорад. Сухан дар бораи маҳорат ва малакаи худтакмилдиҳӣ, ташкили фаъолияти фардӣ ва коллективона меравад.

Фаъолияти коллективона мусоидат менамояд, ки донишу рафторҳои ахлоқӣ дар ягонагӣ ва алоқамандона аз худ карда шаванд. Дар корҳои гуногуни коллективона иштирок намуда, бачаҳо дар бораи муносибатҳои ахлоқӣ фикру андеша мекунанд ва роҳҳои дарёфти ҳалли масоили пешомадаро меомӯзанд.

ХУЛОСҲОИ УМУМӢ

Яке аз чанбаҳои муҳими раванди тарбия ин дар мактаббачагони хурдсол ташакукул додани донишҳои ахлоқӣ ва эътиқоди ахлоқӣ ва дар ин замина рафтори худро дар асоси принципи ягонагии қавлу амал ташкил намудан мебошад. Ташакукули донишҳои ахлоқӣ ва эътиқоди ахлоқӣ тақозо мекунад, ки дар мактаббачагони хурдсол малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ тарбия карда шавад. Чараҳои ташакукули малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ мураккаб ва гуногун мебошад. Аз худ намудан ва дарк намудани меъёр ва қоидаҳои рафтор, фаҳмидани сабаби рафторҳои ахлоқии калонсолону ҳамсолон барои мактаббачагони хурдсол вобаста ба хусусиятҳои синнусолӣ ва психологиашон мушкилоти муайянро пеш меорад.

Вобаста ба он ки таҷрибаи ҳаётии мактаббачагони хурдсол маҳдуд аст, ҳангоми баҳо додан ба ин ё он рафтор онҳо ба образи муайян ва намунаи рафтори дигарон таъя мекунанд. Бинобар сабаби дар ҳонандагони синфҳои ибтидоӣ ташакукул наёфтани малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ ва то андозае шармгинӣ онҳо рафторҳои шоистаи ахлоқиро содир карда наметавонанд. Агар кӯдак дар ҳаёт бо ягон вазъияте рӯ ба рӯ шавад, ки дар бораи он тасаввуроти муайян дошта бошад, ӯ донишҳои ахлоқии азхуднамудаашро мавриди истифода қарор дода метавонад, вале дар вазъияту ҳолати барояш ношинос на ҳама вақт мо инро мушоҳида карда метавонем.

Дар рафти корҳои тарбиявӣ бояд имконият фароҳам оварда шавад, ки ҳонандагон донишҳои ахлоқии пештар аз худ кардаашонро дар рафторҳои амалии худ татбиқ карда тавонанд. Маҳорати ба таври таҳлилу ҷамъбасткунӣ фикр карда тавоништан дар кӯдакон дар сурати моҳирона ташкил намудани кори амалии омӯзгор оид ба дарк намудани рафторҳои ахлоқӣ дар ин ё он вазъияти муайян муяссар мегардад.

Ҳамин тавр, зимни ҷамъбасти натиҷаи таҳқиқоти диссертатсионӣ мо ба натиҷаи зерин расидем:

1. Чаҳорчӯбаи раванди ғанигардони малакаи ҷуръатнокии ахлокии мактаббачагони хурдсол бо назардошти муносибати инфиродӣ бо истифодаи аз усулҳои самараноки ин чараён дар вақти дарс ва корҳои беруназсинфӣ вобастагӣ дорад.

2. Барои ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлокии мактаббачагони хурдсол ба ҳисоб гирифтани хусусиятҳои психологию синнусолӣ ва шавқу рағбати онҳо ба корҳои муфиди ҷамъиятӣ.

3. Таҳияи методика ва барномаҳои махсус оид ҷиҳати баланд бардоштани сифати омодагии омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ барои дар мактаббачагони хурдсол ташаккул додани малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ.

4. Коркарди меъёрҳои арзёбии сатҳи ташаккули малакаи педагогии омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ ҷиҳати дар мактаббачагони ташаккул додани малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ.

5. Ҷиҳати дар хотираи худ захира намудани қоидаҳои ахлоқӣ истифода бурдан аз шаклҳои мухталифи тарбиявӣ дар вақти дарс ва корҳои беруназсинфӣ.

6. Дар ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлокии мактаббачагони хурдсол истифода бурдан аз ҳамкориҳои мактаб ва оила ҳаҷун ду қувваи тавоноии тарбиявӣ.

7. Вобаста будани ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлокии мактаббачагонии хурдсол ба хусусияти ноустувории диққат ва ба қадри даркорӣ инкишоф наёфтани кӯшишҳои иродавию ҳиссиёт.

8. Роҳбарии моҳиронаи педагогӣ ба раванди ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлокии мактаббачагони хурдсолро ва дар ин зимн алоқамандии маърифати ахлоқӣ бо ворид намудани ҳар як тарбиягиранда ба муносибати байниҳамдигарӣ.

9. Бо мақсади таъмини пайдарпай ва бонизомии ғанигардони чараёни ғанигардони малакаи ҷуръатнокии ахлокии мактаббачагони хурдсол, ба таври васеъ истифода бурдани маводи дарсӣ ва инчунин сӯҳбатҳои ахлокии

хусусияти чамъбасти дошта, ки ҳаҷми муайяни донишҳои ахлоқиро дар худ доро бошанд.

10. Ба таври бонизом риоя кардани мураккабшавӣ ва васеъ намудани мазмуни мафҳумҳои ахлоқӣ аз синфҳои 1-ум то 4-ум.

11. Вобаста будани чараҳои ғанигардонии малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол аз вазъиятҳои махсуси тарбиявии педагогии шифоҳӣ ва амалӣ.

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

– бо назардошти ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ давра ба давра корҳои гуногуни коллективона бо ҷалби ҳар мактаббачагони хурдсол ташкил карда гузаронида шавад;

– дар чараҳои фаъолияти коллективона барои машқи малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол ва инчунин аз худ намудану такмил додани донишҳои ахлоқӣ шароити мусоиди педагогӣ муҳайё карда шавад;

– дар чараҳои дарс ва корҳои гуногуни тарбиявии беруназсинфӣ барои аз худ кардани малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол шаклу усулҳои самаранок истифода бурда шавад;

– дар ташаккули малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ мактаббачагони хурдсол аз ҳамкории судманд бо оила истифода бурда шавад;

– хусусиятҳои махсуси ташаккули ҷуръатнокии ахлоқӣ дар мактаббачагони хурдсол муайян ва дар амал истифода бурда шаванд;

– ташкил намудани тарбияи малакаи ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол бо мақсади боло бурдани маънавиёт, мавқеи муайяни ахлоқии оҳа ба роҳ монда шавад.

– васоити таълимӣ ва тавсияҳои методӣ доир ба тарбияи малакаи ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ бо назардошти вазъи муосири иҷтимоию фарҳангӣ таҳия ва нашр карда шаванд.

Айни замон дар ҳаҷми як диссертатсияи номзадӣ на ҳамаи масъалаҳои ба ташаккули малакаи тарбияи ҷуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои

ибтидой марбутро ҳаллу фасл намудан номумкин аст. Бинобар ин, масъалаи мазкур омӯзишу таҳқиқоти минбаъдaro тақозо мекунад, яъне тарбияи чуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидои дар чараёни таълим; ҳамкориҳои мактаб ва оила дар тарбияи малакаи чуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ; тарбияи малакаи чуръатнокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар чараёни корҳои беруназсинфӣ ва ғайра.

ФЕҲРИСТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Абдурахимов, К.С. Педагогические идеи Мир Сайид Али Хамадони [Текст] К.С. Абдурахимов. – Душанбе: Ирфон, 2003. – 265 с.
2. Абрамова, Н.Н. Формирование нравственных знаний у учащихся 4–5 классов при изучении художественной литературы [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Л., 1978. – 28 с.
3. Азаров, Ю.П. Педагогика семейных отношений [Текст] / Ю.П. Азаров. – М.: Изд-во Знание, 1976. – 236 с.
4. Азбука нравственного воспитания: Пособие для учителя / Под ред. И.А.Каирова и О.С. Богдановой. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1979. – 318 с.
5. Адамова, А.Г. Духовно-нравственное воспитание младших школьников во внеучебной деятельности на основе системного подхода [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М, 2008. – 17 с.
6. Айдарова, Л.И. и др. Мир детства: /Млад. школьник/ Айдарова Л.И., Андропова М.В., Бардин К.В. и др. Сост. Л.В. Захарова, В.И. Слободчиков/. Редкол.: А.Г. Хрипкова и др. – М.: Педагогика, 1981. – 399 с.
7. Алексашина, И.Ю. Тенденции гуманизации и гуманитаризации содержания естественно-научного образования. Гуманистические ценности, глобальное мышление и современное образование [Текст] / И.Ю. Алексашина. – Спб.: СПЛУПМ, 1992. – 79 с.
8. Амонашвили, Ш.А. Размышление о гуманной педагогике [Текст]/ Ш.А.Амонашвили. – М.: Просвещение, 1996. – 188 с.
9. Амонашвили, Ш.А. Основания педагогики сотрудничества. Новое педагогическое мышление / Под редакцией А.В. Петровского. – М.: Педагогика, 1989. – 144 – 177 с.
10. Амосова, Р.Г. Формирование нравственного опыта младших школьников в коллективной деятельности [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 1971. – 22 с.

11. Ананьев. Б.Г. Человек как предмет познания [Текст] / Б.Г. Ананьев.– Л., изд- во ЛГУ, 1968. – 339 с.
12. Ананьев, Б.Г. Избранные психологические труды. В 2- х т. Т. I. – М.: Избранные психологические труды: В 2-х т. Т. 2. – М.: Педагогика, 1980. – 287 с.
13. Арабов, И.А. Воспитание семянина в традициях восточной культуры [Текст] / И. Арабов.– М.: «Илекса», 2008. – 351 с.
14. Архангельский, Л.М., Джафарли Т. Этические категории // Предмет и система этики. М.: Институт философии АН СССР; София: Институт философии БАН, 1973. – С. 152 – 178.
15. Асмолов, А.Г. Системно-деятельностный подход к разработке стандартов нового поколения [Текст] / А.Г.Асмолов // Педагогика. – 2009. – № 4. – С. 18 – 22.
16. Асмолов, А.Г. Стратегия социокультурной модернизации образования: на пути к преодолению кризиса гражданской идентичности и построению гражданского общества [Текст] / А.Г Асмолов. – // Вопросы образования. – 2008. – №1.– С. 65 – 86.
- 17.Афзалов, Х. Рахимов, Б. История педагогики таджикского народа. [Текст] / Афзалов Ф. – Душанбе, 2002– 65 с.
18. Бакшатновский, В.М. Моральный выбор личности: Альтернативы и решения [Текст]/ В.М Бакшатновский.–М.: Политиздат, 1983 – 224 с.
19. Бахтин, М.Н. Духовная культура личности: Философские очерки [Текст] М.Н.Бахтин. – М.: Политиздат, 1986. – 180 с.
20. Бездухов, А.В., Гуртовская Р.Н. Сущность и природа моральных ориентиров педагогической деятельности // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2006. – №6. – С. 30 – 38.
21. Бездухов, В.П., Жирнова Т.В. Нравственно-ценностная сфера сознания студента: диагностика и формирование: Монография. – М.: МПСИ, 2008. – 202 с.

22. Бестужев,—Лада, И.В. Семья вчера, сегодня, завтра. [Текст] / И.В. Бестужев-Лада. – М.: Знание, 1979. – 95 с.
23. Бобоева М. Мавқеи анъанаи тарбияи хонаводагӣ дар тарбияи ахлоқи мактаббачагони хурдсол ва таҳаввули он ҳамчун проблемаи уҳими педагогикаи муосир [Текст] автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Душанбе, 2018. – 25 с.
24. Богданова, О.С., Петрова В.И. Воспитание культуры поведения учащихся 1-3 классов.–2-е изд., испр.–М.: Просвещение, 1978. – 159 с.
Богданова, О.С., Петрова В.И. Методика воспитательной работы в начальных классах: Пособие для учителей. 2-е изд., испр. – М.: Просвещение, 1980. – 208 с.
25. Богданова, О.С., Калинина О.Д. Содержание и методика этических бесед с младшими школьниками: Пособие для учителей. – М.: Просвещение, 1982. – 160 с.
26. Богданова, О.С., Петрова В.И. Ситуация выбора в нравственном развитии младшего школьника [Текст] / О.С.Багданов // Советская педагогика.–1983.– №5. – С. 88 – 89 .
27. Богданова, О.С., Черенкова С.В. Изучение учащихся в процессе нравственного воспитания [Текст] / О.С.Багданов, В.И.Черенкова // Советская педагогика. – №2. – С. 18 – 24.
- 28.Бодалев, А.А. Личность и общение. избр. Тр [Текст] / А.А.Бодалев.–М.: Педагогика,1983. – 271 с.
29. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте [Текст] / Л.И Божович. - М.: Просвещение, 1968. – 464 с.
30. Болдырев, Н.И. Нравственное воспитание школьников [Текст] / Н.И.Болдырев // Вопросы теории. – М.: Педагогика, 1979. – 224 с.
- 31.Болдырев, Н.И. Методика воспитательной работы в школе: Учеб. пособие для пед. ин-тов. 2-е изд., испр. и доп. – М.: Просвещение, 1981. – 223 с.
32. Бондаревская, Е.В. Формирование нравственного сознания старших школьников [Текст] автореф. дис. ... д-ра пед. наук. – Л., 1980. – 39 с.

33. Бондаревская, Е.В., Кульневич С.В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания. Ростов – на – Дону: Булат, 1999. – 277 с.
34. Братусь, В. Г. К проблеме нравственного сознания в культуре уходящего века [Текст] / В.Г.Братус // Вопросы психологии. – 1993. – №1. – С.68 –76
35. Борzych, В.В. Моральная прогностика: методология, способы, проблемы. (Новое в жизни, науке, технике. Сер. «Этика»). №5 – М.: Знание, 1986.– 64 с.
36. Борытко Н.М. В пространстве воспитательной деятельности. –Волгоград: Перемена, 2007. – 181 с.
37. Боева, Л.П. Духовность и проблемы нравственной культуры [Текст] / Л.П.Боева // Вопросы философии. –1996. –№2. – С. 3 –145.
38. Букреева, Е.Н. Содержание и организация социально-педагогической работы школы с семьями младших школьников в сельском социуме [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Ставрополь, 2003. – 32 с.
39. Васильева, З. И. Воспитание убеждений у школьников в процессе обучения [Текст] / З.И.Васильева. – Л., 1981. – 81с.
40. Васильева, З.И. Нравственное воспитание учащихся в учебной деятельности (5 – 8 классы). – Л.,1973. – 135 с.
41. Васильева, Э.К. Семья и ее функции: демогр. стат. анализ Текст. /Э.К.Васильева. – М.: Статистика, 1975. – 181 с.
42. Вершинина, Т.В. Педагогическая оценка поступков младших школьников как средство их нравственного воспитания [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 1974. – 26 с.
43. Виноградова, Н.Ф., Куликова Т. А. Дети, взрослые и мир вокруг. –М.: Просвещение, 1993. – 128 с.
44. Выготский, Л.С. Собрание сочинений: В 6-ти т. Т.2. – М.: Педагогика, 1982. – 504 с.
45. Выготский, Л.С. Собрание сочинений: В 6-ти т. Т. 3. – М.: Педагогика, 1983. – 367 с.

46. Внеклассные мероприятия в начальной школе /Автор-составитель Я.Ю.Мартынова. – Волгоград: Учитель, 2006. – 207 с.
47. Водзинский, Д.И. Научные основы нравственного воспитания школьников: Учеб. пособие для пед. ин-тов.–Минск: Высшая школа, 1982. – 176 с.
48. Волков, Г.Н. Этнопедагогизация целостного учебно-воспитательного процесса [Текст] / Г.Н.Волков. – М., 2001.– 215 с.
49. Вопросы нравственного воспитания младших школьников: (сборник трудов). Отв. ред. Т.В. Воликова. М.: МГПИ, 1976. – 58 с.
50. Вопросы нравственного воспитания младших школьников. – Иркутск, 1972. – 84 с.
51. Воспитание сознательной дисциплины и культуры поведения школьников: Из опыта работы / Сост. Ф.А. Бобков; Под ред. И.С. Марьенко.–М.: Просвещение, 1982. – 159 с.
52. Воспитание школьников во внеучебное время. /Под. ред. Л.К. Балясной. Сост. Т.В. Сорокина.-2-е. изд., испр. и доп. – М.: Просвещение, 1980. – 188 с.
53. Гаврилычева, Г.Ф. Усвоение норм нравственности детьми младшего школьного возраста в процессе воспитания [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 1975. – 31с.
54. Гамезо, М.В., Петрова Е.А., Орлова Л.М. Возрастная и педагогическая психология. – М.: Педагогическое общество России, 2003. – 512 с.
55. Ганжин, В.Т. Моральная рефлексия и выбор [Текст] / В.Т.Ганжин // Моральный выбор. – М.: МГУ, 1980. – С. 172 – 194.
56. Гафуров, Б. Таджики. Древнейшая, древняя и средневековая история. Кн. 1. –Душанбе: Ирфон, 1998. – 701 с.
57. Глезерман, Г.Е. Рождение нового человека. Проблемы формирования личности при социализме [Текст] / Г.Е.Глезерман. – М.: Политиздат, 1982. – 255 с.

58. Гликман, И. Как сотрудничать с родителями школьников // Сельская школа. – 2005. №4. – С. 45 – 48.
59. Гербенников, И.В. Воспитательный климат семьи [Текст]/ И.В.
60. Гербенников – М.: Знание, 1976 – 39 с.
61. Гербенников, И.В. Ошибки родителей в создании воспитательного климата семьи и пути их устранения//Изучение общественного мнения о причинах педагогических ошибок в семейном воспитании и пути их преодоления.–М.: Пед.об-во РСФСР, 1979. – С.11 – 31.
62. Гулов, А.К. Взаимодействие семьи и школы в нравственном воспитании школьников начальных классов [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Душанбе,
63. Гулмадов, Ф. Теоретические основы формирования духовно-нравственных убеждений учащихся начальных классов. Душанбе: «Ирфон». – 2016 [Текст] / Гулмадов Ф. – Душанбе: Ирфон. – 2016. – 297 с.
64. Гришин, Д.М. Жизненные ситуации с нравственным содержанием (Пособие для классных руководителей и воспитателей).– Калуга, 1971. – 224 с.
65. Гришина Т.А. Идеино-нравственное воспитание младших школьников в процессе деятельности октябрятского коллектива [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М. 1979. – 16 с.
66. Гордин, Л.Ю. Организация классного коллектива [Текст] / Л.Ю.Гордин. – М.: Просвещение, 1984. – 175 с.
67. Гребенников, И.В. Школа и семья: пособие для учителей [Текст] / И.В.Гребенников. – М.: Просвещение, 1985. – 175 с.
68. Давидов, В.В. Виды обобщения (логика - псих. проблемы построения учеб. предметов).– М.: Педагогика, 1972. – 423 с.
69. Дежникова, Н.С., Первин И.Б. Товарищеская взаимопомощь школьников. – М.: Педагогика, 1981. – 112 с.
70. Дробницкий, О.Г. Понятие морали. Ист.-критич. Очерк.– М.: Наука, 1974. – 388 с.

71. Дулов, А.И. Основы нравственного воспитания в процессе обучения: Учеб. пособие. – Красноярск: Краснояр. пед. ин-т, 1975. – 67 с.
72. Запорожец, А.В. Психология: Учебник для дошкольных пед. училищ. 3-е изд., испр. и доп [Текст] / А.В.Запорожец. – М.: Просвещение, 1965.–240 с.
73. Зосимовский, А.В. Слово как одно из средств формирования нравственных убеждений [Текст] / А.В.Зосимовский // Советская педагогика. – 1982. – №2. – С.42
74. Зябриева, В.Г. Духовно-нравственное воспитание младшего подростка в процесс обучения гуманитарным дисциплинам [Текст]: дис. ... канд. пед. наук. Кострома, 2002. – 145 с.
75. Иванкина Н.К., Костин А.М. Какой быть начальной школе XXI –века [Текст] / Н.К.Иванкина// Начальная школа. – 2002. – №1– С. 105 – 107.
76. Исоев, С. Народные традиции и опыт по трудовому воспитанию детей в семье [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Ташкент, 1980. – 20 с.
77. История таджикской философии (с древнейших времен до XV в.). Т. I. Под общей редакции А.А. Шамолова и А. Мухаммадходжаева. – Душанбе: Дониш, 2013. – 531 с.
78. Казакина, М.Г. Взаимосвязь процесса развития коллектива и нравственного формирования личности: Учеб. пособие к спецкурсу.– Л.: ЛГПИ, 1983. – 82 с.
79. Казакина, М.Г. Взаимосвязь развития коллектива и нравственного формирования личности [Текст]: автореф. дис. ... докт. пед. наук. –Л., 1983. – 37 с.
80. Калилина, О.Д. О самочувствии ученика в коллективе // Начальная школа.–1972. – №10. – С. 30 – 32.
81. Капралова, Р.М. Работа классного руководителя с родителями [Текст]. / Р.М.Капралова. – М.: Просвещение, 1980. – 190 с.
82. Караева, М.Г. Взаимодействие школы и социокультурной среды в процессе воспитания учащихся [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М, 2002. – 24 с.

83. Каримова, И.Х. Теоретические основы гуманизации гуманитарного образования учащихся таджикских школ [Текст]: автореф. дис. ...док-ра пед. наук. – Душанбе, 2000. – 46 с.
84. Каримова, И.Х. Культура – источник гуманизма [Текст] /И.Х. Каримова. – Душанбе, 1988. – 83 с.
85. Карклина, С.Э. Проблемы семейного воспитания [Текст] / С.Э. Карклина.–М.: Сов. Россия.1983. – 208 с.
- 86.Карташова Ф.Я. Воспитание коллективизма у октябрят и пионеров начальных классов. Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 1964.18с.
- 87.Крупская Н. К. Научимся работать по настоящему. // Пед. соч.: В 10 - ти т. Т.3. М.: Издательство АПН РСФСР, 1959. – 426 с.
- 88.Краткий словарь по философии/ Под. общ. ред. И.В. Блауберга, И.К. Пантина. –4-е изд. – М.: Политиздат, 1982. – 431 с.
- 89.Каспина, В.С. Специфика и место воспитывающей ситуации в системе воспитательных действий [Текст] / В.С. Каспина // Советская педагогика.– 979. – №5. – С. 64 – 68.
- 90.Колпакова, Августина Петровна. Духовно-нравственное воспитание младших школьников в условиях сельского образовательного пространства [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Якутск, 2004. – 20 с.
91. Кон, И.С. Ребенок и общество. – М.: ИЦ Академия, 2003. – 336 с.
92. Конникова, Т.Е. Организация коллектива учащихся в школе. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1957.– 400 с.
- 93.Коротков, В.М. Развитие воспитательных функций коллектива.– (Проблемы общей методики воспит. процесса). – М.: Педагогика, 1974.– 280 с.
94. Крутецкий, В.А. Понимание и оценка школьниками некоторых моральных качеств // Вопросы психологии.–1956.– №2.– С.74 – 88.
95. Кулагина, И.Ю. Младшие школьники: особенности развития – М.: ЭКСМО, 2009. –176 с.

96. Кульневич, С. В. Воспитательная работа в современной школе. Воспитание: от формирования к развитию. –М., Ростов-н/Д., 2000.– 345 с.
97. Курбонов, А. Реформирование института образования в условиях трансформации таджикского общества [Текст]: автореф. дис. ... д-ра философ. наук. – Душанбе, 2010. – 46 с.
98. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» // Ахбори Маҷлиси Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2013. – №7. – С. 342 – 376.
99. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд». Душанбе, Ирфон. – 2012, 159 с.
100. Қодиров, К.Б. История воспитания из древнейших времен до эпохи Саманидов. (на таджикском языке). – Душанбе: Ирфон, 2012. – 240 с.
101. Латипов, Д. Этнокультурное образование и национальное единство [Текст] / Д. Латипов. – Душанбе: Ирфон: 2011. – 316 с.
102. Левитов, Н.Д. Детская и педагогическая психология: Учеб. пособие для пед.-ин-тов.-3-е изд., испр. и доп [Текст] / Н.Д. Левитов. – М.: Просвещение, 1964.– 478 с.
103. Леонтьев, А.Н. Избранные психологические произведения: В 2-х т. Т.1 [Текст] / А.Н. Леонтьев. – М.: Педагогика, 1983. – 391 с.
104. Лисина, М. И. Большой и маленький [Текст] / М.И.Лисин // Знание сила.–1976. – № 2.– С. 24 – 27.
105. Лисина, М.И. Общение, личность и психология ребенка [Текст] / М.И. Лисина.– Воронеж: НПО МОДЖ, 1997. – 384 с.
106. Люблинская А.А. Детская психология – М.: Просвещение, 1971. – 415 с.
107. Лутфуллоев, М. Возрождение педагогика Аджам. (на таджикском языке). – Душанбе, 1997. – 150 с.
108. Лутфуллоев, М. Независимый Таджикистан и вопросов воспитания. (на таджикском языке). – Душанбе – 49 с.
109. Лутфуллозода М. Чаҳоргонаи тарбия. – Душанбе. – 2022 – 398 с.

110. Маврина, Н.В. Развитие взаимодействия младших школьников со сверстниками в условиях образовательного процесса [Текст] / Н.В.Маврина // Психология и образование. – 2005. – №2. – С. 94 – 100.
111. Макаренко, А.С. Воспитание детей в семье. Воспитательное значение детской литературы // Избр. пед. соч. в 2 – х т. Т.2. – М.: Педагогика, 1977 – С. 5 – 145; 240 –242.
112. Макаренко, А.С. Методика организации воспитательного процесса. // пед. соч. в 8-ми т. Т.1.–М.: Педагогика, 1983. – С.267 –329.
113. Макеева, С.Г. Материалы к социально нравственному портрету младшего школьника [Текст] / С.Г.Макеев // Начальная школа. – 1999. – №1 – С. 53 – 61
114. Малащенко, А.И. Проблема единства поведения и нравственных знаний в процессе воспитания подростков [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 1965. – 19 с.
115. Мамардашвили, М.К. Как я понимаю философию: Избр. ст., докл., выступ., интервью. Третье издание. – М.: Прогресс, 1999. – 415 с.
116. Маренько, И.С. Нравственное становление личности школьника [Текст] / И.С.Маренько. – М.: Педагогика, 1985.–104 с.
117. Мартынова, Я.Ю. Внеклассные мероприятия в начальной школе: игры, викторины. – Волгоград: Учитель, 2006. –207 с.
118. Маджидова, Б. Народные традиции и обычаи как средство формирования нравственных качеств детей в семье. [Текст] / Б. Маджидова. – Душанбе: Ирфон, 2004. – 298 с.
119. Мачидова, Б. Нақши роҳбарии падару модарон ба китобхонии кӯдакону наврасон дар хонавода/Б.Мачидова//Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. – Д., 2019,№4 (280. – С. 10 – 16.
120. Национальная стратегия развития образования Республики Таджикистан на 2010 – 2015 годы. – Душанбе, 2009. – 51 с.
121. Национальная концепция воспитания в Республике Таджикистан. – Душанбе, 2006. – 24 с.

122. Национальная концепция образования Республики Таджикистан. – Душанбе: Матбуот, 2003. – 23 с.
123. Новикова, Л.И. Педагогика детского коллектива: Вопр. теории. – М.: Педагогика, 1978. – 143 с.
124. Новикова, Л.И., Куракин А.Т. Путь к творчеству (В помощь начинающему исследователю в области воспитания). – М.: Просвещение, 1966. – 188 с.
125. Номогаева, Е.В. Духовно-нравственное образование младших школьников на основе этнокультурных традиций народов Бурятии [Текст]: автореф. дис. ... канд.пед. наук. – Улан -Уде, 2003.–19 с.
126. Нравственное воспитание школьников в коллективе. / Редкол.: Т.Е. Конникова (отв. ред.) и др. Учен. зап. ЛГПИ им. А.И. Герцена, Т. 368. – Л., 1970. – 316 с.
127. Нравственное развитие младших школьников в процессе воспитания. /Под ред. И.А. Каирова и О.С. Богдановой.–М.: Педагогика, 1979.– 192 с.
128. Нравственное воспитание. Проблемы теории и практики. Ред. кол.: А.К. Уледов (отв. ред.) и др.– М.: Мысль, 1979. – 303 с.
129. Нравственное формирование личности школьника в коллективе. Ред. кол.: З.И. Васильева (отв. ред.) и др. – ЛГПИ им. А.И. Герцена. – 1975; вып.7. – 123 с.
130. Нравственное воспитание школьников. Под ред. И.С. Маренько. – М.: Просвещение, 1969. – 310 с.
131. Нуров, А. Национальные и общечеловеческие ценности и их рол в нравственном воспитании подрастающих поколений. (на таджикском языке). – Душанбе: 2007. – 283 с.
132. Образование есть основа укрепления государства и спасения нации. Вступление Президента Республики Таджикистан Э. Рахмонова на встрече с работниками отрасли образования страны 20 декабря 2005 г. – Душанбе. – 2006. – 108 с.

133. Ожегов, С.И. Словарь русского языка [Текст] / С.И.Ожегов / Под. ред. чл. корр. АПН СССР Н.Ю. Шведовой. – 20-е изд. стереотип. – М: Русь. яз., 1988. – 750 с.
134. Оклендер, В. Окно в мир ребенка: Руководство по детской психотерапии /Пер. с англ. – М.: Класс, 2007 – 336 с.
135. Омарова, А.А. Некоторые приложения методики формирования самоконтроля у младших школьников в процессе обучения математике.//Гуманитарные науки: новые технологии образования. – Махачкала: ДГУ, 2006. – С. 277 – 280.
136. Орифи, М. (Арипов). Из истории педагогической мысли таджикского народа [Текст] /М.Орифи. – Душанбе: Ирфон, 1962. – 143 с.
137. Петрова, В.И. О диагностических методах в педагогических исследованиях [Текст] / В.И.Петров // Новые исследования в педагогических науках.– М.: Педагогика,1971.- №4. – С. 23 – 27 с.
138. Петрова, В.И. Воспитание и развитие нравственного сознания и поведения школьников [Текст]: автореф. дис. ... д-ра. пед. наук. – М., 1982.– 42 с.
139. Пиаже, Ж. Избранные психологические труды / Ж. Пиаже. –М.: Наука, 1994. – 318 с.
140. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомали Раҳмон ба Маҷлиси олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. – 2014. – 30 апрел.
141. Прокопьев, И.П. Предупреждение и преодоление отрицательных влияний микросреды на школьников в процессе их воспитания (Теория и практика) [Текст]: автореф. дис... д-ра. пед. наук. – М., 1983. – 40 с.
142. Рахимзода, Х. Влияние социальных институтов воспитания на подготовку старшеклассников к семейной жизни [Текст]: автореф. дис... д-ра пед. наук/ Х. Рахимзода. – Душанбе, 2002. – 43 с.
143. Рахимов, Б. Воспитание навыков и привычек культурного поведения у детей младшего школьного возраста в таджикской семье [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Душанбе, 1963.– 80 с.
144. Рахимов, С. Эстетика зороастризма. – Душанбе: Ирфон, 2006. – 155 с.

145. Рахимов, Б., Нуров А. Этнопедагогика таджикского народа. (на таджикском языке) [Текст] / Б.Рахимов, А.Нуров. –Душанбе, 2008.– 296 с.
146. Рахронов, Э.Ш. Таджикн в зеркале истории [Текст] / Э. Рахронов. – Лондон, 2000. – Кн.1. – 240 с.
147. Рахронов, Э.Ш. Общество и миссия интеллигента. Выступление Президента Республики Таджикистан Э. Рахмона на встрече с интеллигенции страны. 20 марта 2008 года / Народная газета. –2008. – 2 апреля.
148. Рахронов, Э.Ш. Образование есть основа укрепления государства и спасения нации [Текст] / Э.Ш. Рахронов – Душанбе, 2006. – 108 с.
149. Рахронова, Г. Использование национальных традиций в трудовом воспитании учащихся общеобразовательных школ Республики Таджикистан [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Курган – Тюбе, 2009. – 16 с.
150. Романова, Л.И. Нравственное развитие младших школьников в процессе формирования их взаимоотношений [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 1973. – 19 с.
151. Рубинштейн, С.Л. Бытие и сознание. О месте психологического во всеобщей взаимосвязи явления материального мира. – М.: Изд-во АН СССР, 1957.– 328 с.
152. Рувинский, Л.И. Нравственное воспитание личности [Текст] / Л.И.Рувинский. – М.: МГУ, 1981, 184 с.
153. Семья на пороге третьего тысячелетия. – М.: Центр общечеловеческих ценностей, 1995. – С. 67.
154. Система нравственного просвещения школьников / Сборник трудов НИИ общ. пробл. воспитания. Редкол.: О.С. Богдановой (отв. ред.) и др. – М., 1982 – 138 с.
155. Слостенин, В.А. Профессиональная культура учителя [Текст] / В.А.Слостенин, Н.И.Филиппенко. – М, 1993. –126 с.
156. Солдатенков, А.Д. Ориентация школьников на духовно значимые ценности [Текст]: автореф. ... дис. докт. пед. наук. – М., 1994. – 46 с.

157. Солодкова, А.Ф. Воспитание коллективизма у младших школьников в процессе познавательной деятельности [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Минск, 1984. – 16 с.
158. Сорокина, В.В. Психологическое неблагополучие детей в начальной школе. Диагностика и пути преодоления. – М.: Генезис, 2005. – 191 с.
159. Сороцкая, О.Н. Формирование нравственных представлений у младших школьников на уроках чтения [Текст]: автореф. дис. канд. пед. наук. – М., 1973. – 24 с.
160. Сухомлинский, В.А. Родительская педагогика [Текст]/В.А. Сухомлинский. – М.: Знание, 1978. – 96 с.
161. Сухомлинский, В.А. Избр. пед. соч. В 3-х т. Т.1 [Текст] / – М.: Педагогика, 1979. – 560 с.
162. Титаренко, В.Я. Семья и формирование личности [Текст] /В.Я. Титаренко. – М.: Мысль, 1987. – 351 с.
163. Трофимова, Н.М. Формирования гуманистических взаимоотношений младших школьников в процессе учебной деятельности [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. Наук. – М., 1973. – 26 с.
164. Уткин, К.Д. Модель духовности: Интеграл целостности и алгоритм гармонии / К.Д. Уткин, Ред. Б.Н. Попов. – Якутск, 2002. – 56 с.
165. Урбанская, О.Н. Работа с родителями младших школьников: Пособие для учителя [Текст] / О.Н.Урбанская. – М.: Просвещение, 1986. – 192 с.
166. Фельдштейн, Д.И. Психология развития человека как личности: Избранные труды: В 2 т. Т. 2. – М.: МПСИ; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2005. – 456 с.
167. Харламов, И.Ф. Теория нравственного воспитания. Ист. и соврем. проблематика и основные пед. идеи. – Минск: Изд-во БГУ, 1972. – 363 с.
168. Щуркова, Н.Е. О формировании духовной культуры будущего педагога // Формирование личности учителя советской школы: Межвузовский сб. научн. тр. – М.: Прометей, 1991. – С.36 – 42

169. Харчев, А.Г. Современная семья и ее проблемы: социально-демографическое исследование [Текст] / А.Г. Харчев, М.С. Мацковский. М.: Статистика, 1978. – 430 с.
170. Чернилевский, Д.В., Петракова Т.И. Духовные и нравственные ценности детей и молодежи // Педагогика. 2004. – №3. – С. 103 –108.
171. Чудновский, В.Э. Нравственная устойчивость личности: Психологическое исследование – М.: Педагогика, 1981. – 202 с.
172. Шарифзода, Ф. Актуальные проблемы современной педагогики [Текст] / Ф.Шарифзода. – Душанбе: Ирфон, 2010. – 328 с.
173. Шарифов А. Асосҳои педагогии ҳамаҷиғироии донишҳои ахлоқӣ ва рафтори ҳонандагони синфҳои ибтидоӣ дар муҳити мактаб ва оила [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Душанбе, 2019– 24 с.
174. Шарипова, Д.Я. Теоретические основы преобразования нравственно патриотического воспитания младших школьников на основе развития критического мышления [Текст]: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. – Душанбе, 43 с.
175. Шитякова, Н.П. Концепсия и система подготовки будущего учителя к духовно – нравственному воспитанию школьников [Текст]: автореф. дис. ...д-ра. пед. наук. – Уфа, 2007 – 43 с.
176. Шуляпова, О.В. Нравственное воспитание младших школьников в современных условиях: На материале Республика Мордовия [Текст]: автореф дис. ... канд. пед. наук. – М.,2000. – 20 с.
177. Шуртакова Т.В. Педагогические основы формирования коммунистического мировоззрения студентов средствами искусства: Вопросы теории. – Казань: изд-во Казанского ун-та, 1978. – 206 с.
178. Щуркова, Н.Е. Воспитание в режиме повседневной жизни. Классному руководителю [Текст] / Н.Е. Щуркова // Воспитание школьников. – 2007. – №7. – С. 17 – 23.
179. Энгелс, Ф. Анти Дюринг //Маркс К. Энгелс Ф. – Соч. – 2-ое изд. – Т. 20. – С. 1 – 338.

Фехристи интишороти довталаби дараҷаи илмӣ

оид ба мавзуи диссертатсия:

I. Мақолаҳои дар нашрияҳои илмӣ тақризшавандаи фехристи тавсиянамудаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва КОА-и назди Вазорати маориф ва илми Федератсияи Россия нашргардида:

[1 – М] Саидзода Н.С. Аҳамияти тарбияи малакаи ҷуръатнокии ахлоқӣ дар ташаккули арзишҳои маънавӣ-ахлоқии мактаббачагони хурдсол. Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Душанбе. 2017. – №3/5. С. 297 – 303. ISSN – 2074 – 1847.

[2 – М] Саидзода Н.С. Фаъолияти якҷояи мактаб ва оила дар ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол. Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Душанбе. 2017. – №3/7. С. 174 – 179. ISSN – 2074 – 1847.

[3 – М] Саидзода Н.С. Сущность и содержание формирования нравственной смелости младших школьников в учебно-воспитательном процессе. Вестник Таджикского национального университета. Душанбе. 2017. – №3/4. С. 254 – 260. ISSN – 2074 – 1847.

[4 – М] Саидзода Н.С. Фаъолияти муштараки муаллимони синфҳои ибтидоӣ ва волидон ҷиҳати истифодаи анъанаҳои хонаводагӣ дар ташаккули ҷуръатнокии ахлоқии мактаббачагони хурдсол. Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Душанбе. 2018. – №6. С. 246 – 251. ISSN – 2074 – 1847.

II. Мақолаҳои илмӣ дар маҷмуаи маводи конференсия ва дигар нашрияҳо бачопрасида:

[5 – М] Саидзода Н.С. Мактаб ва оила ду қувваи бузург дар тарбияи арзишҳои маънавӣ-ахлоқӣ хонандагони синфҳои ибтидоӣ // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ Масъалаҳои мубрами тарбияи хонандагони душвортарбия – Душанбе, 2023 – С. 106 – 109.

[6 – М] **Саидзода Н.С.** Баъзе масъалаҳои тарбияи ҷуръатнокии ахлоқӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ//Маҷмӯаи мақолаҳои конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявии «Омӯзиш ва татбиқи афкори педагогии нигон дар таҳсилоти муосир» ба ифтихори 70-солагии академик Қодиров Қ.Б. – Душанбе. – С. 90 – 98.

[7 – М] **Саидзода Н.С.** Аҳамияти муоширати маданӣ дар ташаккули ахлоқии мактаббачагони хурдсол. Маорифи Тоҷикистон. Душанбе. – 2018, – № 1. – С. 44 – 47.